

TINTORETTO CÀ-PESARO-BAN.

Irta: Villani Lajos.

UGYANAZ a palota, mely két évvel ezelőtt Tizian színeinek pompájában tündökölt, idén egy másik nagy művész alkotásainak egybegyűjtésével újra rávilágít arra az útra, amelyen a cinquecento Velencének nagy festői a művészet égnek meredő legmagasabb hegycsúcsait elérni igyekeztek. Nino Barbantini, ki ezerkilencszázharmincötben a Tizián kiállítást rendezte, idén Tintoretto szolgálatába állott és harminckilencre Veronese kiállítást ígér a Cà Pesaroban.

Mint régi ismerőst köszönt Longhena palotájának meghitt előkelőségű kis belső udvara, középen az ósdi toscanai kolostorokra emlékeztető kúttal pillanatokra megszakítva Velence hangulatát; de már amott a bejárat vasrácsai között felcsillámlik a Canal-Grande fények és árnyak játékában örökké mozgó vize a felette elsuhanó gondolatokkal. Velence a csend városa, de sehol annyi élet és változatosság színekben és vonalakban, mint éppen itt.

Tintoretto izzig-vérig velencei festő volt. Itt született, itt telt el egész élete és itt is halt meg. Velencei volt abban is, hogy szülővárosának festőművészete volt kiinduló pontja az ő felfogása kialakulásának is. Talán igaz, hogy az akkor istenített Tizián nem tűrte meg sokáig tanítványai között Robusti kelmefestő fiát (innen a Tintoretto elnevezés), mert az ifjú nagy tehetsége felkeltette irigységét. Az ok azonban, mely lélektanilag érdekes lehet, nem fontos annak ténye mellett, hogy Tintoretto aránylag rövid ideig volt Tizián műtermében, hol azonban sokat látott és tanult. Felismerte a velencei festők erényeit, de meglátta fogyatékoságaikat is. Magára maradvá hamar önálló lett; összegezte mindazt, amit tapasztalt és megismert, hozzáadta saját egyéniségét és amikor, mint kiforrott kész művész, nekiindult rögzös pályájának, ezt írta műtermének ajtajára: «Michelangelo rajza, egyesítve Tizián színeivel.» Az ő képzeletében már megtévesült új művészet, tehát nem éri be a vonalaknak feloldásával lágy színek árnyalatainak segítségével. Ő az erőt, a mozgást keresi, mint ezt Michelangelo alkotásaiban kifejezve látta; ehhez hozzáadva a színek dús gazdagságát, meg akarja találni módját annak, hogy a szemem keresztül az alkotó gondolata pillanatok alatt és hiánytalanul eljuthasson azokhoz, akikhez szól.

Toscanában a velencei festőket lekicsinyelték. A régi tradíciók hazájában nem vették egészen komolyan az Adria partjain később kivirágzott ábrázoló művészetet, mely új utakat keresett. Két külön világ maradt tehát. Toscana és Velence művészete és csak a Cinquecentóban találkozunk olyanokkal, kik a két felfogás között a középső utat megtalálni igyekeznek. Pordenone, majd Sebastiano del Piombo és Lotto már kísérletet tesznek arra, hogy a rajz és a színek megfelelő egyensúlyba jussanak. Az ő kísérleteikből azonban még hiányzik a zseni öntudatos akarata, mely mindent lenyűgöz és saját akaratának szolgálatába állít.

Vajjon elért-e Tintoretto ahhoz a célhoz, melyet a merész szavakkal ajtajára irt mondat szerint maga elé tűzött? Végig szemlélve műveit eleinte sok olyanra akadunk, melyben a szín — tehát Tizián hatása — uralkodik.

Majd néhány olyat találunk, melyen a rajz a színhatásokat elnyomja. Őnmagát keresi a művész, kinek csak később bontakozik ki új egyénisége. Ekkorra azonban elhalkultak a nagyratörő célkitűzés szavai, megfakultak a leírt betűk. Az új megoldás eszköze a fény, melynek felhasználásával színhatások érvényesülhetnek ott, ahol a mozgás uralkodik, viszont megszűnik az élettelenység ott is, ahol a megfestett jelenet drámaiassága csak látszólagos nyugalmat tűr meg. Tintoretto tehát, ki a nagy velencei festők sorozatát a Cinquecento végén lezárja, irányt mutat és amikor a már ismert csodaszerek keverésével olyan anyagot akar leszűrni, mely az alkatrészek minden kiváló tulajdonságát magában foglalja, váratlan eredményre jut és az újnak a fel-találója lesz. Közvetlen tanítványa nincs, de ki tagadhatná, hogy ő már közösségben van Rembrandttal, Velasquezzel és Caravaggioval, kik azt az utat választják, melyet először az ő lámpása világított meg.

Az olyan gyűjteményes kiállításnak, mint ez Tintorettoé Velencében, nem lehet az a célja, hogy mindent, amit a művész alkotott, egybegyűjtsön. Ehhez a Cà-Pesaro-termei nem volnának elégségesek, nem is szólva arról, hogy vannak a mesternek olyan elsőrangú művei, melyek helyükről nagy terjedelmük, vagy egyéb okok miatt nem mozdíthatók el. Bizonyára teljesíti tehát hivatását a kiállítás olyan anyag összegyűjtésével, mely kimutatja a művész erejének ősforrásait, követi őt további útjának minden állomásán, kísérletein és tévedésein keresztül és lehetővé teszi, hogy a tehetség kibontakozásának gyötrelmes útjai után tetőfokán láthassuk az alkotót, kinek művészete a viharos tengeren kiállott hányattatások után, végre földet ért.

Ha a gyűjteményes kiállítások célja az, hogy valamely művész egész tevékenységéről áttekinthető képet nyújtsanak, úgy éppen Tintorettoval kapcsolatban felemlíthető, hogy ennek a művésznek valóságos önálló múzeuma van már Velencében.

Ezeröttszázhatvannégyben mesterünk megbízást kapott ugyanis arra, hogy a San-Rocco egyesület székházát — a Scuola di San Rocco-t — festményeivel díszítse. Ezt a megrendelést Tintoretto szokása szerint kierőszakolta a maga részére, amennyiben tudomást szerezve az egyesület szándékáról, titokban az első képet maga elkészítette és azt ajándékként felajánlotta. Így jutott azután neki az a nagyszabású munka, mely huszonhárom éven keresztül egészen ezeröttszáznyolcvanhétig foglalkoztatta kisebb-nagyobb megszakításokkal. A Scuola di San-Rocco-ban több mint ötven műven át követhetjük Tintoretto egyéniségének fejlődését, attól az időponttól kezdve, amikor a fényhatások eszköztét igénybe venni kezdi, egészen késő öregségéig, amikor legmerészebb s legeredetibb alkotásai jelennek meg ecsetjének nyomán. Az első évek termése a keresztrefeszítés hatalmas és lenyűgöző ábrázolása, melyet sokan Tintoretto legkiválóbb alkotásának tartanak; míg az eleinte kevésbé értékelt Mária Magdolna a zseni kialvó tüzének egyik utolsó fellobbanása, a teremtő erő olyan hatalmával, mely még újabb és az addiginál még tökéletesebbet tud létrehozni.

Mindössze egy festmény került a Scuola di San Roccoból a kiállításra. Mária és Erzsébet találkozására, melynek elhelyezése ott olyan kedvezőtlen, hogy alig volt látható.

Eltekintve azonban San Roccótól, máskülönben sem volt szükséges akárcsak ideiglenesen is az olasz múzeumokat megfosztani Tintorettotól. Firenzében, vagy a velencei Akadémiában, ha meg is ürlt néhány hely, a kiállítás tartama alatt is, jelen van Robusti mester, kinek művei nagyon

hiányoznának annak, ki az olasz vagy akárcsak a velencei festészetet megismerni kívánja. A külföldet sem kellett nagyobb mértékben igénybevenni. Tintoretto különben is ama olasz festők közé tartozik, kiknek aránylag kevés műve került a külföld birtokába és abból ami más országoknak jutott, csak néhány képnek van elsőrendű jelentősége a művész értékelése szempontjából. A hetvennégy festmény közül, melyből a Tintoretto-kiállítás áll, négyet kölcsönzött Berlin, kettőt Drezda, kettőt München, egyet-egyet Páris, Lyon és Brüsszel, négyet Bécs. Ötvenkilenc kép olasz múzeumokból és templomokból származik; negyvenhét magából Velencéből. Aki azonban már végigbarangolta Velencét, eljutott a kevésbé ismert templomokba és a mozaik-szemekből összeállította Tintoretto egész velencei hagyatékát, sok már látott festményre nem fog újra ráismerni a Cà Pesaroban. Oltárok felett füstös sötét helyeken kifüggesztett és megrongált képek, megtisztítva, későbbi hozzáfestésként megszabadítva, újjászülettek és a Cà Pesaro zöld kárpittal bevont falairól az eleven színek beszédével szólalnak meg. Az ablakokon keresztül a Canal-Grande felől napfény szűrődik a borongós történelmi patinába merült termekbe. Délben a lagunák vizének csillogását, a Càdoro vonalainak szövényeit vetítik ide a nap megtört sugarai, alkonyatkor pedig az arany és bíbor keverékéből lágy köd szövődik, mely lassan belevegyül a sötétségbe.

Ha a Tintoretto kiállítás egyebet nem adott volna, mint hogy az eldugott és elhanyagolt képeket ünnepi köntösbe öltöztette és ideiglenesen olyan elhelyezéshez juttatta, hol valódi becsük teljes értéke érvényesül — ezzel egyedül teljesítette volna hivatását. Minden kétségen felül áll azonban, hogy a hetvennégy kép összeválogatása is helyes volt. Hiányok egyedül ott mutatkoztak, ahol leküzdhetetlen akadályok állták útját némely fontos mű megszerzésének vagy elhozatalának. Máskülönbén a Tintoretto kiállítás áttekinthető, teljes képét nyújtja a művész jelentőségének.

Ime az első kísérletek majd «Szent Márk csodája a rabszolgával», Tintoretto művészi pályájának első nagy jelentőségű állomása. Itt azonban még erős Tizián színeinek hatása. Az igazi egyéniség csak később alakul ki. «Mária bemutatása a templomban» (Madonna dell'Orto templomból), a velencei képtár «Keresztlevétele», «Szent Márk testének megtalálása» (Brera), «A Szent testének áthozata» (velencei képtár) már Tintoretto új arculatát mutatják meg. Gyönyörű példánya az ő fényhatásokat felhasználó művészetének a bécsi Zsuzsanna. A Doge palota négy allegorikus tárgyú festménye (Ariadne, Bachusz és Vénusz; Pallas kiüzi Marsot; a Három grácia; Vulkan műhelye), melyeket Tintoretto ezeröttszázhetvenhétben, tehát majdnem hatvan éves korában fejezett be, eme kivételes egyéniség napsugaras őszének pompás érett gyümölcsei. Végül a mester aggkorából származó és San Giorgio Maggioreból ide áthozott festmények (A mannhullás, Utolsó vacsora, Keresztlevétel) itt teljes szépségükben érvényesülve gyönyörű látomással zárják le a keresztmetszetet, melyet ez a kiállítás a Cinquecento olasz festőknek oly gazdag száza da egyik legnagyobbjának, egész lelkületén át részünkre hasított.

Vessünk még egy utolsó pillantást az önarcképre, melyet a Louvre engedett át a Tintoretto kiállítás céljaira. A fények és árnyak játékából a kortól ugyan megtörtén, de a szellem erejének hatalmával domborodnak elő a hetvenkét éves Jacopus Tentoretus pictor arcvonásai. Rövid ideig még ő az úr Cà Pesaroban, hova miatta százazrek zarándokolnak el, de nemsokára elérkezik a levelek hullása és akkor az összegyűjtött képek visszatérnek a múzeumokba és a templomokba.

PIHENŐ A HEGYEN.

1.

Felértem ide is.

 Vadulszép őszi alkony zendülésén
 megrongyolt, vérszegélyes aranyfátylak
 libegnek a fák zörgő koronáin:
 mint a kárhozat májuszfái zúgnak,
 himbálnak mind e bús-halottas dísszel.
 A fényen, csókon ,lángon és kalászon,
 a kimúlt Nyárnak boldog lázain
 füttyögve, kurjogatva hahotáznak
 seprőlovagló csúfos Szélszipirtyók, —
 seprűk ezer durva vesszejével
 kavarrják szerzte sárga levelek
 utolsó pergő haláltáncát,
 s a tébolyult zenében
 vöröslevelű fosztott szőlőkertek,
 csukott zöld zsaluk, ijedt vén diófák
 komor magányán borzad az ó-hegy.

Riadtnémán kísért az ős Bakony.
 Halálrahült vulkánok zord tövében
 óceánt játszva, zöld hullámharaggal
 zúdul Velence háborgó tava, és fenn, fenn,
 az áldatlan magasba veszve
 rikoltó vadlibák rohannak messze
 valamely szörnyű rejtelem elől,
 s egy néma varjú lankadt szárnya
 még feketéll a vérző Nap-korongon.
 Ó, hol vagy itt, hova jutottál, vándor?
 Mit sír fölötted a meggörbedt cserfa,
 és hova esdekel aszott karjával
 remegve a hegy-élen,
 mint látomások vitustáncosa?

Hova zuhantál itt, ó vándor,
 a Mindenségnek mely vaksi gödrébe,
 hogy mint korhadt palánk dőlt el mögüled
 Világ, Idő és minden Bizonyosság?
 Hörögnek mind az elítélt fák,
 hahotáznak a Szélszipirtyók,
 vesszőseprejük szívedet rongyolja, —

ó nézd, nézd :
 zúr van csak itt és halál és halál,
 omlott temetők nyílt sírjaiból
 kiáltoz elibéd a Minden — mindegy,
 zúgva cikáz körül az Örök-változás,
 s miriád évek szédült távlatából

kigyúlt világok füstös máglyalángján
 litániáz a diadalmas Nemlét.
 Hol vagy itt, hova kapaszkodnál, vándor?
 Nincs itt már tornyos, zengő Európa,
 nincs riadó, nincs felhőkarcoló,
 nincs Moszkva, Róma, villany, könyvtár,
 ujság, parlament, Zeppelin, aeroplán,
 Betlehem, Assisi, Dsingisz kán, Shakespeare,
 nincs Goethe, Mussolini — ó, hol kavargó
 mindez a zúgó vad sodorban
 és temetőktől távol hamvasztókig?!
 Hol gyermekálmaid, ifjú szerelmed,
 világostromló vágyaid, s az ének,
 mit csillagokba harsogott tündőd?!
 Minden oda már, oda minden!
 ó ember! ó álmok! ó fény! ó szárnyak!
 százezer év egy rebbent pillanat,
 s minden-minden az örök Semmié!
 Mit akarsz itt, te vándor árnyék,
 miriád évek forró másodperce,
 futó ábránd sehonnan sehová, —
 mit térferegsz a gigász Enyészetnek
 hallelujázó kardalában? — — — — —

És mind e zendült széltivornyán
 a kápolna piros kis tornya néz
 a rút zavarba mozdulatlanul.
 Órája üt nyugodtan énekelve.
 A homlokzatnak két sarkában
 — vihar, torony és óramű alatt —
 szeliden ül két zöldszínű galamb.
 És ottbenn Jézus piros mécsa virraszt.

 Felértem ide is.

2.

Irva van : eljő a Délben-kísértő,
 hogy megkísértse életed delét.
 A törvetéshez mestermódon ért ő :
 szavára sarkából billen e Lét,
 és vissza nem talál belé az elme,
 ha meg nem szánja Ūristen kegyelme.

Mindenki másnál százszor jajabb annak,
 kit hid-emberré jelölt csillaga,
 híddá, mely alatt örvénylőn rohannak
 világok, s velük lódulhat maga,
 ha nincs, hogy — minden omlásban kitarva
 nem fut meg sem a Föld, sem az Ég partja.

Énrám kiméretett e gyilkos próba,
és hogy megálltam: áldó kegyelem.
Sok álmodott csodám ment rá adóba,
sok tündérsziget, mely játszott velem,
s mely ma is vissza sír, mert megösmérem:
nekem sem adatott csak ember-vérem.

Ha megbomlott egy egész világ rendje,
mely mennyországos emlék még nekem,
s az új fölött elmém száll, száll kerengve,
de csak ködét láttatja végzetem,
s titok, hogy e köd szent csillagot szül-e,
vagy végső kárhozat borong körüle,

ha világ döntén dőlt egy szép országom,
és benne annyi ígélet remény, —
ki gáncsolná, ha én is sutbavágom
a bukott hitet, mely nem nyeremény,
s az Ősz viharján magával sodorna
a Kísértő, és megszünnék a torna?

De én a hegyre íme már fölértem,
és innen nézve minden béke már, —
a Föld is tart, az Ég is kinyúl értem,
és bár a torna új küzdése vár,
a végső fordulót nem félem mégse:
mögöttem virraszt Jézus örökmécse.

3.

Megpihenő hegytetőre
hosszú volt az út,
mégis fájón veszek tőle
hangtalan búcsút, —
utánamjövőknek talán
nincs is rajta nyom,
de én tücsök est dalán
csak megáldhatom.

Hol meghordott tündérbálban,
hol ködbeszaladt, —
hol selyempárnákon háltam,
hol a fa alatt,
vihar is vert, Nap is csókolt,
lány is jött elé, —
ahogy Isten adta : jó volt,
s újrakezdeném.

Holnap aztán merre, meddig ?
Az is Istené, —
vágyam azt, mi Neki tetszik,
minék festené?
Könnyű útrakerekednem
más tájakra, csak
gyermek szívem, ifjú kedvem
el ne hagyjanak.

Lendvai István.

PIHENŐ PERC.

*Elég volt mára, fáradtam sokat,
a vén karosszék jól megtámogat.*

*Számomra annyi most a nagy világ,
amit belőle ablakom kívág.*

*Szebb így, hogy kedves képnek érzem,
nem végtelennek tágas-téresen.*

*Szemem szerény, csak kis távont fog át,
betűzgeti a tar fák ágogát.*

*Az összevisszaságból, bár sután,
betűk válnak ki szép egymásután.*

*Belőlük im a legszebb név leszen,
s egy drága arc mosolyg rám édesen.*

*De már lehűnyt szemekkel látom azt,
és visszaálmodom a legdicsőbb tavaszt.*

Réz Gyula.

RETTEGÉS.

Irta: Szakáts László.

*«Ma éjszaka soká olvastam egymagamban
Éjjélt ütött s akkor egyszerre megriadtam.
Már nem tudom, mitől, de félt egész valóm.
Lihegve hallgattam, hogy az éjjéli csöndben
Titokban megtörtént valami borzalom . . .»*

Maupassant.

1.

A KEZE alig láthatóan remegett, mikor a papírkapszula tartalmát behullatta a félpohár vízbe. A fehér, tapadós por, mint valami finom fővény, végigterült a víz felszínén, aztán a párányi szemcsék imbolygó örvényléssel merültek a mélybe, hogy végül is eltűnjenek abban a viharzó kavargásban, melyet a türelmetlen teáskanál idézett fel. Szeme követte a méreg oldódásának minden mozanatát. S ekkor már érezte a mák fanyarul édeskés s gyűlöletesen émelyítő illatát is. Egész testén borzongás didergett végig: valami ellenkezés és tiltakozó undor. De csak egy pillanatig. S ideges ujjai már átölelték a pohár karcsú nyakát, hogy hunyt szemmel, egyetlen hörpintéssel magába szívja a kesernyés italt.

Riadtan, felkavart lélekkel hagyta ott az asztalt. A tárt ablakhoz lépett. Szinte odamenekült a beömlő éjszakához, melynek hűvös kékjében mélyen, mintha roppant égitestként az úrben lebegne valószínűtlenül, a Place de l'Etoile gázlámpás sugárzása hunyorgott és fénylett. A Bois felől halk és titokteljes suttogással egyre üzentek a fák a város kőbezárt lelkének. Lenn a ház előtt a tompa grániton álmos bérkocsi csörömpölt.

Sokáig nem moccant. Ott támaszkodott fájó könyökkel és zsibadt karokkal és bámulta az éjszaka sötétjét, mely úgy rengett és hullámozott a házakon, mint Atlantisz felett az áthatolhatatlan óceán. Mi minden él, nyüzsög, zsibong, kavarog és viharzik e tengerben! — tűnődött. És a tudatába, mely idegrendszerre minden rezdülését pontosan követte, most valami furcsa és nyugalmas melegség érzése kezdett felszivárogni. S ez a finom és csodálatos hőség szétömlött egész testén, a bőrén, a gerincén, az izmain; rejtelmes ital ízeként felhatolt a torkába és az agyáig, mely ebben a könnyű és józan mámorban az értelem tiszta fényével érzékelt, kapcsolt és következtetett. Nem kellett megállapítania: jólesően érezte, a keze nem remeg többé s nyomasztó fáradsága úgy tovaillant, mintha pihentető álom fujta volna el . . . Igen, élet a vizek örvénylő mélységeiben! Ha Lesage ördöge látóvá tenné a szemét s egy pillanatra feltáruhá mindama szépség

és fürtelem, ami e köröngeteg falai mögé rejtőzik! Szerelem, csók, esküvés, születés, pénzcsergés...

Halálhörgés!

Megfordult. A viharzó szélnél sebesebben perdült a sarkán s riadt tekintete az ajtóra tapadt. Persze, nem zárta be. De... nem baj. Ostobaság! Már elmúlt.

És mosolygott.

Igen, csak mosolyogni most! Mosolyogni vagy füttyörészni, könnyedén! Igy. És...

Meglóbálta súlyos karjait. Ha valaki...

De nem, nem!

Azért sem fordítja el a kulcsot! Ha valakinek éppen ez az örült ötlete támadna: tessék!

Ő nem fél.

A gyertyaláng vergődött, mint egy rabulejtett lepke; a könnyű függönyök remegtek.

Az asztalon kitergetett könyvek, kéziratok és elszórt jegyzetek lapjain sárga fények és sápadt árnyak üzték egymást lankadatlan, lehelletlenge suhanással.

A szobán ellangyosodott a megszokott dolgok baráti melege s a régi bútorokon szétterpeszkedett a munkás órák csendje.

Igen, folytatni kellene...

Ment az asztala felé. Óvatosan lépdelt, irtózva minden nesztől, padlóreccsenéstől. A karosszéket arrébb csúsztatta s puhán elhelyezkedett. Elmúlt emberek élete forrongott az agyában, fájdalmas vajúdással, új életre kívánczóan. Breton parasztok, vaskos menyecskék, porosz sisakok, nyársatnyelt tiszték. És vadászgató vidéki urak, kalandraszomjas nemzetes asszonyok és sziklaarcú normann halászok.

Türelmetlen mozdulatba lendült a keze.

Megint Gömböc bukkant fel az emlékeiből. Gömböc, ez a piroszposzgás kis francia leány, aki úri társaságban, jóféle falatokkal gazdagon megrakodva utazik a szörnyű megszállás területén s aki félelmetes szenvedélyre lobbantja az élet és halál urát, a franciaevő porosz parancsnokot.

Ó! Gömböc nehéz leány: könnyű tőle szabadulni.

A jegyzeteire hajolt, keresgélt.

Már nem törődött többé semmivel. Nem hallott, nem látott semmit.

Nem látta a roppant árnyékot, mely a szoba háttéréből a mennyezet fölé nőtt, ijesztően és feketén, mint egy bibliai óriás. Nem látott semmit: dolgozott.

2.

Az órák úgy röppentek tova, észrevétlenül. Jules Favre nagy munkáját olvasta, a *Le gouvernement de la défense nationale*-t. Szük-

sége volt erre a műre ; idéznie kellett a mult ama borzalmas hónapjait, mikor a kurta porosz csizma gázolt a kövér francia földben s a sovány francia becsületben. Idéznie kellett a multat, hogy ihletett merítsen belőle — a jelenre. Mert Walter Schnaffs, a szuszogó porosz népfölkelő ekkor már elindult Normandiába, hogy Isten kegyelméből és az író jóvoltából a legszörnyűbb és legmulatságosabb kalandok sorozatába szédüljön.

Egy darabig egész élesen látta ezt az embert. Látta riadt, gyermekien kék szemét, ijedt mosolyát, fájdalmas lábait s a terjedelmes, puha törzset, mely minduntalan kibuggyant az irgalmatlan sötétkék uniformisból. Aztán . . .

Walter Schaffs, a felbűvölt hűsvér-szellem, ellillant megfoghatatlanul.

Bosszúsan és türelmetlenül kapott utána, hogy elcsípje és formába zárja. Formába, amelyből nincs többé menekülése.

De a keze semmibe markolt, erőtlen volt és remegett.

Hátrahanyatlott s valósággal megbújt széke tornyos támlája mögött. És bágyadt ujjai felbotorkáltak a homlokára, melyen most valami mérhetetlen láz parányi hűs verejtécsöppjei harmatoztak.

Mi ez?

Valahol, valahonnan sejtelmes neszek surrantak elő s növekvő zizegésük, zúgó lármájuk betöltötte a szobát, a házat, a várost. Aztán egyszerre megkondult egy titokzatos harang, mintha vést üvöltene és olyan dübörgő erővel, hogy belerengett a föld. S ez a zengő és hatalmas é chang villámcsapásként sistergett végig a gerincén és beleszúrt a szívébe, hogy szinte megbénult. Összeverődő fogai halk morajlással peregetek, mint távoli dobok.

A régi falióra jelzője kongott. Felet ütött. Féltizenkettőt.

Lázás, fájó feje az öklére nehezedett. S nem volt ereje, hogy felálljon és szembeszálljon a közeledő rémmel.

Pedig közeledik. Tudta, hogy közeledik.

Mikor imént az ablaknál időzött, már látta. Látta a fakó árnyékot, amint a járda kövezetén, a falak tövében tovasurrant. Ó! most már egész pontosan emlékszik. Erre jött. S itt a kapunál megállt.

Régi, végtelenül régi ösmerős ! Legkorábban gyermekidején találkozott vele, egyszer, talán egy vad és fojtogatóan forró éjszakán. Átfült párnák között feküdt, zihálva és verejtékesen s nem tudja, mikor, az ébrenlétnak és álomnak valami ködös határán arra riadt, ott áll az ágya mellett, feketén, fenyegetően és valószerűtlenül. Két kéz nyúlt feléje a lobogó köpenyből, két irdatlan és irgalmatlan ragadozó kéz. Irtózó szeme élesen látta a begörbült ujjakon a szörnyű ráncos bőrt s látta közeledő arcát a csuklya fekete keretében. ó ! sohasem felejtí el ezt a zöldesen villódzó félelmetes arcot ! Nem volt benne semmi koponyaszerű s mégis a halálra emlékeztetett. Úgy hasonlított

az élő emberi arcra, mint halotti maszk a modelljére. És időtlen volt, mint a legendák Ahasverusa.

S ez az élettelen-merev arc egyre közelebb jött, egyre nőtt, amint kinlódó gyermeki teste fölé hajolt kutatóan. És közelebb jöttek a kezek, talán hogy érintsék és megállásra kényszerítsék zakatoló szívét. És akkor — lehet, a végső pillanatban — a rémület állati vinnyogása bugyborékkolt fel a torkán. Ajtó csapódott és a küszöbön ott állt drága anyja, arcán földöntúli fénnel s a kezében világossággal. A jelenés eltűnt. Úgy rebhent tova, mint a denevér, az éjszakák sötét szörnystege, ha felbukkan a nap.

Ó, akkor! . . .

Most már tudja, a túlvilágnak ez a sápadt követe az életére tör. Egyszer mégis csak utóléri s a kemény csontökol lesujt a szívére. Igen, így lesz. Vér buggyan a torkán s egy kurta hörgés. Halálhörgés . . .

Mert azóta már nagyon sokszor botlottak egymásba! Különböző időkben és különböző helyeken meglepetésszerűen lebbent meg előtte a fekete talár. Néptelen sikátorokban átkozott, bűnöket titkoló házak kapujából toppant elő. Egyszer elhagyott lakás ablakában állt s parázsló szeme perzselően tűzött le rá. Máskor templomormon gubbasztott s lomha keselyűként szárnyait bontogatta. Máskor megint baráti társaságban látta, vacsorázás közben, mikor a poharakban vígan gyöngyözött a pezsgő. Úgy szállt el az asztalok mögött, mint imbolygó ködfolt s az ő kezében megállott a pohár s a szájában keserű lett az ital.

És most . . .

Most ismét itt van. Szikkadt múmiakeze a kapukilincsen kotorász. Benyit. Végiglopódzik az üres folyosókon. Nekivág a lépcsőnek.

Kiáltani kellene: segítség!

Kiáltani? Céltalan.

A személyzetet elengedte. A lakás üres.

Ember, szedd össze hát magad! Hiszen — nem gondoltál erre? — ez a valami nincs kívüled és nélküled. Beteg és ingerült idegeid játéka csupán. Látomás, melynek önmagad vagy okozója és alkotója. Hallgattasd el zúgó idegeidet s a kísértet menten összeomlik!

Igen, ezt kell tennie!

Itt a fiókban, apró borítékokban elosztva, a fehér por. Az a gyalázatos, az a jó! És itt az asztalon a pohár. Egyetlen mozdulatra lenne szükséged csupán.

De az a mozdulat . . . jaj!

Lehetetlen.

Nem, nem bír moccanni sem. Olyan, mint a béna. Mindent érez — Istenem! talán százszorosan is —, de képtelen a legcsekélyebb mozdulatra. Csak zsugorodik egyre, kuporogva, vacogó kutyához hasonlóan. És vár. Vár zsidbadtan és éberen, kiszolgáltatva a bizonytalan percnek és az elűzhetetlen rémületnek. Mert ha volna most ereje

megfordulni, csak a szeme sarkából merne az ajtó felé kémlelni, akkor egész bizonyosan . . .

Mert ott van. Ott.

És tökéletesen mindegy, valóság-e vagy látomás. Ha arra fordulna: látná. És ez elég. Elég, hogy a félelem megölje. Vagy — megőrjítsse . . .

Megőrjítsse?

Istenem! talán már úgyis . . . úgyis . . .

És most egyszerre ez a csend. Miért? Olyan csend, hogy szinte fullaszt. Megdermedtek az utcák. A holt falakon a hold híg festéke csurog. Ájultan hever a város.

Csend, csend, csend!

Csak az óra örök tikk-takkja kalapál, mint egy fáradhatatlan, roppant kalapács. Már nem is hallod, csak az ütését érzed. A homlokon és a szíveden. Minden beléhull valami időtlen és mérhetetlen semmibe.

Csend!

És most . . . egy reccsenés. A padló . . .

Itt van! Itt! . . .

Kezei torz védekezéssel kaptak a torka felé, amelyből most egy haldokló állat nyers üvöltése szakadt fel. Végző erőfeszítéssel megkísérelte, hogy felálljon és . . . Aztán megingott s hatalmas teste tompa zuhanással omlott a szék és az asztal közé.

3.

Mikor az inas hajnal felé bekukkantott a dolgozószobába, Mauissant úr még mindig a szőnyegen feküdt eszméletlenül. Sápadt halántékából vékony vércsík szivárgott. Egészen olyan volt, mint a halott.

De széles mellkasa zihálva süppedt és emelkedett s a szíve lázas ütemben dobogott.

A GYŰLÖLET.

Kemény, mint az ököl, és elszánt, mint a végzet.

Háborog, mint a vér, és fáj, mint a nehéz seb.

Bujkál, mint a lidérc, és rémít, mint az átok.

Néma, mint a halott, izzik, mint a zsarátnok.

Bódító, mint a kék, hogy lázba jön a rest is.

És terjed, mint a hír. És gyilkol, mint a pestis!

Rónay György.

PAPINI OLASZ IRODALOMTÖRTÉNETE.

Irta: *Rusicska Pál.*

MIKOR két évvel ezelőtt híre jött, hogy Giovanni Papinit kinevezték a bolognai egyetem olasz irodalmi tanszékére (ahol annakidején Carducci és Pascoli tanítottak), sokunk titkos vágya lett, hogy ha már nem tarthatunk hallgatói közé, legalább jegyzetben bírassuk majd egyetemi előadásainak vázlatát. Ez a vágyunk aztán majdnem semmivé foszlott, amikor Papinit hosszú szembaja szobához szögezte s a bolognai katedrát más foglalta el. Egy kis, szerényen meghúzódó hír — a Duce audienciái rovatban — adta később tudunkra, hogy reményünk mégis csak valóra válik, s mi több, a vártnál nagyobb mértékben. Giovanni Papini ekkor mutatta be Mussolininak készülő olasz irodalomtörténetének sajtó alá rendezett első kötetét. Most végre megjelent. (*Storia della letteratura italiana. Volume primo, Duecento e Trecento* Ed. Vallecchi, Firenze.) S az akkori beszélgetés folytatódik a könyv első lapján: «Benito Mussolininak, a költészet és a költők barátjának ajánlom ezt a művet, mely az olasz szellem birodalmának egyik leggazdagabb tartományát írja le».

* * *

«Az elérhetetlen ideál — Papini szerint — az volna, ha valamely művészeti ág története maga is műremekké sikerülne.» Elengedhetetlen feltétele ennek, hogy a történetíró maga is művész legyen. Papini az, s mint ilyen, egyes töredékes próbálkozásoktól eltekintve első, aki olasz költő és író létére nemzete irodalomtörténetének megírására vállalkozik. Vajjon mi készítette erre? Csak a félbenmaradt egyetemi kinevezés, vagy talán a «majd én megmutatom» ambíciója? Semmiesetre sem. Az olasz irodalom e legújabb története megszületésében nagy része van Papini polemikus beállítottságának (a polémia nála hivatásérzethől fakad), de úgy érzem az utolsó impulzust egy művészi momentum adhatta meg. Mindnyájan emlékszünk még Gog interjuira: Shawval, Freuddal, Einsteinnel, Gandhival stb. Mindegyik beszélgetés tulajdonképpen egyoldalú, kérlelhetetlenül őszinte önvallomás volt: formailag, valójában Papini mélyreható, kutató szeme járta át korunk sikerhőseit, nem hogy «leleplezze» őket, hanem hogy megmutassa, mi rejlik bennük igazán. Lélekzetfojtva faltuk e fejezeteket s figyeltük, miként szoritja sarokban, lépésről-lépésre, miként vetkőzteti őket takargatást nem tűrőn pucér emberönmagukig. Az ilyen drámai «szemtől-szembé»-k izgalmas kalandja lehetett szerintem az, ami Papinit az olasz irodalom nagyjaival való találkozásra csábította. S ez az igazi oka annak is, hogy Papini könyvében csak a legnagyobbak kaptak helyet: csak a legnagyobbakkal való «szembesítés» jelenthetett élményt; mennél kiválóbb költőről vagy íróról van szó, annál izzóbb légkörű a találkozás, annál inkább műremek az arckép, amit Papini róla fest. Így az egyes fejezetek művészi foka egyben a bennük tárgyalt egyéniségek értékmérője is. Az első kötet, mely a XIII. és XIV. századot öleli fel, kilenc egyéniséget állít elénk, ezek: Jacopone da Todi, Guido Cavalcanti, Cecco Angiolieri, Dante, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, Dino Compagni (az első olasz történetíró), Sziénai Szent

Katalin és Franco Sacchetti. De ezen a kilenc arcképen kívül a könyv még két bravurteljesítményt foglal magában. Az egyik a *Morti e rinascite* (Elmúlás és újjászületés) c. fejezet, ahol rövid hat lapon elevenedik meg a XIII. és XIV. közötti századforduló. Tömörebben és előbben adni művelődéstörténeti korszakot nem igen lehetséges. A másik pedig: hogybár nem régen írta meg Papinia a «Dante vivo» vaskos kötetét, mindaz amit az irodalomtörténetében Danteről mond, kivétel nélkül *teljesen új*. Elmondhatjuk, hogy Papini olasz irodalomtörténete maga is műremek. De nemcsak az. Tudományos érték szempontjából is első hely illeti meg, még pedig nem a rengeteg feldolgozott adat, hanem a figyelmes olvasásra megnyilvánuló biztos és az igazán legfőbb szempontokhoz igazodó módszer miatt. Ez a módszer pedig, ha helyesen láttam, a következő: Papini egy-két gyors vonással felvázolja azt a képet, amit az illető irodalmi nagyságról az átlagolvasó és az átlagkritikus alkotnak, majd fényes vitázó tehetségével ezt a hamis képet darabokra szaggatja, hogy ő állítson helyébe egy kezdeti, ellenpontoszerűen felvázolt portét. E köré csoportosítja az elmélyítő fejezeteket, melyek mint, mindmegannyi keresztkérdéssorozat hiánytalanul feltárják a költő viszonyát korával, embertársaival és Istennel. Különös hévvel kutatja Papini (ne feledjük el, hogy ő írta a «Scrittore come maestro» évetően igaz lapjait), hogy kinek a szájából, micsoda tekintélytől jönnek a szemrehányások, az erkölcsi prédikációk koruk és kortársaik ellen. Boccacciónak sokak által eltúlozott jelentőségét ezzel a kritikai fegyverrel tudta az őt megillető szintre szállítani. A metafizikai beállítás után fordul Papini a művész felé s mint céhbeli igen szerencsés kézzel fedezi fel a nagyok műhelytitkait. Csak egy esetben nem sikerül ez neki, Petrarcanál; egyike a könyv legpoétikusabb részeinek, ahol Papini ezt be is vallja s csak csodálattal adózik a források, patakok és folyók költőjének. Az ember és a művész után kettőjük összeolvadásával foglakozik Papini, de itt már a forróponthoz, az izgalmas szemtől-szembehez érkezőnk el, melyről írni nem lehet, mert itt az olvasás mindenkinek legszemélyesebb élményévé kell, hogy váljon. Következőkben a firenzei Vallecchi cég szíves engedelmével egy rövid részt mutatunk be Sziénai Szent Katalin arcképéből. Utoljára még csak annyit jegyzünk meg, hogy a könyv két kívánnivalót hagy maga után: kívánjuk, hogy mennél hamarabb jelenjenek meg a következő kötetek és mennél gyorsabban jöjjön a magyar fordítás.

SZIÉNAI SZENT KATALIN TEOLÓGIÁJA ÉS MŰVÉSZETE.

Irta: *Giovanni Papini.*

Szent Katalin művészetének megértéséhez legfontosabb azoknak a képeknek az ismerete, melyekbe eszméinek rendezett sokaságát öltözteti. E kifejezések fényénél világos lesz előttünk, mennyire egyéni e szent teológiája, mennyire csak az övé. Minden misztikus és minden szent, ha el is fogadja a dogmák egészét, mégis válogat a titokzatos dogmaépület elemei és jelképei közül. Ki a Keresztet választja középpontul, ki a jászolban fekvő Kisededet; más a Megtestesülés-szakadék nagy titkába mélyed vagy a Feltámadáséba s van olyan is, ki mindent a tíz Boldogságra akar visszavezetni; ez Krisztusban a Királyt látja vagy a nagy Barátot, az a szeretettől túlaradó Szívet vagy a félelmetes Bírót.

Mint annyi más, Szent Katalin is megáll a Kereszt tövében, de itt aztán nem lát, nem hall, nem érez és nem csodál semmi mást, csak a vért, mely az isteni testből folyik a fára s a földre. Az ő teológiája *piros teológia* s ebben a két szóban foglalható össze : Vér és Tűz.

A vér szó fordul elő legtöbbször írásaiban, mintha végtelen kéjt érezne, valahányszor kiejti, lediktálja és elismétli. E piros meleg folyadéknak még a gondolata is megrészegetette. Egész ékesszólása Jacopone da Todi Sequentiájának e három sorából fakad :

*Fac me plagis vulnerari,
fac me cruce inebriari
et cruore Filii.*

Szűzek és harcosok húsából folyó vér nem lelkesíti, csak az, mely Krisztus sebeiből ömlik, mert ez a vér tűz és ez a vér szeretet. S az igaz vér, az elítélt Niccoló Toldo vére, mely ruháját fűrésztötte, megrészegeti őt illatával, mert a perugiai ifjú ártatlan volt, mint Krisztus.

Szent Katalinnál tűz és vér rokonfogalmak, «mert a vér nincs tűz nélkül — írja VI. Orbán pápának —, hiszen csak a szeretet tüze indíthat bennünket vérünk ontására».

Ez a két égő és kegyetlen, éltető és elemésztő elem gondolatait a halál felé vonja, de ugyanakkor magasabbrendű élet felé is. Krisztus vére megszabadít és üdvözít, a szeretet tüze tisztít és feltámaszt. Szent Katalinban nyoma sincs a vér modern, Barrès-i vagy Montherlant-i érzékies babonájának, de hiányzik nála az a nagyszerű, de inkább filozófikus mint misztikus látomány is, mely De Maistre híressé vált lapjain bontakozik ki. Az emberek történetének minden napja vérben fürdik és szükségszerűek a véráldozatok, Szent Katalin pedig azt akarta, hogy mindnyájan merüljenek el Krisztus végtelen vérében az emberek, hogy ne ontsanak többé embervért soha. Vérbefulva lángragyúlni, ez szerinte az üdvözülés útja.

Gyóntatóatyjának ezt kiáltja követelve : «Merüljete el a megfeszített Krisztus vérében s az Ő vérében fürödjete meg ; ittasuljatok meg a vértől és vérbe öltözzete. Ha hitelenségbe estete, keresztelkedjete újra vérben s ha az ördög elsötétítete szemete látását, mossátok meg vérrel. Ha gyáva pásztorok vagytok, az igazság vesszeje nélkül, vonjátok ki azt a vérből. A vér melegében semmisítete meg a lagymatagságot s a vér fényénél oszlassátok el a homályt . . . És újra vérbe akarok öltözni s levetni minden más ruhát . . . Én vért akarok, s a vérben akarok és fogok kielégülni . . . a magány idején a vér legyen kísérőm ; így fogom megtalálni a vért és a teremtményeket : s vérükben iszom majd szeretetüket».

Ugyanezt, s szinte ugyanezekkel a szavakkal mondta mindenkinek, s aki idézni akarná minden mondatát, hol a vérről elmélkedik, a szent írásainak legalább is egy ötödét kellene lemásolnia. Szent Katalin a vérnek, a vér emlékének és titkának megszállottja volt s azt

akarta, hogy mindenki mossa meg lelke arcát az isteni vérrel. Imádásai az Örök Vér himnuszai, s még a mező piros virágai is Jézus vérző sebeit juttatják eszébe. S addig és annyira vágyakozott Jegyesének vére után, míg egy éjjel, látományban, Jézus megengedte neki, hogy száját kebléhez tapassza: s Katalin végre nagy kortyokban ihatta a langyos piros italt, mely Belőle örökkön ömlik. Ömlik a szeretet, azaz a tűz okán, s majdnem oly sokszor említi Szent Katalin a tüzet is, mely nála elválaszthatatlan a vértől. «Én vagyok a tűz és ti vagytok a szikrák» — mondta neki Jézus csodálatos szóval, melyet méltán lehetne az Evangéliumokhoz csatolni. Magáról pedig így szól egy imában: «Az én természetem tűz». Ez az elem tehát, mely a prédikátoroknál egyértelmű a pokollal, Szent Katalinnál az isteni szeretetet jelenti, mely Jézust arra bírta, hogy a keresztfán vérét ontsa értünk... Katalin minden bizonnal emlékezett Szent János jövendülésére, arról, aki majd tűzzel jön keresztelni... Ez az ő szenvedélyes teológiájának a magja. Nem teremt, aminthogy nem is teremthet, új fogalmakat, hanem élesen kiemeli a keresztény hit alapjait, s anyagiás és érzékies szavakba öltözteti a legnehezebben meghódítható szellemi fogalmat is. (Az itt következő részben, melyet nem fordítunk, Papini tovább bizonyítja, még egy sor gyakran használt hasonlat idézésével, Szent Katalinnak «alulról felfelé transzponáló stílusát».) Plasztikus kifejezésekben gazdag Szent Katalin minden írása. «Kiáltsatok százezer nyelvvvel!», «Ne aludjatok a halál ágyában!», «Hányjátok ki magatokból a gögőt!», «a testkéreg» és még számtalan más. Igen szépek hosszabb lélekzetű képei is: «a cella mennye alakul át s benne édes zsoldársongás», «Ha meg akarjuk pillantani titkainak csillagait, le kell szállnunk az igazi alázat mély kútjába». Csodálatos egyszerűséggel tudja kifejezni a legmélyebb gondolatot is. Az önszeretet és Isten bírása közötti ellentétéről így ír: «Annyi fog nekünk hiányzani Belőle, amennyit magunkból megtartunk». A megváltás visszavonhatatlan tényét így fejezi ki: «Visszavásárolt rabszolgák vagyunk, akik nem tudjuk többé eladni magunkat». Gyönyörűen bizonyítja be a gyilkosság és az öngyilkosság azonosságát: «Azt hívén, hogy ellenségét öli meg, előbb magát ölte meg. Mert a gyűlölet késével megölte a lelkét. Így azok, akik azt hiszik, hogy az ellenséget ölik meg, saját maguknak hozzák a halált».

Azok a kritikusok, akik úgy tartják, hogy az ékesszólás a művészet határain kívül áll, vagy legalább is nem költészet, Szent Katalinban csak az ékesenszólást fedezik fel és számúzik őt a költészet történetéből. Mindaz, amit idáig elmondtunk, bizonyítja, hogy ezek a papagályok vaskos tévedésben leledzenek. Szent Katalin igazi művész gondolatainak kiformalásában; ékesszólása néha oly magasba emelkedik, oly forró és száguldó lesz, hogy költészetté válik s szinte versbe kívánkozik. Elég, ha a Szentháromságimnuszot hozzuk fel példának, mely a Libro della Divina Dottrina-t zárja be, mintegy lángvirágzás-

ban : «Te, örök Háromság, mély tenger vagy, melybe mennél mélyebbre szállok, annál többet találok és mennél többet találok, annál inkább keresek még tovább. Te kielégíthetetlen vagy, mert lelkem, ha szakadékokban kielégül, nem lesz elégedett, mert tovább fog éhezni téged, örök Háromság, s vágyini, hogy megláthasson a te fényedben . . . Ó, meddig rejted még el szemeim elől arcodat? Ó, örök Háromság, szeretet tüzes szakadéka, oszlasd el már testem felhőjét ! Ó, mélység, ó örök Istenség, ó tenger ! Te vagy a tűz, mely mindig ég és sohasem ég el ; te vagy a tűz, mely melegével elemésztí minden lélek önzését ; te vagy a tűz, mely elveszejt minden hideget ; te világítasz, te vagy a fény, mely megmutatta nekem igazságodat, te vagy a világosság minden világosság fölött . . . Öltöztess fel, öltöztess fel magadba, örök Igazság, hogy igaz engedelmességgel járhassam e halandó életet s a szent hit fényében, mely úgy érzem, újra megmámorosítja a lelkem».

Ha ebben az ékesszólásban, mely a lélek legeslegmélyéről jön s örömtől visszhangzó vágatássá tágul, ha ebben az ékesszólásban nincs költészet, akkor nincs költészet Leopardi bölcselő verseiben és Manzoni Szent Himnuszaiiban sem. Az igazság az, hogy amikor Szent Katalin igazi ihlet hatása alatt ír, akaratlanul is utóleri a legnagyobbakat.

Rusicska Pál fordítása.

FÜZFÁK.

*Mint koldus markolássza a földre dobott
alamizsnát, de belül nehéz daccal
és gyűlölettel adózik a megaláztatásért,
úgy hajlítják büszke derekuk alá azatos
megadással és roppant türelemmel
viselik arcuk szomorú foglatatát.
De érints egyetlen ágat, hajlítsd,
fond, feszítsd, hurkold és szöd
át vele magas kerítések sötétjét
nem fog törni, szakadni s ha elengeded
ívben visszapattan előbbi helyére.*

*Ó, bár töletek tanulhatnék aláztatot
és türest, hogy megadón viseljem sorsom
s, ha bántás ér, ne törjön ketté lényem,
hanem szívós ruganyossággal mintázza
mindig önmaga képét és higgye,
hogy így, ahogy született, rendeltetése van
egy helyet kell betöltenie épügy,
mint a ják mosolya között virraszt
könnyes arcával, de múlhatatlan
bájjal a vizek vándora: a fűz.*

Nagy Méda.

ALKIMIA.

Irtá: Fodor Béla.

En to pan.
(Minden megvan mindenben.)

Alchimia est impuri separatio a substantia puriore.

(Alkimia a tisztátalannak elválasztása a tiszta substanciától.)

Martinius Rulandus.

AZ ALKIMISTÁK másképp írtak mint mi, mert másképpen gondolkodtak. Raymundus Lullusnak, Paracelsusnak, Valentinusnak, vagy Nicolaus Flamellusnak a nyelvét, gondolatviláguk ismerete nélkül, halandzsának tartaná az olvasó s csak keresztretjvényfejtési szókészletét gyarapítaná vele, nem az ismereteit. Ami nem illene se hozzá, sem az alkimiához. Így előbb erről a gondolatvilágról ejtünk egy pár szót.

I.

A tudomány és annak három része.

Az antik világ főiskolája Egyiptomban volt. Csak Egyiptomban. Így a tudomány lényegében egy volt az egész világon s ez a tudomány egy volt a hittel. Világnézet volt, de azért ne tévesszük össze mai hóbortokkal. Állítólag a nyelve és az írásmódja is egy volt, de írhatták sokféleképpen is (az írásjelek hol a hangzót, hol a szavat, hol a gondolatot utánozták) s ilyenkor ugyanaz a szöveg jelenthetett a népnek mesét, a «művelt középosztálynak» tudományos ismertetést, az adeptusoknak pedig Igazságot. Az Igazság, vagyis az írás harmadik, ú. n. hermetikus értelme azért táruult fel csupán a beavatott előtt, mert a Tudomány is három részből állt s csak aki mind a három ismerte, láthatta meg a Valóságot a maga egységében. «Itaque vocatus sum Hermes Trismegistus, habens tres partes philosophiae totius mundi» (ezért neveznek a háromszor legnagyobb Hermesnek, aki birtokában van az egész tudás három részének) — jelenti ki Hermes a híres smaragdtábla végén, amely alapkőve lett az alkimiának.

És mi ez a három rész?

A testi, a lelki és a szellemi rész. Vagy : a fizikai jelenségek, a természeti törvények és a mindkettőt létrehozó metafizikai elvek. Vagy : az, anyagi, az erkölcsi és a szellemi világ.

A Tudomány az ezoterizmus volt ; a láthatatlannak, az elrejtettnek a tudománya, ellentétben a mi exoterizmusunkkal, amely a látható dolgokkal foglalkozik. Ezekkel természetesen az ezoterizmus is foglalkozott, de elsősorban azért, hogy felfedje mögöttük azt, amiről jelt adnak, míg mi, a *jel*-enségekkel önmagukért foglalkozunk. Ezért vannak nekünk tudományaink és világnézeteink, Tudomány és Világnézet helyett.

A tudomány módszere pedig nem az indukció és a dedukció volt, hanem az *analógia*, ami egyformán látja meg a tényekben az általános törvényt és a törvényben az egyes tényeket. «Ami alul van, az olyan, mint ami felül van és ami felül van, az olyan, mint ami alul van, hogy létrehozza egy *egyellen* dolog csodáit.» — mondja Hermes Trismegistus. Vagy : «Minden megvan

mindenben». Nagyszerű igazságok ezek. Sajnos, az analógia alkalmazásához egy sajtáságos lelki beállítottság kell. Analógiákat ugyanis nem lehet kiszámítani, csak *meglátni*.

Ami harminc ezüstpénzbe kerül.

Az *al-kímia* szóban a névelő arab, a főnév görög, a tudomány azonban egyiptomi. Osiris templomainak szentélyéből került a hellén tudáskincsbe, melyet főleg az arabok őriztek a középkorig, hogy aztán Európának adjanak tovább. De őrizték európaiak is, a gnosztikusok, amíg fel nem számolt velük az inkvizíció. Valahogy úgy lesz a dolog, hogy a gnosztikusok közül azok, akiknek nem volt kedvük a máglyákra vonulni, az alkimia cégére alá menekültek s velük tartottak a rokon kabbalisták is. Így az alkimia csak igen kis mértékben fedí a közönségesen hozzátársított fogalmakat. Az alkimista is. Ez először is filozófus volt, aztán orvos, asztronómus, asztrológus s csak legutolsón sorban kémikus és fizikus. Kémiai és fizikai tapasztalataival csak filozófiai elveit erősítette meg, a «reális» eredményeket, — pl. azt, hogy valóban tudott «közönséges» aranyat csinálni — a legnagyobb mértékben megvetette. Az egyik középkori mester, akitől megkérdezték, hogy mibe kerül az arany előállítás, azt felelte: «Harminc ezüstpénzbe». És ez a döbbenetes találó válasz — Krisztust is ilyen olcsón adták el — mélyen bevilágít ezeknek a misztikus bölcseknek a mentalitásába. Mellettük, természetesen, a kontársarlatánok légiója garázdálkodott.

Az alkimia elsősorban is a hermetikus filozófiát tartalmazza: a Tudományt.

Meg kell jegyeznünk, hogy már a középkorban is ismert s a XVII. és XVIII. században újraéledt rózsakeresztes és alkimista nem jelent egyet. A rózsakeresztesek egy misztikus, vallási szektához tartoztak, az alkimisták ellenben kémikusok voltak, ha természetesen nem is álltak a mai anyagelv tudomány alapján, ami akkoriban ismeretlen volt. A rózsakeresztesek elődeit a gnosztikusok között találhatjuk meg, akik a Kelet vallásbölcseletével keverték össze a kereszténységet s akik ellen az Egyház nagy küzdelmet folytatott, anélkül, hogy végképp legyőzhette volna őket. Az alkimisták elődei viszont a Kelet vegyészei voltak, tekintet nélkül arra, hogy egyiptomi, babyloni, görög vagy keresztény vallási meggyőződéssel bírtak. Tehát távolról sem volt minden rózsakeresztes alkimista vagy megfordítva. Voltak igen kiváló keresztény alkimisták is és voltak rózsakeresztesek, akik egyáltalán nem foglalkoztak alkimiaiával.

Egyúttal megjegyezhetjük azt is, hogy a rózsakeresztesek és a szabadkőművesek közt is különbséget kell tennünk. Szimbolumaik és szertartásaik hasonlítanak ugyan egymáshoz, az eredetük azonban nem közös s ezenkívül a szabadkőművesség a politika felé hajlott el. Az Egyháznak mindkettő elkeseredett ellenfele volt s különös, hogy a krisztustagadás miatt elégetett templomosok (Fratres militiae templi) szimboluma, a gnosztikus kereszt vagy horogkereszt, ma ismét feltámadt s nagymértékben egyházellenességet jelent. Még különösebb, hogy ott támadt fel, ahol a szabadkőművességet is üldözik, holott a templomosok a szabadkőművesek ősei közt foglalnak el előkelő helyet.

A „Nemes Szűz” felébred...

A titkos tudományok iránti érdeklődés most felébresztette a Nemes Szűznek nevezett alkimiat is, pedig a racionalisztikus fejlődés őt temette a

legmélyebbre. A legaktuálisabb kérdésre kapunk feleletet, ha ráhibázunk, hogy miért ébredt fel éppen ma? Rövidek leszünk.

Nem azért, mert a legújabb tudományos megállapítások az elemek bomlásáról és átváltozásáról meglehetősen közel jutottak az alkimista felfogásmódhoz. Nem azért, mert az anyagelvű világnézet fundamentuma, maga az anyag is ebek harmincadjára került, egyszerűen elvesztette a testét. Nem azért, mert ha nagyon összeszedjük magunkat, talán mi is tudunk már aranyat csinálni. Nem. Olcsó dolog volna ezzel a gondolatláncsal kapcsolni a kémiát az alkimiához, Lord Rutherfordot — Jabir Ibn Hayyan-Abu-Musá-hoz, de ez a mesterkedés külsőséges lenne és hamis.

A Nemes Szűz azért támadt fel, mert az embereken egy mélyebb, bensőségesebb és igazabb megismerésre szomjazó vágy lett úrrá, amelyet a dolgok csupán racionális definícióval nem tud lecsillapítani a modern tudomány. Egy új szükséglet támadt: *mithikus átéléssel hatolni be a dolgok eleven belsejébe s úgy látni meg a valót*. Olyasmi ez, mintha egy lelki szem nyílna fel az emberben, amellyel most már a kimondhatatlant és a leírhatatlant is látni kezdi. A kimondhatatlánról pedig *szimbolumokban* ad hírt, nem matematikai vagy kémiai képletekben. Mert a valóság két oldalának, a külső realitásnak és a belső lényeknek *egységét*, csak így lehet kifejezni.

Nos, az alkimia «mitológiai» tudomány. Művelői *átélték* a metallurgiát s azokat a jelenségeket, amiket mi az értelmünkkel kémiai folyamatoknak tartunk, ők, mithikus intuícióval, *lelki történéstnek látták* és szimbolumokban fejezték ki.

Halottak voltak ezek a szimbolumok, amíg testi szemekkel néztük, most azonban, hogy ez a «delki szem» felnyílt bennünk s el tudjuk olvasni őket, — megelevenedtek.

Ezért ébredt fel a Nemes Szűz.

S ezért nem lehet Jabir Ibn Hayyan-Abu-Musát a racionalizmus láncával Lord Rutherfordhoz kötni, még akkor se, ha Lord Rutherford aranyat tudna csinálni. Az alkimisták modern utódai valami egészen mást fognak tudni, mint atomrombolást. Azt fogják tudni, sőt már tudják is egy kicsit, — hogy: *minden mulandó dolog csak szimbólum*. Azt, amit Goethe látott meg élete végén: *«Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis»*. Még az elektron is.

II.

„Három birodalom oryossága.”

A vörös férfit és a fehér asszonyt, — beszéljünk most egy keveset az alkimisták nyelvén, — illetve a vörös oroszlánt és a fehér liliumot, a bölcsek tojásában, vagyis Osiris sírjában egyesítjük. Az edényt hermetikusan, tehát Hermes mágikus pecsétjével zárjuk le, aztán az athanorba tesszük s alágyujtunk. A vörös oroszlán és a fehér lilium főni kezd, lassanként megfeketedik s hollóvá, vagy hollófejévé válik, ami aztán hirtelen hattyúvá fehéredik. Most egy kicsit erősebben tüzelünk s az edényben lévő szubsztancia szublimálódik, a hattyú felrepül, majd további melegítésnél — de óvatosan, szelíden, melegítsük — a színek játékában gyönyörködhetünk: a pávafarkat, vagy a szivárványt fogjuk látni. A szubsztancia végül vörös lesz és ezzel el is végeztük a Nagy Magisteriumot (ami mindössze egy évig tartott), mert ez a vörös por ott Osiris sírjában, ez a — Mi Királyunk (bíborköpenyben), a Nagy Elixír, vagy a Nagy Tinktúra, a Lapis Philosophorum, a — bölcsek köve.

Röviden : a *Kő*. Még persze erősíteni, multiplikálni kell (ez is eltart egy évig), de akkor aztán a «projekció» által a beteg, nemtelen fémek óriási tömegét fogja arannyá «festeni», nemesíteni, másszóval, transmutálni. Ilyenkor — a projekció állapotában — pelikán lesz belőle : *feláldozza magát s vérével táplálva váltja meg a nemtelen fémeket*. De meggyógyítja az ember minden betegségét is, megtisztítja a vért, meghosszabbítja az életet s meggyorsítja a növények növekedését. A magból órák alatt fa lesz, amely gyümölcsöt terem.

Látjuk, hogy a *Kő* nem más, mint sűrített Élet : a «három birodalom orvossága», amint nevezték.

A mi tudományaink előtt egyszerűen nonszens az «Életnek» ez a sűrítése, a tudomány előtt azonban ennek a lehetősége magától értetődött. A Tudomány azt tartotta, hogy Isten *egy* anyagot teremtett, abból lett minden s bármily mélyre bukott légyen ez az anyag, mégis maradt benne egy szikra a *prima materiából*, az élet kvintesszenciájából. Ez az őanyag egyébként még most is folyton «csorog» a csillagokból — különösen a Napból és a Holdból — a Földre, hogy táplálja az életet. «A fémek lényegileg megegyeznek egymással», — tanította Albertus Magnus a XIII. században, — «csak a formájuk különböző» — s helyezzük emellé, amit Szent Tamás mondott : «a fémek átváltoztatása a fémek *lelkének* megváltoztatása által érhető el mesterségesen» — és előttünk áll az a világnézet, amelynek alapján az aranycsinálás legfeljebb komplikált és nehéz munka, de nem lehetetlenség. Sőt a megvalósítás útja is ki van jelölve ; ha a lezülött anyagból valahogyan ki lehetne vonni ezt a tiszta őanyagot, akkor ez töményállapotban «meggyógyítaná» mind a három birodalom kreaturáit, ásvány, növény és állat percek alatt futná be a fejlődés lépcsőfokait.

Az alkimisták legelsősorban ezt a *prima materiát* keresték s komoly dokumentumok tanúsítják, hogy meg is találták. Ez volt a «*bölcsek mercuriusa*» (higany), az ú. n. *azoth*. Ezzel a «*bölcsek mercuriusával*» — még visszatérünk rá — vonták ki aztán az aranyból és az ezüsből a «sulphurt» s ennek a két, illetve három fermentumnak egyesítése és «fermentációja» által jutottak a *Kőhöz*. A fémek ugyanis — szerintük — három részből állnak : mercuriusból, sulphurból és salból. A mercurius (a higany) a fém sajátosságainak a hordozója, a sulphur (kén) annak, ami elégethető benne, s ami által a fém a tűzben megváltozik, a sal (só) pedig a szilárdságot, a kézzelfoghatóságot adja. Három elv ez, amelyet az alkimisták gyakran neveznek szellemnek, léleknek és testnek is. Az aranyból a sulphurt kivonni tehát annyit jelent, mint az arany «*delkéhez*» férkőzni (a «*bölcsek mercuriusa*», a *szellem* által).

Hogy az alkimisták nyelvét megérthessük, szimbolumaiknak harmadik értelmét kell keresnünk. Ez nem nehéz annak, aki tudja, hogy a szimbolumok nem az egyéni fantázia, hanem a minden emberben közös tudatalattinak a tipikus kifejezései, tehát egy univerzális nyelv szavai, — az igazi esperantó, — amelyet mindenki megért. A szimbolumok elemei tízezer esztendővel ezelőtt is ugyanolyanok voltak mint ma és ugyanazt jelentették Kínában, mint Skandináviában, vagy Mexikóban. S minden ember számára az *öt megillető* kinyilatkoztatást jelentették. Mert ahogy az ember fejlődött, úgy olvasott ki mindig újabbat ugyanabból a szimbolumból s *fog kiolvasni ezután is*. Így közeledik fokról-fokra az abszolút ideál felé.

A vörös férfi a Napot jelenti, vagy az aranyat, a fehér asszony pedig a Holdat, vagy az ezüstöt. A fémeket ugyanis a bolygók neveivel jelölték. (A Mercur higanyt jelentett, a Saturnus ólmot, a Mars vasat, a Vénus a rezet,

a Jupiter cinnt.) A Nap kozmikus háza az Oroszlán csillagképében van, így hát az oroszlán is aranyat jelent, vagy Napot, vagy — férfit, hiszen a bolygóknak nemük is van. A Nap mindig hímnemű — aktív —, a Hold mindig nőnemű — passzív —, a Merkur azonban kétnemű — *hermaphrodita* — s az aktív és passzív harmoniájának magasabb elvét képviseli. A vörös (szín) is férfit jelent, a fehér meg nőt; piros rózsza, vagy vér, stb. annyi mint férfi, fehér rózsza, vagy csont stb. annyi mint nő. A «bölcsék tojásában», illetve Osiris sírjában tehát az arany és az ezüst fermentuma fő, hogy egy hosszú processzus után — *jeltámadjon*, mint a csirke a tojásból, vagy mint a fel-darabolt Osiris a sírjából.

Az oroszlán, mielőtt ebbe a sírba került «zöld» volt, azaz közönséges nyersanyag volt, ú. n. *subjectum* (materia cruda). Hosszú előmunkálatok foly-tán vált ki belőle a sulphur: többször meg kellett mosni, össze kellett törni, fel kellett darabolni s alá kellett vetni a «putrefactio»-nak is, a rothadásnak, hogy sikerüljön a munka. (A magnak is el kell rothadni a földben, hogy fel-támadhasson.) Szóval, a zöld oroszlánt meg kell ölni, hogy vörös oroszlánná váljék. Úgy is mondják, hogy a sárkányt kell megölni, vagy a kígyót, aki a templomot vagy a királylányt őrzi. A sárkányölő hős aztán a sárkányra tapos, — így ábrázolják, — csakhogy most már két feje van, egy férfi és egy női, amivel mindenkinek tudtul adja, hogy ő a Rebis, a «mi» hermaphrodi-tánk. (Hajoljunk meg előtte mélyen.) Nem nehéz kitalálni, hogy a holló vagy hollófej a vörös férfi és a fehér asszony megfeketedését, «putrefactióját» jelzi, a hatyú pedig a megtisztulásnak egy bizonyos fokát. (Ha a Magisteriumot ezen a ponton megszakítjuk, a Kis Elixirt nyerjük, fehér por alakjában. Ezzel azonban csak ezüstté tudjuk változtatni a fémeket.) Ami végül a pelikánt illeti, az nemcsak az alkimiában volt Krisztus jelképe. A bölcsék tojása — az alembicus, a lombik. Megemlítjük azonban, hogy ezt a tojást anyaméhnek is hívják, de börtönnek, szítának, égetőkemencének, sőt szemétdombnak is, amiben semmi különös nincs, mert az alkímisták mindennek ötven nevet adtak s egy név alatt huszonötféle dolgot értettek. Megütközni csak azon fogunk némileg, hogy ezt a tojást — zöld oroszlánnak is nevezik, vagyis az edény tartalmát mondják az edénynek.

III.

A kígyó, amelyik a farkába harap.

De mi a «subjectum?» Ezt kéne leginkább megtudnunk, mert ebből származik az azoth, a bölcsék mercuriusa, az alkímisták nélkülözhetetlen vegyszere.

Az alkímistáknak ez a legféltettebb titkuk.

A subjectumot általában nyersanyagnak, másszor ősanyagnak, majd ősállapotnak nevezik, de «közelebbi» megjelöléseik is vannak, így pl.: Lapis philosophicus, aqua vitae, venenum, spiritus, medicina, coelum, nubes, ros, umbra, stella signata et Lucifer, Luna, aqua ardens, sponsa, coniu, mater, Eva, sputum Lunae, Venus stb. (Van aztán egy tucat olyan neve is, hogy még latinul sem merjük leírni.) A XVIII. század végén lelkendezve közli egy kémikus, hogy megfejtette a titkot. A subjectum nem egyéb — mondja — mint a *köszén*. Tévedett.

A «bölcsék mercuriusa» körül természetesen még sűrűbb volt a homály.

Pedig pontos receptek szólnak az előállításáról. A legvilágosabbak egyike így kezdődik: «Előveszem a két fém természetét tartalmazó materiát (subjektum) *s elkezdem lassanként átítani asztrális szellemmel, hogy felélesszem benne a két belső tüzet*, amelyek olyanok, mintha már kialudtak volna. Közben könnyedén szárítom, morzsolva és keverve a Nap melegénél...» A hónapokig tartó és rettentően komplikált eljárás leírásában ilyen nyomatékos figyelmeztetések vannak: «Hallgass rám! Ne feledd el, hogy az anyag misztikus feloldása, vagy Vénusz mágikus házassága Marssal, abban a templomban történik, amelyről szóltam, egy szép éjszakán, mikor felhőtlen és nyugodt az ég s a Nap az Ikrek jegyében áll...»

(Nem sejtí még az olvasó, hogy miről van itt szó?)

Egy amerikai gondolkodó, Ethan Allen Hitchcock, egyetlenegy szóval a kezünkbe adta a hermetikus művészet titkainak kulcsát. Azt mondta, hogy a «subjectum» — az ember.

Hát persze...

Igy már érthető, hogyan lehet a zöld oroszlán egyszer nyersanyag, más-szor lombik. «Az alkímisták munkája» — írja Hitchcock — «nem a kezek munkája volt, hanem kontempláció. Az alembicus és a kemence, amelyben az esszenciák és szellemek fermentációja, desztillációja, extrakciója és a sók preparációja lefolyik, az — az ember, az te vagy kedves olvasó, te magad. Ha munkába akarod magadat fogni, ha jószívű akarsz lenni és becsületet s emellett csak az igazság tekintélyének engedelmeskedel, úgy könnyen megtörténhet veled, hogy észrevétlenül felfedezel valamit a hermetikus filozófiában. S ha kezdetben egy kis remegést és habozást is érzel, a munka vége elhozza neked a békét, amely túlgazdagon megfizet fáradságodért.»

A «subjectum számtalan neve az embert, mint jelenséget mutatja be, a keresett *egy* dolog pedig az a valami, ami minden emberben esszenciálisan és szubsztanciálisan *ugyanaz*. A testnek, léleknek, szellemnek s állapotaiknak száz megjelölése van, az egész embert gyakran mercuriusnak is mondják, de van egy «mi» mercuriusunk is s ennek megint sokféle neve van. «Bár az embereknek különféle képességük és temperamentumuk van» — mondja Hitchcock — «bár egyesek angolok, mások meg ördögök, az alkímisták Szent Pállal együtt azt állítják, hogy minden népek emberei *egy*-vérből valók, azaz egy természetűek. *S az alkimia éppen azon munkálkodik, hogy azt, aminél fogva az embereknek egy a természetük, életrekelte és aktivitásba hozza*. Ez az, ami, ha univezálisan működni kezdene, testvéri szövetségévé változtatná az emberi-séget.»

Dehát mit kapunk, ha... «a két fém természetét tartalmazó materiát lassanként átítatjuk asztrális szellemmel, hogy feléledjen benne a két belső tűz, amelyek olyanok, mintha már kialudtak volna».

Hitchcock azt mondja, hogy a bölcsek mercuriusa, a csodás és titokzatos azoth, ami nélkül a Kő soha létre nem jöhet, — *a lelkiismeret*. Igaza lehet.

A lelkiismeret valóban minden emberben megvan, de csak elvétele fordul elő «tisztá» állapotban. Nem él, nem ég. Kialudt s elborította a tévedések salakja. Nehéz hozzáférközni, a «subjectum» gyakran megdühösödik, ha élesztgetni próbálják benne. (A subjectum sok neve között a vipera és az arzenikum is megvan, bizonyára ilyen harapós természetű nyersanyagot kell alatta érteni.) A bölcsek mercuriusát «el nem égő sulphurnak» is hívják, mert tüze ki nem alszik az emberi szívben s eléget minden tisztátalanságot. «A tűz egészen megújítja a természetet» — mondják, — *I(gne) N(atura) R(enovatur)*

I(ntegra) — a kereszt betűi ezt az igazságot is hirdetik. A lélek, *a lelkiismeret*, *a «sulphur» tüze újítja meg*. Nem az ágyúk tüze. A «mi» mercuriusunk, az azoth, *mossa le bűneinket*, a «száraz víz», amelytől nem lesz nedves a kezünk. Ez az a «nagy medicina», amittől meggyógyul a beteg lélek.

És ez vezet bennünket vissza Istenhez.

Az azoth jele a kígyó, amelyik a farkába harap.

A *prima materia Istenről származik* s születésen, életen, szenvedésen, tűzön és halálon keresztül megtisztulva *Istenhez tér vissza*. Hermes fiai misztikus művükben ezt az önmagába visszatérő utat ábrázolták s ezt az evolúciót *élték át*.

Alchimia est impuri separatio a substantia puriore. Most már tudjuk ; a tisztátalanságokat ki kell küszöbölni a tiszta substanciából. *Ez az alkimia és ez a Tudomány.*

* * *

S mert ezt, úgy-e, sikerült megértenünk, — még ma hozzáfoghatunk, hogy megcsináljuk a «bölcsék követ.» Hogy aztán gazdagok legyünk, egészségesek és hosszú életűek, — tegyük hozzá, mint *igaz alkimisták* szokták — per *J.(esum) C.(hrustum) D.(ominum) N.(ostrum)*, a *Mi Királyunk*, a *Nagy Elixir* által.

ASSZONY AZ ESŐBEN.

*Áll, csak áll . . . és merőn bámul a sarki árus
meghervadt virágaira. Ruhája megereszkedett
mint eső után a lomb és gyűrve leroskadtt
egész a kövezetig, mintha a vízcseppek terhén túl
a hozzátartozó törődött test fájdalmát is hordozná.*

*A haja csapzott és fehér fényt záporoz, a rossz kalap
és jelemás cipő, mint idegen tárgyak, szinte leválnak róla
és külön fájdalommal cipelik sorsuk alázatát.*

*Az eső szemetel. S arcán, ezen a szegény ráncosra
szántott hegyoldalon alápereg, s ő tűri mozdulatlanul,
mint barázdás ölü föld az áldást.*

*És a szeme, ez a két mélyöblű kút, különös vággyal
a virágok szépségét issza, mintha tavaszt szeretne
hazudni magának, vagy talán elmúlt ifjúságának
emlékét kutatja és a letépett virágok sorsában
a magáét érzi halálos fájdalommal fölsikoltani.*

Nagy Méda.

A PÓK.

Irta: Eszterhás István.

ALACSONY, sárgásbarna házban lakott. Itt a kátránygyár mögötti Attila-utcában ilyen színe van majdnem minden háznak. Sárga, hatalmas nedvességfoltokkal. A nedvességfoltok barnák és mivel ezek az állandóan terjedő nedvességfoltok alattomosan felkúsznak egészen az előrecsúszott ereszekig, nem tudni, sárga, vagy barna a házak színe. Egy bizonyos, a szegénység és a betegség színe ez a barnával felhőzött sárga szín. Ilyen házban lakott és szobájuk egyetlen ablakában, mint pók a zugban, úgy ült a púpos és szötte lázas, kápráztató álmai láthatatlan szálakból font csillogó hálóját. Huszonöt-éves férfi volt és kifejlett nagy saszorra a szépség utáni fájdalmas kiáltásként ugrott fel rút, csontosan szegletes, sárga arcából. Az egész emberen minden eltorzult, csak az orra és lábai nőttek meg. Hosszú gólyalábai vannak, de mégsem magasabb egy tízéves gyermeknél. A dereka nevetésgesen kurta és bal vállát egészen lehuzza hatalmas, gömbölyű púpja. Sohasem gondolhatott azonban arra, hogy ő különösebben csúf, mert az anyja, akivel együtt lakott, szerette, szerette meleg, néha vérző szívével és mentette, ahogyan csak tudta, az emberi csúfolkodástól és gonosz megvetéstől, ami egyszer, — nagyon jól tudta a gyenge, kicsiny öregasszony, — előbb vagy utóbb, meg fogja mutatni a púposnak az ő púpját. De eddig mentette, ő nevelte, tanította és a szerelemről is ő beszélt először a fiának, ígérte, hogy asszonyt keres neki, hozzáillőt és ha ilyet talál, megnősíti. Tudta az asszony, hogy hazudik, fiát nem fogja szeretni nő, de elhatározta, hogy mind gyengébbé váló karjaival addig védelmezi a fiát, amíg emelni tudja őket. Pedig a remegőfejű asszonyt már megmarta az októberi ősz és azóta sárguló levél csak az élet fáján. Érzi, elparázslík lassan a sárga dunnák között, azonban még mindég tellett erejéből, hogy lenyelt könnyekkel is hazudjon, továbbhazudjon és áltassa a fiút.

És talán sohasem kellett jobban ez a jótékony hazugság, mint most. A púpos megtalálta azt a leányt, aki hozzáillő. Alig várta, hogy az ablakhoz támogathassa anyját és megmutassa a leányt, akiről a hosszúra nyúló esteken már mindent elmondott a fekvő asszonynak. Szemközt lakott velük. Barnaarcú, nevető, feketeszemű, szép leány. Az arca pirosan izzik, mint a kitelő, érő barack. Mikor a kátránygyár szirénája vacsorát trombitál, kidönti széles vállát a kisablakba a leány és álmosan elnyiló szemmel végigsöpri a fiatal munkásokat, akik ilyenkor nyers jókedvvel, harsogó kiáltásokkal dobognak el az alacsony ablakok előtt. Ez a leány a púpos álma.

A púpos egész nap járta a várost. Sokan ismerték és aki ismerte,

szívesen adott neki kisebb megbízásokat. A púpos volt a legmegbízhatóbb küldönce a városnak. Gyors léptekkel mérte végig az alacsony házpartokkal szegett keskeny utcákat, üzenetekkel nyargalt a város egyik végéből a másikba, komoly, mosolygás nélküli arccal tudta a címzettnek az illatos levélkét átadni, nehéz csomagokkal futott és ha semmi sem akadt, egész napokat állt türelmesen a piactéren, lóbálta hosszú, térdigérő karjait és várt. Ha azonban már pénzhez jutott, megkereste napi pengőcskáját, azonnal hazasietett, az ablakzugba ült és leste, libben-e a szemközt lévő ablakban a csipkés függöny. Hűtlen lett az ágyban fekvő asszony csendes, tervezgető meséihez, nem figyelt rá. Szótalan esték suhantak, osontak a kis szobában. A púpos vissza sem fordult, ki sem moccan az ablakból. Ült és leskelődött, mint a pók, szötte álmai hálóját. És ha megpillantotta végül a leányt, ujjongva, boldogan imádta piros arcát. Nagyorrú fejét görcsös erőfeszítéssel feljebb emelte, kidugta az alig luknyi, szűk ablakon, hogy minél jobban láthatóvá tegye magát. Árkosodó szemmel, türelmes sóvárgással leste a lány egyetlen pillantását. Ilyenkor fullasztó lázban égett, nem hallotta, ha anyja nyögve felkönyökölt az ágyban, hanem csak motyogott magában, mintha szerelmet vallott volna, szorongatta saját kezét és a leány simogatását érezte.

A leány pedig, ha egymásra pillantottak, közönyös, kérdő szemmel visszaadta a púpos különös nézését.

Barátai előtt is hengegett a leánnyal. De az utca nem vett a leányról tudomást. Nem hederítettek az ő beszédére. Senki sem látta meg, hogy a púpos férfi lett. Gyermekeknek tartották. Ezen az őszön egyébként is a kátránygyár mögötti utcában gonddal és szegénységgel játszott mindenki könyörtelen fogócskát. Szerelemre a púpos barátai közül nem ért rá senki.

Még a nyár végén megállottak a városban az összes gyárak és a műhelyekben kalapács helyett káromkodás csattogott. Nem küldöttek az emberek egymásnak virágot, édességeket, névnapi ajándékokat, rózsaszínű leveleket, a piactéren is alig vásárolt valaki. Amit pedig vásároltak, ahhoz nem kellett segítség, félkézzel hazavitték. A nyomorúság így elérte a púpost is és kegyetlenül a vállára ütött. Az ütéstől megnőtt a púpja és a válla még ferdebbre billent. Napokig nem keresett egy fillért sem, az ágyban fekvő asszony többet imádkozott, mint evett. Már ki sem nyitotta a szemét, ha lopva hazasurrant, mint valami bűnös. Érezte is, hogy bűnös. Azelőtt, ha napközben nem kapott munkát és kenyeret, tovább talpalt és esténként addig járt vendéglőből kávéházba, amíg összeszedte a másnapra valót. De most, ha a késő délutánra már ráterült az éjszaka kéken derengő árnyéka, hazafutott és az ablakba bujt. Az ablakban elfelejtette az éhséget. Mi volt az a kétnapos éhség a huszonötéves férfi oltatlan szomjához képest?

Mikor már a harmadik este nyargal haza egy fillér nélkül, házuk előtt idegen, előkelő fiatalúrba ütközik. Áll a fiatalúr a sáros utcában

kényesen, délcegen, olyan a púpos mellett, mint egy kivilágított, vidámságot sugárzó torony. Ragyogó, lakkorru cipőjét belepte az Attila-utca sara, de úgy látszik, nem sajnálja ettől az utcától finom cipőjét, tiporja a sarat.

— Te, gyerek! — nyúl a mellette elsompolygó púpos után és megmarkolja a vállát. — Elvinnél egy üzenetet, ha jól megfizetném?

A púpos boldogan vállalkozik. Azt hiszi, láthatatlan segítő kéz nyúl feléje és kínálja a kenyeret. Ragyogó ábrázatát szolgálatkészen forgatja felfelé, a gazdag emberre, lekapja ázott micisapkáját, áhitattal várakozik. Érti már a kenyér meleg illatát, látja az éhező, beteg asszony hálás tekintetét. Áll a vidám torony előtt görbedten, alázatosan és várja a parancsot.

— Ebben az utcában, — magyarázza a fiatalúr, — lakik egy leány. Ismered is talán. Ott lakik ni! — barátságos arcú, szőke, borotvált ember a fiatalúr, most borotvált, illatos, jó, borbélyszagú. A púpos mégis, egyszerre irtózik tőle. Felhörkenő, váratlanul előborzadó gyűlölettel hallgatja, mert annak a leánynak az ablakára mutat. — Ott lakik az édes, ni! — mondja újból és arcán megelegedett vigyorgás húzódik. — Elviszed a levelet. Már tudja, ki küldte. Csak annyi választ adjon: eljön, vagy nem! Itt várok az üzenetre.

Elindult. Ment. Kezében a levél. Hány ilyen levelet vitt már. Az Attila-utca egyszerre szörnyűségesen szélesnek tűnt fel. Sohasem ér el az egyik oldal földbesüppedt házsorától a másik oldal sárgán ránevető, párásan ragyogó ablaksoráig. Míg átkullog az úton, mindenfélét gondol. Arra gondol, hogy eldobja a levelet és hangos visítással elfut. Arra is gondolt, hogy belép ravaszul a korhadtt fekete fakapun, behuzza maga után, meglapul a kapu mögött a sötétben egy-két percig, zsebreteszi a levelet azután visszamegy és azt mondja: üzent a leány, jön, csak tessék várni. És a markába röhög a legény felsülésén. Azonban, míg ezeket az édes, csábító csalásokat kigondolta, torkátszorongató szívvel is szaporán lépeget, jól kinyújtóztatta hosszú lábait, púpja súlyosan himbált lábai felett, nyakonfogta őt a kenyérkeresés kötelessége és ezekkel a szétnyüzsdülő, gonosz gondolatokkal is fűrgén, lelkiismeretesen viszi a levelet.

A koromsötét udvarban három lépcsőfok nyújtotta eléje szétporladó, hibás tenyerét. Nem tehetett mást, vitte a kötelesség, a csorba tenyerű lépcsőkön fellépkedett a keskeny, szeles, didergő tornácra. Tudta, melyik a leány szobájának az ablaka. Az üvegezett ajtón kiömlő fény barna, az ajtó elé akasztott barna kendő teszi, azon szűrődik át ilyen melegszerűen a fény. Most tehát beléphet a leány szobájába. Megigazítja nagybozont haját és kopog. A leány kíváncsian engedi be. A szoba meleg levegőjében hitvány parfüm hire keveredik a leány friss illatával. És ez az illat nagyon erős, győzi a parfüm olcsó, émelyítő édeskességét. Megszállja az orrát, betölti hátran fellázadó, horgas orrát és megrogyasztja meggyengült térdeit. Átadja a levelet és a leány

fekete szeme idegenül, kutató hűvösséggel arcára villan. Elfordult tőle a leány és amíg a levelet olvasta, a petróleumlámpa fénye alá bujt. Barna, erősszálú haját vörösre festi a lámpafény.

A nyakig vörös és teletömött kokszkályha hőséggel és veritékkel önti el. Megfájdul a szíve is, amikor a leány nevetése felliheg. Nagyra-nőtt, csillogó szemmel néz ki a leány a levélből a púpos gyerekre és ismét elneveti magát. Gyönyörű karjai egymásbafonódnak rőten csillogó haja fölött. Nyujtózik. Ez a nyujtózás olyan szép, hogy meghor-zongatja a púpost. Hátradől azután a leány a nyiszogólábú asztalra, felül rá, puhán hajló kezével megigazítja vörösén izzó haját. A falon járó láncos órára is pillant és újból felcsendül a nevetése.

— Hát jó! Mondd meg neki, hogy eljövök!

És összegömbölyödve belekacag a levélbe. Most eláradó boldog-sággal, édesen, hosszan. Ezt a nevetést ismeri a púpos, ezt hallja min-den álmában. És feltámad benne a szörnyülködés. Ez az ő álma! Ehhez a leányhoz másnak nem szabad hozzányúlni. Nekiszédül az ajtó-félfának. Ne menj el! — kiáltja. A kiáltás azonban nem hangzott el, nem hallatszott a leányig. Nyögés lett belőle, szavakba nem önthető, nyöszörgő, könyörgő zokogás. A kigyulladt arcú leány megrezzen erre a nyöszörgésre, felpillant meghökkenve, ránéz. Azt hitte, már el is ment a gyerek. Most látja, ott áll a pattogzott bőré, felhólyagzott festékű ajtófélfá mellett, amit kívülről a hideg, belülről a vörös kályha rág csupaszra. A púpos előredombosodó melle felnyomja állát és orra, férfias, bátor nagy orra horgasan, követelőzve szökken a leány felé. Zavarodott, morcos lesz a leány arca. Egy pillanatig nem érti miért bámul megnőtt, könnyei udvarában égő szemmel rá a púpos. De, mint akinek eszébe jut valami, felderül összeráncolt homloka, keményvilla-nású fekete szeme barátságos nevetéssel nyílik nagyobbá.

— Egészen elfeledtem, — mormogja mentegetőzve, — itt van öcskös!

A púpos eltorzult mellkasát egy pillanatig majd szétrobbantja a felhördülő tiltakozás. De a leány karját látja, amint feléje hajlik és nem tud szólni. Érti meleg, selyemsíma kezét egy pillanatig, amíg a pénz-t a markába nyomja. Megszédül, ez a símaság szétnyargal benne és vak-merővé teszi. Megragadja a leány kezét, elkérgesedett két markába kapja és mikor a leány megriadva elhuzná, esetlen, rövid dereka mere-ven megroggyan.

Kezetcsókol.

Mikor ezen az estén hazafelé tartott, hóna alatt kenyérrel és hús-sal, mert a szőke fiatalúr gavallér volt, urasan fizetett a jó üzenetért, mellére hajtott, eldugott, síró arccal surrant a penészes, foltos vako-latú, bőrbajos falak mellett, mint akit zavarnak.

Olyan volt az elömlő holdfényben, mint egy menekülő, hosszú lábain futó pók.

Akinek szétrontották csillogó hálóját.

PÁRIZSI NAPLÓ: JÉKELY ZOLTÁN VERSEI.

A NAGY TEMETŐBEN.

*Itt állok Musset mauzóleumánál
s olvasom a verset az oldalán ;
úgy érzem, mintha te mögöttem állnál,
sötét ruhában állnál itt, apám.*

*Hányszor láttam már lámpás éjszakákon
sovány fekete-ruhás alakod!
A Vaugirardon lettél jóbarátom,
nekem, ki elszakadt fiad vagyok.*

*S most újra itt vagy. Már egyszer zokogva
álltál meg itt, régi, sovány diák
s bámultál szörnyű messzi otthonodra
a roppant sírkő-rengetegen át.*

A LUXEMBOURG-KERTJÉBEN.

*Ó, hogyha látnád, Fragonard ;
lépcsőt, kis szobrot tükröz a tavaeska,
egy gyermek nagy lapdát dobál
s a levegőben meg-megáll a lapda,
megáll a lapda és a nyár
egy lélekzet-állító pillanatra —*

*

*A pázsiton, nem messze tőlem,
a forgó öntöző pereg, pereg
s gyöngyös vizét George Sandra szórja bőven ;
cseppjei hajló ágak, levelek, —
mint az a fűz, mely alatt szendereg
Musset a túlsóparti temetőben.*

IDEGENFÖLDI CSEND.

Most is a nagy-nagy A-hangzás a csend,
 melyet régi szobáink mélye zsonga ;
 benne búsan s néha fel-feljajongva
 Anyánk gyerekkori hívása cseng.

A PÁRIZSI TORNÝOK.

A tornyok élnek itt: jól megfogantak ;
 látszik, vérük van és lélekzenek.
 Testükből néha, mint fákból a gyanta,
 éjjél körül csillámló nedv csepeg.
 És baglyok ülnek a repedt harangra.
 Most már tudom: e város-rengeteg
 a földből él s a földdel összenöve ;
 s ha egy-két órát mind megyek, megyek,
 egyszer kiérek valami mezőre,
 amely felett kék gólyaraj lebeg.

Most már tudom: Párizs is volt falu!
 a tornyok helyén pásztor heverészett,
 kunyhók körül kelt ugyanez a hold
 s szentek s boszorkák barlangjába nézett —
 Párizs! emberség földje, ő s tenyészet!

BÚCSÚZKODÁS.

Villon, Musset, Laforque, Apollinaire,
 Jean Pellerin !

A cinterem
 mélyéről keljetek ma este fel!

Most búcsúzom tőletek, jó urak,
 holdkórosok, keszeg ópiumisták —
 Időm lejárt — jaj, életünk de dib-dáb!
 S még Párizs is «csak hangulat».

A HATVANÉVES HERMANN HESSE.

Irta: Thurzó Gábor.

HERMANN Hesse hatvan éve érdekes és változatos szakaszt fog be a modern német irodalomban. Föllépésekor a naturalizmus szélsőségei és a neoromantika sajátosan német kísérletei teljes hangszerelésben szólnak már, pályája derekán az izmusok valamennyi forrongásán átmegegy a vele-indultak serege, ma pedig a nacionális hivatására ébresztett németiség lokálisabb vágyait szolgálja ki az irodalom. Változatos korszak ez, s Hermann Hesse pályájának legfontosabb jelentősége éppen az, hogy egyetlen hangot tartott ki életének hatvan és írói működésének közel negyven éve alatt. Mi ez a hang? Vannak-e, voltak-e társai? Jellemző-e olyan határozottan a huszadik századi német irodalomra, mint a Mann—Hauptmann—Rilke hármashangzat? — Hermann Hesse a legidőtállóbb német hagyományból indult ki: az érzelemből, a tiszta és sértetlen Gemütből, amelyet nem színezett soha semmi világnézeti vagy irodalompolitikai árnyalat. Az érzelemből indult ki és megmaradt szorosan az érzelem körén belül: elsősorban lírikus, elsősorban költő, aki a maga első személyéből néz a világ felé, aki a világ jelenségeit a maga szemszögéből értékeli és értékeli át. Életfelfogásának alapja a szabad líraiság és a líraiságnak egyik legértékesebb, legteltebb mondanivalója: az emlékezés. Hermann Hesse az emlékezésnek költője és a kitartott lírai hang az emlékezésen belül gazdagodik, telitődik. Ennek a feltétlen líraiságnak meg vannak a maga lehetőségei és korlátai. Korlátja az, hogy nehezen enged el az epikusabb alkotás kísérletéig, a prózát irizáló bizonytalanságban hagyja a vers és a memoár furcsa műfaja között. Lehetősége, hogy alkalmat ad egy mélységesen német és mélységesen humanista lélek teljes kifejtésére, korlátlan önkifejezésére. Hermann Hesse működése jellegzetesen mutatja a korlátokat és a lehetőségeket egyaránt.

Versekkel indul és egy furcsa gyűjteménnyel: «*Hermann Lauscher*», fiktív író, kiadatlan műveinek sajtó alá rendezésével. A versek és «Hermann Lauscher» novellái szkeptikus kedély bizonytalanságát mutatják a valóságos élet sebetadó élményei és egy irracionális, belső világ ígéretei között. A költő kettősen látja a világot, — a maga megalázó valóságában és elérhetetlen tündéri fénytörésében. Alaphangot ad meg rögtön ezzel az első kísérlettel: megvonja határait a visszavonuló, gyanakvó líraiságon és a világ fogható tüneményei ellen fölvonultatott gyerekkori, ifjúsági élményeken belül. A fiatal író már emlékezik, már összehasonlítja a várható világot az eltűnttel, de szkeptikussága különös iróniával és fájdalmas nosztalgiával vegyes. Örök szökevény és javíthatatlan visszatérő ez az emlékező, és a változhatatlannak lemondása ad fojtott líraiságot magatartásának. Regénye, a *Peter Camenzind* — amely egyszerre fölhívja rá a figyelmet —, ezt a lírai alapérzést leplezni akarja; Hesse tisztában van a mondanivaló és a választott prózai forma kibékíthetetlen másságával, a csomót egyszerűen oldja meg: első személyben mondja el történetét és az első személytől ezután is csak ritkán válik meg. Így mingyárt a Peter Camenzind kiküszöböli a formát szétfeszítő líraiság veszélyeit és a lírai regény tud regény is lenni, a hiányzó epikusságot a fejlődésregény kellekeivel pótolva. Peter Camenzind

az akkori Hermann Hesse lelkiállapotának és törekvéseinek hű képe: egy hegyi fiatalember, aki a szellem világába kerül, a kulturált és könyvből-irodalomból élő intellektuális körbe, ahol nem érzi jól magát és eltalál az emberszeretet, a mélyebb Menschenliebe forrásához és benne megtalálja visszavezető útját a természetbe, a fékezetlen líraiságba. A regény áradó vallomás, meglehetősen konstruálatlan, az epikus-váz ingatag, de a líra bőrsége és természetessége kitölti a felvázolt keretek hiányait és a Peter Camenzind kitűnően mutatja a későbbi Hermann Hesse prózaírói lehetőségeit. Mutatja, hogy a tiszta epikáig nem érkezik el, nem érkezik el a szerkesztés világosságáig és dogmatikusságáig; a megvont és körülhatárolt mondanivaló meglehetősen szűk és önmagából táplálkozhat és a költő életműve egy hatalmas, újra és újra való nekirugaszkodás lesz a lírai alapanyag kommentálásához, a kialakult egyéniség gyökereihez való szüntelen leásáshoz.

Kialakult a jellegzetes Hesse-hős arcképe: fiatal, nervózus fiú, akit két világ szorongat, az ösztönök és a lélek világa, amelynek mindig más és más nevet fog adni; gyenge és önnön gyökereibe kapaszkodó lélek, aki mindent csak lét előtti állapotában képes megérteni, aki minden próbálkozásában hatalmas kerülőt tesz a lélek ős-állapota felé. Ez a bonyolult lelkiállapot szüntelen összeütközésben áll a világgal, — akár hagyománynak nevezzük ezt a világot, akár szekszualitásnak, akár vallásos drillnek. A lélek veleszületett hagyományával küzdött Peter Camenzind, aki a természet fiát akarta kiölni magából, — a lélek harca a társadalom formásaival, a nevelés kényszerével az alap-mondanivalója az *Unterm Rad* című hosszú elbeszélésnek. Az *Unterm Rad* egyetlen szabályosabb regénye Hermann Hessének, a fejlődésregény keretei itt strukturálisabbak, a gyerekhős elmorzsolódása az intézeti fegyelem, intézeti értetlenség kerekéi között epikusabban, vagyis líriatlanabban megoldott, — Hesse messzebből látja a témát, személytelenebbül tud hozzányulni, inkább meggyőződött tézist illusztrál vele, mint lírai sérelmet. Az *Unterm Rad* a pubertásregény tartalmi kellékeivel, leszűrt fordulataival később fontos minta lett a német irodalomban és kereteinek egyik legteljesebb tartalmi feltöltésével Werfel próbálkozott és a weimari évek erős szocialista nevelésregény irodalma. Hermann Hesse dogmatikusan helyezkedik szembe a lélek megkötésével, befolyásolásával. Erősen erkölcsi életszemléletű, a morálnak szinte németesen pedáns hangoztatója és követelője, de ez a morál a belső meggyőződés, a kötetlen szabadság, természetes reakciója a megszabott, konvencionális erkölcs, a lenyűgöző és áporodott hagyomány ellen. Egyetlen cérnaszál választja csak el ezt a morális szemléletet a moráltalanságtól, és éppen az értelmezés szabadsága, egyénekre bízott közvetlensége nagy újítása Hermann Hessének. Peter Camenzind kísérlete a kultúrával és a «kerék alatt» összemorzsolódó érzékeny fiú hanglejtő lázadása a bornirt fegyelem és hagyomány ellen lírai mondanivalójában és sérelmében már megközelíti a nevelés problémáját. A szüntelen ifjúkor fölé való hajolás, a gyerekkor, a fejlődő lélek problémáinak újra és újra való novellisztikus megközelítése gyakorlatilag is közel viszi Hessét az ifjúsághoz, mint az örök anyaghoz, az örök pillanathoz, amely a későbbi életet eldönti. A háború után, amely érthető megrázkódást okozott ebben a törekeny, kétfelé szakított lélekben — érdekes életrajzi adata, hogy sokáig volt a Caritas-munka szolgálatában — a német ifjúsági mozgalom felé kísérletezik, az intellektus közvetlen szavával: két kisebb «üzenettel», — és egy méreteiben kicsi, tartalmában döntően fontos regénnyel.

Ekkoriban már tekintélyes népszerűség áll mögötte, a kritika feltétlen elismerése, melynek érdekes adata a Peter Camenzind 124, az Unterm Rad 149 kiadása : Hesse elköltözik Németországból Svájcba, Peter Camenzind útját követve és állandó konfliktusban önmaga népszerűségével és folytonos gyanúval munkájának tartalmi hitele és meghallgattatása felől, ismét első nagyobb könyvének ötletéhez fordul és *Demian* című regényét, mint Emil Sinclair ifjúságának történetét, névtelenül adja ki. A Demian meztelenebb eszközökkel dolgozik : itt élesen fogalmazva választja szét az ember két világát a «lichte» és az ellentétes «andere Welt» antagonizmusára. Az érzékeny kisfiú, ez az ifjú helyétkereső Werther, a világos és a sötét világ vonzása között él. A világos világ a hagyomány, a szokványos morál, a legyőzött szexualitás, — az ellentétes világ a felszabadultság, a kötetlenség, a hittelenség, a lázadás és Káin-ellenesség. Emil Sinclair nem tud kiigazodni, nem tudja igazi helyét megtalálni egyikben sem, mind a kettőnek sérültje, míg egy furcsa fiútársa, Demian, rá nem vezeti a Káin-bölcsességre : magából, mindkét felől kötetlenül kell megtalálnia az egyedül rátartozó formáját a világnak. Ez a súlyos tanítás megzavarja a fiút, de ugyanakkor átvezeti életkora poklán-egén, egy felemás megnyugvásig. Hesse csak a lehetőségét adja meg, a lélek egészségesnek gondolt útbaigazítását és rávezetését önmaga természetességére. Az elv, ami tanításából kicsendül : ne fogadjuk el a fölfedezett világot, fedezzük föl újra magunk. Az istenség, akit meg akarunk találni, kettős arcú, — az egyik az angyal, a másik a gonosz ; — görög néven : Abraxas. Ez az Abraxas a bennünk lakó istenség, az egyforma elrendeltség jóra és rosszra. Találjuk meg a kiegyenlítő utat az érzelmen keresztül, bocsássuk el magunktól a tudományosság gyeplőit, — magunk találjuk meg magunk számára az egyetlen lehetséges formát. Ez a szemlélet vitatható, ebben a lehántottságában meglehetősen merev is, — Hesse azonban csak a franciskánus természetszeretetet és a teremtményeiben megtalált istenséget fejleszti pogányosabban tovább, antik és buddhista elemekkel keverten, és ahogy kifejti, ahogy az ezúttal is laza, lírai mesében szétboncolja, téziseit megtestesíti : megragadó és megbabonázó.

A nevelés sajátosan hessei szabadsága felé tett tanulmányjaiban jutott el, ifjú éveinek Assisi szent Ferenc rajongásából egyenesen kiszakadó úton a buddhizmusig, mint alkalmazható életformáig és mutatja meg a tanítás alkalmazottságát a *Siddhartha* költői emelkedettségű, remek stíluskészségű és stílusutánzó indiai költeményében, amelynek világa és mondanivalója meglehetősen problematikus és mutatja meg a *Der Steppenwolf* történetében a megszokott lélek vázat, a magárahagyott ifjú lelket, aki választani kénytelen a világ hívásai között — Mahrholz modern Werthernek mondja ezt a típust és ezzel jellemzően a hessei embert. Az első köteteiben megütött hang tovább zeng most is még : a legtöbb regény sablónja a fiatalember kezdő pályája, a gyerekkor sejtelmes tudatlanságától az éresem át a kibontakozásig, és megmarad a lírai mondanivaló első személyben való objektiválása, regényszerűsítése is. A nagy műveket számtalan apró és nagyobb novella rajzza körül, amelyeknek szkeptikus kihangzása a *Schön ist die Jugend* rajongó és lemondó címében mutatkozik meg irányítóul. A *Narziss und Goldmund*, amely Hesse kettős egyéniségének kíván szétfejtése lenni, fárasztó alkotás : — Narziss a szellem és akarat, Goldmund a lélek és vérség, hogy Mahrholz gondolatmenetét idézzük. A *Morgenlandfahrt* ringató mese, a *Kleine Welt* hosszabb-rövidebb novellák gyűjteménye,

a *Knulp* kísérlet a német csavargó kötelező, hesseien lírai és szkeptikus megelevenítésére, a *Rosshalde* és a *Gertrud* kisebb értékű regények a megszokott vázat töltve ki, és végül utolsó kötete nemes gesztussal emlékezés egy élet tanulságairól és társairól. A *Gedenklblätter* szinte összefoglalásként mutatja Hermann Hesse lirizmusát, az emlékezésben feloldódó élményeket, emberek és események erősen költői és egyéni méltatását és a stílus költői szárnyalását és ellenpontként: filiszter alaposágát. A líraiság objektíválásából érdekesen éppen a stílus leegyszerűsítése, epikus élmények beállítására kiképzett plasztikussága sikerült, — ez a stílus fényében, képeinek és asszociációinak zengésében a verssel mesterien bánó, remek formakészségű költő nagyszerű anyaga, intellektuális simaságában és pontosságában pedig a regényíró tartalmi sűrítéseit, helyzeteket és figurákat beállító szűkszavúságát szolgálja, mint egy hibátlanul működő precíziós műszer. A *Gedenklblätter* ezt az esszéstílussá egyszerűsödött költői stílust kiéretten mutatja, egyes darabjaiban Hermann Hesse töretlenül, legrugalmasabb korszakához méltóan remekel. A hatvanéves költő ünnepére most idézzük hódolatul és kicsi próbául egyik legszebb, legtöbbit valló mondatát, a Demian mottóját: «Nem akartam sohasem másként élni, mint ahogy önként tört fel belőlem. Mért volt ez oly nehéz?»

INTÉS.

— Puskin. —

*Költő, ne vágyakozh a közönség kegyére!
Ma még magasztalások árja zúg feléd
s mit hallasz később? Csak a tömeg röhejét.
Te maradj hű magadhoz s utadról ne térj le.*

*Az úton sose kérdd: estére érve leszel-e
meleg tanyád; csak menj elszántan, hallgatag,
s míg kertedben beérik sok-sok drága eszme:
e földön semkitől ne várj jutalmakat;*

*Bened a jutalom. Te vagy tetted bírója,
s hogyha a mű kemény ítéleted kiállja:
a babért homlokodra önmagad teszed fel.*

*Törjenek bár reád a hitvány ostobák,
köpjék le oltárod és dúlják fel szobád
s döngessék trónusod szentségtörő kezekkel.*

Képes Géza fordítása.

LISZT FERENC SZEGEDÉRT.

Irta: Csekey István.

I.

EZERNYOLSZÁZHETVENHAT nyarán nagy zenei esemény színhelye volt Szeged városa. 1864-ben rendezték *Ábrányi Kornél* és *Huber Károly* (*Hubay Jenő* atyja) buzgolkodására Pécssett az első dalosversenyt. Tíz évre rá pedig a kolozsvárin *Szabados János* helyettes polgármester meghívta az ország dalárdáit Szegedre. Egyben elhatározták, hogy a legközelebbi országos dalosversenyt Szegeden rendezik 1876 augusztus 18—21-ig. Országos mezőgazdasági kiállítással kapcsolatban zajlott le ez a nevezetes esemény, amely akkor megmozgatta Szeged egész társadalmát. 4500 forintért dalcsarnokot építettek a vár oldalán szemben a Zsótér-házzal, a mai igazságügyi palota helyén. Az 1879-es árvíz pusztította el a háromezer ember befogadására szolgáló alkotmányt.

Szeged szabad királyi város levéltárában vannak az «Országos Dalárünnepély» intéző bizottságának iratai. Az 1876 március 16-án tartott ülés jegyzőkönyvének 2. pontja így szól: «Liszt Ferenc zongoraművész hazánkfíának a dalárünnepélyre leendő lerándulása hozatván szóba, *Ábrányi Cornél* úr Liszt Ferenc megbízásából előadja, miszerint Liszt ebbeli adott ígéretét beváltani óhajtja, csak az esetben tévén kivételt, ha a beyeruthi [így!] ünnepélyek megtartási határnapjai, a szegedi országos dalárünnepélyével összeesnének, mert akkor a beyeruthi [így!] ünnepélyekben leendő résztvevésre korábban adott ígéretét kell beváltania, mely esetben azonban egy, a *Dugonics*-szobor javára rendezendő hangversenyben résztvenni, a városi közönség bármikori felhívására kész. — Végzés. Liszt Ferenc úrnak szíves ígérete és előzékenysége a bizottság által hálás köszönettel fogadtatván, Szeged város köztörvényhatósági bizottsága megkerestetni határozatott az iránt, hogy Liszt Ferenc úrnak érintett nemeslelkű és hazafias ígéretéért jegyzőkönyvileg köszönetet szavazni s azt a nevezett zongoraművész hazánkfíának jegyzőkönyvi kivonatban közölni méltóztassék».

A bizottság 1876 június 12-i ülésében *Szabados* újból indítványozza *Liszt* felkérését Szeged város közgyűlése és az országos daláregylet központi választmánya útján, miután a bayreuthi ünnepélyek köztudomás szerint elmaradnak. *Pálfy Ferenc* polgármester július 4-én azzal küldötte el a *Liszt Ferencnek* szóló közgyűlési határozatot *Ábrányi Kornélnak*, hogy továbbítsa azt hazánkfíának, mert jelenlegi tartózkodási helye a bizottság előtt ismeretlen.

A levél így szól: «304—305/Kgy. 1876. Mélyen tisztelt hazafi! A szegedi orsz. dalárünnepély intéző bizottságának f. évi Mart. hó 16-án tartott ülésében Nagyságodnak *Ábrányi Kornél* úr által kijelentett ama áldozatkész szíves ígérete, melynél fogva Nagyságod az 1876-ik év Augustus havában Szegeden tartandó dalárünnepélyt magas megjelenésével szerencséltetni hajlandónak nyilatkozott, az f. Június hó 22-én tartott rendkívüli közgyűlésünkben tárgyalás alá vétetvén, Szeged szb. kir. város köztörvényhat. bizottsága indít-

tatva érezte magát Nagyságodnak nemeslelkű szíves ígéretéért őszinte hálás köszönetét jegyzőkönyvileg kifejezni, s felkérni, hogy azon alkalommal egy a Dugonics-szobor javára rendezendő hangversenyben tetteleg is közreműködni méltóztassék. Szegeden, 1876. évi Junius hó 22-én tartott rendk. közgyűlésből».

A levélre Liszt előbb *Ábrányinak* felelt Bayreuthból 1876 augusztus 6-áról. A borítékos, német nyelvű eredeti kézirat a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában van *Ep. Mus. 610* jel alatt. «Verehrter lieber Freund, Besten Dank für ihren Brief». Kérem, továbbítsa mentségeimet Wagner Károly polgármester úrnak [tanácsnok volt] és az ünnepi bizottságnak Szegedre. Már az első szegedi meghívás tárgyában (mult év márciusában) nyomban megjegyeztem, hogy az augusztus hava mindig Bayreuthé. «Consequent bleiben ist kein Fehler, — wenn das Prinzip richtig.» Hívja Bayreuthba Wagner Nibelungok gyűrűjének a meghallgatására, amikor «Gerne besorgt für Sie die Montecuculischen Dinge hieselbst Ihr treu ergebenster F. Liszt». (*Montecuculi* mondotta, hogy három dolog kell a háborúhoz: pénz, pénz és pénz. E néhány sor is jellemző Liszt leveleinek szellemességére.)

1876 augusztus 14-én azonban immár történelmi ereklyévé vált levél érkezett Szeged városába, amelyet a levéltár 7224/876. szám alatt rejteget. A borítéka hiányzik, a megszólításból és az *Ábrányi*hoz írt levélből azonban megállapíthatjuk, hogy e levelet *Liszt Wagner Károly* szegedi városi tanácsnokhoz intézte. Az elejétől végig magyar nyelvű levél kis oktáv alakú levélpapiroson gyönyörű írással *Liszt* sajátkezű magyaros aláírásával. Szokása szerint bizonyára francia nyelven fogalmazta meg és lefordította Bayreuthban a körülötte élő magyar tanítványai egyikével. Míg az *Ábrányi*hoz írt levelet *Isoz Kálmán* francia fordításban közölte a párizsi *Revue Musicale Mensuelle*ben (VII. évf., 1911, 11. sz. 32—33. l.), addig *Liszt* Szegedre írott levelét mi emeltük ki *Szigethy Vilmos* városi főlevéltárnok úr segítségével a 11.512/1876. számú előadói ívből és az eddig ismeretlen *Liszt*-levelet íme itt közöljük:

Tekintetes Tanácsnok Úr!

Fogadja meleg köszönetemet becses soraiért. Őszinte óhajtásom a szegedi dalárünnepélyen jelen lehetni, s ebbeli szándékom kivitelében csakis azon körülmény akadályozhatna — a mint a csekélységemet megtisztelő szegedi küldöttség előtt is nyilvánítni szerencsém volt —: ha a bayreuthi ünnepi előadások a dalárünnepély idejével összeesnének.

Midőn arra kérésem Tekintetes Tanácsnok urat, hogy az intéző bizottságnak is hálás köszönetemet tolmácsolni sziveskedjék, nagybecsű megemlékezéséért őszinte tisztelettel maradtam

Bayreuthban 1876. évi Augusztus 8-án.

Liszt Ferencz s. k.

Két hét múlva azután azt olvassuk a *Szegedi Híradó* 1876 augusztus 23-i számában, «hogy *Ábrányi Kornél* úr a legközelebbi napokban Bayreuthba utazik, hol a Wagner-féle zeneünnepélyek e hó utolján érnek véget s azontúl *Liszt Ferenc* már szabadabban rendelkezik idejével. *Ábrányi* úr — mint halljuk — oda fog hatni, hogy a zongorakirály, ha csak lehet, szintén a kiállítás bezárási idejére ránduljon le hozzánk, amikor aztán az ő közreműködésével egy nagyszerű hangversenyt lehetne itt rendezni. Hogy e szép reményünk valósággá fog-e válni, arról nemsokára bizonyosat mondhatunk».

A Liszt lehozatalára irányuló törekvések azonban eredménytelenek maradtak. (*Reizner János*, Szeged története III. k., 1900, 403. l.) Éppen abban az időben volt a legáldatlanabb a zenekultúra helyzete Szegeden. Ugyanis 1876-ban oszlatták fel a városi chorális zenekart, amely 1711-ben alakult. Hangversenyterem sem volt Szegeden. Csak a mai Hági-sörceansnok helyén állott bódészínház volt egyedül alkalmas hangversenyek tartására. Ez azonban olyan parlagi és elhanyagolt állapotban volt, hogy sehogyan sem szolgálhatott egy Liszt-hangverseny méltó keretétül. Liszt minderről tudomást szerezhetett szegedi barátja, *Lohr János*, európai hírvő orgonaművész útján. A német származású *Lohr* 1828 május 8-án született a csehországi Égerben. 1856-ban szegődött a szegedi városi zenekarhoz és azóta itt élt. Közben feljárogatott hangversenyezni Budapestre. 1888-ig Szegeden lakott és 1892 január 5-én halt meg Budapesten. Ennek a *Lohr János*nak valószínűleg nagy része volt abban, hogy Liszt, ha soha életében nem is jött le Szegedre, mégis oly nagy áldozatkészséget mutatott Szegeddel szemben, mint aligha még másik várossal szemben. (*Lugosi Döme*, A szegedi zenekultúra története, *Muzsika* I. évf., 1929, 11. sz. 37. l.)

II.

Peter Raabe «Franz Liszt» című 1931-ben megjelent hatalmas Liszt-életrajzában időrendi táblázatot közöl, amelyen szinte napok szerint tünteti fel, hogy hol járt, mit játszott, mit komponált a mester. Hogy ez a «Zeittafel» (I. k. 274—318. l.) magyar szempontból mily hiányos, jellemzésül most csak annyit, hogy az 1879. esztendőt ezzel kezdi : Január 2 : Róma, január közepe : Budapest, április 2-án : Wien stb. Hogy Liszt január 17-én Budapestre érkezett és gyengélkedése miatt az egész télutót ott töltötte, majd márciusban Erdélybe utazott, arról nincs egyetlen szó említés sem. Pedig Liszt engedett barátja és tanítványa, gróf *Zichy Géza*, kérésének és elkísérte őt kolozsvári hangversenyére. Ez március 12-én délután volt a Vigadóban. *Zichy* azonban rosszul lett, mire a közönség nagy örömeire Liszt ült a zongorához és Schubert-darabok előadásával kápráztatta el a megjelenteket.

Liszt Kolozsvárról 1879 március 13-áról *Sayn-Wittgenstein* hercegnőnek többek közt a következőket írja : «Egész Magyarországot izgalomban tartja Szegednek, az ország egyik legjelentékenyebb városának rettentő pusztulása, amelyet az árvíz csaknem rombadöntött. Nem menthetem föl magamat alóla, hogy játsszam még egyszer nyilvánosan Budapesten a szegedi áldozatok javára, jóllehet ez a feladat rendkívül fárasztó számomra. De egy ilyen kötelesség alól kivonnom magamat szégyen volna». (Brieft VII. k. 244. l.)

Zichy így írja le «Emlékeim» című, németül is megjelent önéletrajza II. kötetében (1913, 62—63. l.) a további kolozsvári eseményeket :

«Másnap vettük a szegedi katasztrófa szörnyű hírért. Egy virágzó nagy várost öntött el az ár. Liszt szobámba jött s így szólt : „A jajgatás itt mitsem használ, — segíteni kell. Együttesen fogunk rendezni hangversenyt a súlyosan szenvedők javára, jöjjön a zongorához !” Odaultünk s eljátszottuk az ő Rákóczi-indulóját, melyet három kézre dolgoztam át. (*Zichynek* tudvalevőleg hiányzott a jobb karja.) Azután megbeszéltük a műsort. Pár óra múlva a város minden utcájában olvasták már a falragaszokat s estig az összes jegy elkelt. Mikor Liszt 33 év után Kolozsvárt ismét zongorához ült, olyan üdvriadal támadt, amit leírni lehetetlen. Az egész emelvény virágos kerthez hasonlított. Liszt megjelenésekor a közönség fölállott, mint valami fejedelem előtt.

Mély meghatottsággal ült a zongorához az ősz mester, fölvetette fejét, föl-nézett s játszotta a minden dolgok mulandóságát, a szegedi katasztrófát, ifjúságának elhervadását, megkapó, halálosan szomorú magyar érzéssel, ahogy emberfia még sohasem játszott és minőt soha senki sem hallott. Végezetül a vén dalos belevágott a húrokba úgy, mint az óceán hulláma a sziklaszirtekbe.

Játékában benne volt a férfikedv, a dac, a harc és győzelem, az öröm és megdicsőülés. Csak kevesen értették meg azt, amit játszott, mégis hatásos volt; a szív legmélyéig hatott. Utoljára játszottuk el a Rákóczi-indulót s nekem igyekezni kellett az ő tíz ujjának zenekari hatalmához a basszusokat hallhatóan játszani. A lelkesedés leírhatatlan volt. Tanulóifjúság tódult fel a dobogóra s vállaikra emelték a nagy mestert».

Zichy írása «Aus meinem Leben» címmel Stuttgartban is megjelent 1911—3-ban, sőt 1920-ban még egy harmadik kötettel bővült, ami magyarul nem is látott napvilágot. Így *Raabe* sok mindent megtudhatott volna *Liszt* magyarországi dolgait illetőleg belőle. Hisz *Zichy* egész csomó *Liszt*-levelet is közölt eredetiben. Vagy szándékosan nem vett volna róla tudomást?

A *Fővárosi Lapok* 1879 március 16-i számából azt is megtudjuk, hogy a műsor a szegediek javára rendezett estélyen a következő volt : Schubert C-dur szimfóniája záradékának zenekari előadása a dalegyletek férfikarától ; a Szent Erzsébet-legenda 3. száma, melynek szövegét *Schilling Kálmánné* és *Vályi Gábor* énekelték ; *Wieniawski* legendáját és *Rossini* boszorkánytáncát *Blau Gyula* adta elő hegedűn ; *gróf Zichy Géza* zongorázott, majd az ő «*Liszt Ferenchez*» című költeményét szavalta *Hunyady Margit*; végül *Liszt* Rákóczi-indulóját játszotta a mester *Zichy*vel háromkézre. A szünni nem akaró tapsokra azonban *Liszt* még az egyik magyar rapszódiját is eljátszotta. A bécsi *Bösendorfer* e hangversenyekre nemcsak pompás zongorát küldött, hanem maga is jelen volt.

A *Fővárosi Lapok*, melynek alapítója és 29 éven át szerkesztője, *Vadnay Károly* író, *Liszt*tel jó ismeretségben volt, a mesternek úgyszólván minden megmozdulásáról beszámolt. Így 1879 március 18-i számában G. A. aláírással nagy cikk van «*Liszt* Kolozsvárott» címmel, amelyből megtudjuk, hogy : «A második hangverseny 14-dikén volt a szegediek javára a színházban, mely ha négyszer nagyobb lett volna is, megtelik. Küzdeni kellett a jegyekért». Majd 20-i számából megtudjuk, hogy a *Liszt—Zichy*-féle kolozsvári hangverseny jövedelme 700 forint volt a szegedi nyomorultak számára. Sőt azt is megírta a lap március 16-i száma, hogy a *Liszt*-Egylet 1879 március 18-i hangversenyének, melyet Budapesten a Hungária dísztermében rendeztek, tiszta jövedelmét «*Liszt* kívánata szerint a szegediek javára adják». A boldogtalan szegediek minderről semmit sem tudtak. Az újságok napokon át nem jelenhettek meg. De későbbi számokban sem találjuk nyomát, hogy *Liszt*nek nemes gesztusáról egyáltalán tudomást vettek volna.

Pedig alig érkezett vissza az ország fővárosába a nemeslelkű művész, «a pesti jótékonyosság is igénybe vette *Liszt* kezeit» a szegedi árvízkárosultak javára. A *Fővárosi Lapok* 1879 március 27-i száma csak röviden jelenti, hogy «*Liszt* játéka volt a tegnapi főeseménye. Játszott a szegediek javára oly sikerrel, aminőt csak ő képes előidézni. A nagyszámú és díszes közönség minden szám után lelkesen tapsolta a páratlan jó embert és még páratlanabb művészt». Másnap K. jelzéssel «*Liszt*» címmel részletes beszámoló jelenik meg a lapban. «*Liszt* teljesen magához méltólag játszott a szegediek javára. A redoute kis terme ezúttal igazi templom lett, az ég műzsa és a szívek részvétének temp-

loma. Nagydíszú és nagyszámú közönség (köztük *Tisza Kálmán* miniszterelnök is) lepte el az imponzantan tág helyiséget s üres padok csak a tizenötforintos széksorokban maradtak. (Egyik előző hirdetésből megtudjuk a helyárakat : páholy 50 frt, körszék 15 és 10 frt, számozott szék 5 frt, karzati ülöhely 5 frt, belépti jegy 2 frt.)

Háromnegyed nyolckor lépett föl Liszt az emelvényre, a két zongora egyike mellé, mely nemzetiszín szalagos babérkoszorúkkal volt feldíszítve, jeléül, hogy a hangszer most oltár, melyen áldoznak. Az ősz Dante-fej alig emelkedett ki a gázfényes levegőben : rögtön kitört a taps és zajlott hosszú ideig, üdvözölve az ő nemes szívét, mely mindig szószegővé teszi, valahányszor inségen, nyomoron kell segíteni. Mert nem akar, nem szeret már nyilvánosan játszani ; fogadja is, hogy nem fog többet, hanem mikor jajkiáltást hall : odaül a zongorához, hogy zenéjének varázsával ő is enyhítsen a bajon. Orpheus ő most is, ki megindítja a köveket, nem egy kőszívet, melyet mások zenéje hidegen hagy. Ő kezdte a hangversenyt az alkalomhoz illő zenével, az ő kedves Schubertjének mélyen megható gyászindulójával. Volt-e és lesz-e valaki, ki e gyászindulót a zongorán így el tudta vagy tudja harangozni, orgonázni és énekelni?)

Utána *Jókainé* szavalta el «A bölcső» című alkalmi verset, amelyet férje írt. A víz víz egy bölcsőt, amelyben kis gyermek alszik. «Szüleit elpusztítá a vész, de a kis árva nem lesz elhagyatva : anyjává válik a haza.» Egy énekszám után «ismét Liszt jött eljátszani két szerzeményét, melyek oly különböző jellegűek s mégis úgy össze voltak ez egyszer olvasztva, mint ahogy kétféle ércből tudnak önteni harmadikat . . .» «Cantique d'amour» és «Petőfi szellemének» írt darabját adta elő. «A fiatalság zongoraéneke volt ez ; . . . az őszfejú Liszt ma is úgy elbájol művészetével, mint fiatal korában, midőn nála a „Cantique d'amour” nem a képzelem bája, hanem a szív szenvedélye volt. Amint e zongoraének sóvárgó dallam-phrázisai sóhajtottak ujjai alatt : átjárták a szíveket, mert amikor ő kedvvel játszik, a fül csupán antichambre, hol a hang csak átfut, hogy a szentélybe (szívbe, lélekbe) hatoljon. A taps most ostrommá lett, mely olyasvalamit fejezett ki, mit az ajk tiszteletből elhallgatott ; szerették volna mindjárt „újra” hallani. Liszt egészen meghajolva lépett le, mintegy plasztikai választ adva : „hagyjatok, én már öreg vagyok !” De ki hiszi el, mikor a zongora mellé ül ez a soha meg nem vénülő títán, ki annyira fel tudja zavarni a zongora hangjait, uralkodva rajtuk, mint Neptun a tenger hullámain, — nekizúdítva, meg egyszerűbe elcsitítja tizágú királyi botjával — a hatalmas ujjakkal, melyekből villany fut a hurokba és szívekbe.»

Utána *Odry Lehel* énekelt, majd végül Schubert-ábrándot játszott két zongorán *Liszt* és *Mihalovich Ödön*. «Ahogy itt a mester játszott, azt néma ámulattal hallgatta mindenki . . . Nagy összeg lesz az, ami e hangversenyből a szegény szegediek javára jut. Liszt önfeláldozással áldozott az ő segítségükre, mert akik őt közelelről ismerik, tudják, mennyire nem szeret már nyilvánosan játszani.» A hangverseny 8000 forintot jövedelmezett.

Liszt játékonysága a szegediek javára azonban ezel még mindig nem érte be. 1879 április 1-én Bécsbe utazott és 7-én immár harmadszor játszott a szegediek javára. «A hangversenyt a külügyminisztérium ballplatzi palotájában tartottuk meg. (Irja *Zichy* önéletírása II. k. 64. s k. 1.) Megjelent a király és sok királyi herceg, nagykövet, egyszóval az egész Bécs színe-java.» *A Fővárosi Lapok* 1879 április 9-i száma még részletesebben jelenti : «Kilenc

óra után jelent meg Liszt Ferenc, mellén a Ferenc József-rend csillagával, szívélyesen viszonzva a vendégek üdvözléseit. Mindjárt utána jött a király öfelsége, Rajner és Vilmos főhercegek kíséretében. A király uhlanus egyenruhában . . . A király megjelenése után Liszt rögtön a virágfüzérékkel és babérokkel feldíszített zongorához ült. Oly elragadó varázssal, utólréhetetlen művészettel játszott, hogy az etiquette korlátait is áttörte a hallgatóság lelkesedése. Az udvar jelenlétében tudvalevőleg nem szokás tapsolni, de most öfelsége maga adott arra jelt. Minden egyes szám után szünni nem akaró tapsvihár töltötte el a termet. A mestert magát is elragadta e fogadtatás . . . Király öfelsége kezét szorított eltávozásakor a mesterrel s megelégedését fejezte ki neki».

Zichy Géza leírása szerint: «A hangverseny Schubert Es-moll gyász-indulójával vette kezdetét s a Rákóczi-indulóval végződött. Királyunk előtt újból felharsant tehát ez a nemes dal, de senkinek sem volt visszatetsző. Nem volt rendőrminiszter, ki elsápadjon, mint az ötvenes évek elején. Királyunk mellett ült Andrássy Gyula gróf külügyminiszter, az egykor halálra ítélt forradalmár s a Rákóczi-induló hatalmas akkordjaiból, mint egy győzedelmi himnusz csendült föl a szabad Magyarország királyhűsége.

A szegedi katasztrófa a király és a nemzet között a kapcsot még szorosabbra fűzte és a király részvéte az egész ország szívét meghatotta . . . Nagy mesterem a legemelkedettebb hangulatban volt; csodásan játszott, mint mindig, csak a Rákóczi-indulóban okozott nekem valóságos halálfélelmet. A közép-tételnél ugyanis elkezdett rögtönözni. Hátravetette fejét s a vezérszólamot mindenféle hangnemben vitte tovább. Megrémültem, esdeklően pillantottam reá, de ő mosolyogva játszott tovább. „Mit tegyek? — gondolám — félbe nem hagyhatom, ha valaki Liszttel játszik s játékát félbehagyja, az a bűnbak!” Halálmegvetéssel kezdtem kromatikus nyolcadfutamokat verni; ot játsztam, ahol ő nekem a billentyűkön helyet engedett.

Kitűnően hangzott s Liszt fülembe súgta: „Brávó Géza, brávó!” Végül visszatért a régi kerékvágásba s a darab a maga rendes menete szerint végződött. A fényes hangverseny 10.000 korona tiszta jövedelmet hozott a szegedieknek, a jó öreg Liszt végtelen örömeére.»

III.

Liszt azonban nemcsak páratlan sikerű hangversenyeket rendezett a szegedi árvízkárosultak megsegélyezésére, hanem még két darabot is szerzett Szegeddel kapcsolatban. Az egyiknek a címe *Revive Szegedin!*, a másiké pedig *Szegedy Csárdás*.

A «Revive Szegedin!» keletkezésének története rendkívül érdekes, bonyolult, sőt izgalmas. Körülötte mindmáig nem egy kérdőjel meredt felénk. Keletkezésére nézve négy forrás állt rendelkezésünkre. Az első *August Göllerich* Liszt-életrajza (1908), melyben felsorolja mesterének művei közt ezt a szerzeményt (301. l.). Részletesebb *Peter Raabe* adata, aki Lisztről szóló nagy műve II. kötetében (284. l.) megadja a darab címét: «*Revive Szegedin. Marche hongroise de Szabady transcrité d'après l'orchestration de J. Massenet par Franz Liszt*». E szerint tehát az «Újhodj meg Szeged!» *Szabadi* magyar indulójának átírása Liszt Ferenctől Massenet hangszerelése nyomán.

Az első kérdés, amely e cím során feltámad, hogy ki volt ez a *Szabadi*. Csak keveset tudunk róla *Major Ervin* közleménye alapján a Zenei Lexikonban (I. k. 342. l.). Voltaképpen *Frank Ignác*nak hívták, aki *Szabadi*ra magya-

rosította a nevét. 1825-ben született Pápán. Bécsben a mérnöki pályára készült, de rövidebb ideig az ottani konzervatórium növendéke is volt. A szabadságharcban a főhadnagyságig vitte föl. Aztán atyja pápai kocsmáját vette át, majd Pesten telepedett le mint borkereskedő. Utóbb a «Komlókert» című vendéglőnek volt a bérlelője. Ebben a kerthelyiségben, amely a mai Pannónia-szálló mellett volt a Rákóczi-úton, zeneestéket is rendezett (Zene-szeti Lapok 1867. évf. 367. l.). Mint csárdásszerző rendkívül népszerű lett. A *Massenet*-tól hangszerelt hősi indulója *Plevna vagy török-magyar induló* címmel terjedt el. A *Rózsavölgyi*-cégnél öt kiadást is ért hangjegyfűzet párhuzamosan franciául is a következő felírást viseli: *Török-magyar induló zongorára. Törökország politikai nagy reformátora Midhat pasa ő fenségének hódoló tisztelettel ajánlja Szabadi F. I., a szerző Budapesti polgár.* (Op. 116, 6 l.)

A másik érdekes kérdés, hogy miként jutott a *Szabadi*-féle indulónak a birtokába a világhírű párizsi zeneszerző és karmester, *Jules Massenet*, a Conservatoire tanára, az Académie des Beaux Arts tagja. A rendkívül érdekes utat a következőkben sikerült kinyomoznunk.

Armand Gouzien kritikus és zeneszerző, a művészeti ügyek felügyelője (inspecteur des beaux arts) 1879 januárjában *Massenet*-vel együtt Magyarországon járt. (Ugyanez év augusztus 25—26-án az árvíz után egy francia társasággal Szegedre is ellátogatott.) A *Pesti Hírlap* 1879 június 21-i száma «Szabady hősi indulója» felírással beszámol róla, hogy a *Figaro* párizsi napilap közli *Szabadi* indulóját, amelyet *Massenet* átírásában a párizsi operában a szegedi árvízkárosultak javára 1879 június 7-én rendezett ragyogó ünnepélyen a közönség lelkes tapsai közt adtak elő. Vele együtt közli a *Figaro Gouziennek Hartmannhoz*, *Massenet* műveinek párizsi kiadójához, Budapestről írt levelét. Ebben beszámol *Liszt* lakásán töltött felejthetetlen estjükről, majd leírja, hogy milyen érdekes útjuk volt másnap Pesten. *Berkes Lajostól* megtudta, hogy annak a tüzes indulónak, amelyet a cigányok az 1878-i párizsi kiállításon a magyar csárdában játszottak, *Szabadi* pesti kocsmáros a szerzője. Írt neki és válaszáat nem kisebb ember, mint *Munkácsy Mihály* fordította le neki franciára. Mellékelve volt a levélhez több nyomtatott és kéziratoss hangjegy s megismerte közöttük azt az indulót, amelyet *Szabadi* a legutóbbi török háború alatt írt. «A hangjegy borítékán egy színes könyomat volt, melytől az ember szeme könnybe lábbadt és mely egy magyar katonát ábrázolt, amint kezét nyújtja egy török testvérnek.»

Aztán lefesti *Szabadi* meglátogatását Budapesten. *Massenet*-vel ment el kis kocsmájába. Felesége jól beszélt franciául. «Jól tudtam — írja —, hogy a mi kedves *Massenet*-nk, meg lesz csipve. Úgy is történt. A húrnak rezgeni kell, ha megérintik s e rezgést meg fogja hallani a világ, mert íme *Massenet* e pillanatban esküdött meg, hogy meg fogja tenni *Szabady* indulójával ugyanazt, amit *Berlioz* és *Liszt* tett a Rákóczi-indulóval, meg fogja írni azon zenei hőskölteményt, melynek csirját a nép szíve mélyéből fakadt eme rövid harci induló magában foglalja; Ön ki fogja adni és mi megtapsoljuk lelkesen.»

A dolog pontosan így történt. A *Figaro* szerkesztőségétől a szegediek javára rendezett operai ünnepélyen 264 ezer frank gyűlt össze, amelyből 171 ezer frank jutott tisztán a szegedieknek. «Nem hisszük — írta a *Figaro* —, hogy valaha jótékonyági ünnepély ily jövedelmet mutatott volna föl.» (Szegedi Híradó 1879 jún. 15.) Emlékeként Szeged nagy körútjának egy részét ma is Párizsi-körútnak hívják. A könyvtárakban pedig, így a szegedi Somogyi-Könyvtárban is, még mindig őrzi a világraszóló párizsi est emlékét az a 36

lapnyi negyedréte alakú műsor, amely pompás illusztrációkkal, többek közt *Zichy Mihály* rajzával jelent meg. *Comité Français de secours aux Inondés de Szegedin* volt a címe. Az első rész hetedik számaként szerepelt: *Marche héroïque de Szabady. J. Massenet. L'orchestre dirigé par M. Massenet.* A *Pesti Hirlap* zenei tudósítója, *Huszár Imre*, «Páris Szegedért» című cikkében a következőket írta haza a *Pesti Hirlap* 1879 június 12-i számába a *Massenet—Szabadi*-féle hősi indulóról: «A közönség... az első ütemektől kezdve visszafojtott lélegzettel hallgatta a zeneművet, néhol a meglepetés egy önkénytelen felkiáltása tört ki, az arcok kigyulladtak, mily igaza volt *Gounodnak*, midőn a tegnapi főpróbán azt mondta: *Ezzel az indulóval egy forradalom kitörését lehetne előidézni.*»

Akkora volt itthon is a lelkesedés és az érdeklődés a világraszóló párizsi ünnepély és a magyar siker iránt, hogy a *Pesti Hirlap* 1879 június 24-i száma mellékletén hangjegyekben leköszölte *Szabadi* hősi indulóját. (Hangszerelte *Massenet Gyula*, zongorára átírta *Soum M.*) Az utóbbi név azonban elírás, mert *Louis Soumis* volt ennek a párizsi zeneszerzőnek a neve, az *M.* pedig *Monsieur*-t akart jelenteni. *Massenet* zenekari kiadványa «Liszt abbénak» van ajánlva. Cím lapja így szól: *A l'Abbé Liszt. Marche Héroïque de Szabadi, exécutée pour le 1ère fois au grand Festival de l'Opéra au Bénéfice des inondés de Szegedin. J. Massenet. Paris, G. Hartmann, Editeur.* (Egy példánya megvan 621. szám alatt a Szeged Városi Zeneiskola kottatárában is.) Eredeti kéziratát megtalálta *Haraszti Emil* Párizsban sok érdekes budapesti vonatkozással bejegyzéssel.

Hogy *Massenet* remekműve *Szabadi* török-magyar indulójából készült, már a címből is nyilvánvaló. De, hogy Liszt «Revive Szegedin!»-je most már valóban a *Szabadi—Massenet*-féle hősi indulónak átírása-e, azt mindaddig, amíg *Liszt* szerzeményéből egy példány elő nem került, teljes bizonyossággal megállapítani nem lehetett. Csak következtetni lehetett erre *Lisztnek Gouzien*-hez 1879 júliusából (a nap és a hely ismeretlen) írt leveléből. E levél a «Revive Szegedin!» keletkezésének harmadik forrása s egyben *Liszt* cselekvő magyarságának egyik újabb és eddig figyelemre nem méltatott dokumentuma. Kivonatossan így szól:

«Egyáltalán nem kételkedem annak a hősi indulónak kiválóságában, amelyre a magyar motívum ihlette *Massenet* urat... A magyar zenét illetően barátaim azt állítják, hogy eléggé közreműködtem elterjesztésében; mintegy tizenöt rapszódia (közülök 6 zenekar számára), a *K o r o n á z á s i m i s e*, a *H u n g a r i a* című szimfonikus költemény és több *M a g y a r i n d u l ó* bizonyoságot tesz a művészetben kifejtett tevékeny hazafiságotról. Bizonyos magyar tulajdonságok, szomorúak és nemesek, velem születtek, és szívem teljességével adom hozzájuk azt a kevés tehetséget, amelyet több mint 50 esztendő szakadatlan munkájával szereztem. Szívélyesen köszönöm kedves ajándékát, a párizsi opera Szeged javára rendezett ünnepélyének illusztrált műsorát. Az izlés és a szellemi élet nagy fővárosához méltó sikere és eredménye volt. — Kedves *Gouzien Úr*, méltóztassék a *R e v i v e S z e g e d i n!* kis átirásommal, valamint az azt kíséző sorokkal, tetszése szerint rendelkezni». (Briefe VIII. k. 352. 1.)

Gouzien rendelkezett is, mert *Liszt* átiratát talán már 1879-ben a *Méneſtreſ* (*Heugel*)-cégnél Párizsban kiadta, csak hogy nem «Revive Szegedin!», hanem a következő címmel: *Marche Hongroise de Szabady. Transcrite*

pour Piano d'après l'orchestration de J. Massenet par Franz Liszt. A fólió alakú, 9 lapra terjedő hangjegy á Armand Gouzien ajánlással van ellátva. Az utolsó kiadás 1892-ből való és ma is kapható. Téves tehát Raabe fentebb említett megjelölése, hogy a darab «Revive Szegedin!» cím alatt jelent meg, amihez még azt is hozzáteszi: «zum Besten der durch eine Überschwemmung in Szegedin Geschädigten». Mindez csak Raabe feltevése, aki tudván a kéziratról és Liszt Gouzienhez intézett leveléről, megtette a «Revive Szegedin!»-t Heugel kiadványának anélkül, hogy ellenőrizte volna a dolgot. Így azután természetesen hiába kutatott utána Gárdonyi Zoltán a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban, a weimari Liszt-Múzeumban és a berlini Preussische Staatsbibliothekban, nem sikerült egyik hangjegygyűjteményben sem föllelnie. Pedig az ő berlini doktorértekezése (Die ungarischen Stileigentümlichkeiten in den musikalischen Werken Franz Liszts, *Ungarische Bibliothek* I. 16, Berlin 1931) valójában a «Revive Szegedin!» keletkezésének negyedik forrása.

A Szabadi—Massenet-féle magyar indulónak Liszt-féle átíratát Haraszti Emil kutatta fel Párizsban, aki évekkkel ezelőtt maga is összeállította a Szabadi-féle hősi induló történetét és bibliográfiáját, de kézírata mindmáig nem jelent meg. Mielőtt azonban ez év elején megküldötte volna Párizsból a Liszt-átírat hangjegyét, mi csak az irodalmi adatokra voltunk utalva. Idevonatkozólag pedig Raabe megjegyezte, hogy a «Revive Szegedin!» eredeti kézírata és másolata Liszt javításaival megvan Göllerich tulajdonában, Armand Gouziennek ajánlva. Miután Göllerich 1923-ban meghalt, özvegyéhez, a magyar származású Voigt Gizellához fordultunk. A nagy művésznő Linzben a Bruckner-Konzervatórium tanára és mint Liszt-tanítvány 1936 június 6-án Budapesten játszott Liszt zongoráján a Magyar Nemzeti Múzeumban az emlékkiállítás megnyitása alkalmából. Göllerichnének csak egy félévi hiába való kutatás után jutott eszébe, hogy a hangjegyet Vesztfáliában férjnél levő leányának ajándékozta.

Igy a Németországból érkezett küldemény két hangjegyet tartalmazott. Az egyik Liszt sajátkezű, eredeti fogalmazványa, a másik pedig ennek tisztázata, amelyet a mester leíratott Göllerichhel, az előadási és egyéb jeleket pedig már sajátkezűleg írta bele, majd címlapot írt hozzá a következő szöveggel: *Revive Szegedin! Marche hongroise de Szabady, orchestrée par J. Massenet, transcrite pour piano par F. Liszt.* Egybevetve ezt a címet Raabe fentebb közölt címével nyilvánvaló, hogy ő sem a kéziratot, sem a nyomtatványt nem látta.

Körülbelül rekonstruálni lehet azonban most már Lisztnél a darab keletkezését. Amikor megkaphatta Gouzientől Massenet nagyhatású szerzeményét a szegediek javára Párizsban rendezett operai ünnepély műsorával, ez annyira megragadhatta, hogy zongorára átírta és annak az «Újhodj meg Szeged!» címet adta. Míg azonban Massenet Szabadi nem nagykoncepciójú, de mindenestre ötletes és fordulatos indulóját valósággal Berlioz Rákóczi-indulója módjára átkomponálta, addig Liszt Massenetől függetlenül szabadon dolgozta fel zongorára. Bizonyos, hogy ebben a feldolgozásban van liszti zsenialitás, de magyartalan, mert szimfonikusan akarta feldolgozni.

A Szabadi—Massenet-féle magyar induló több átírása közül legsikerültebb a Soumis-féle nehezebbik letét. Címe: *à l'Abbé Liszt. Marche Heroïque de Szabady. Transcription pour Orchestre par J. Massenet. Réduction pour le Piano par L. Soumis.* (Párizs, Ménestrel, 9 l.) Ennek ugyancsak Liszt abbénak ajánlva, megjelent egy «édition simplifiée»-je is (Párizs, Hartmann, 5 l.), amelyet 1879-ben közölt a Pesti Hírlap fentebb említett száma. Négykezes

átirata jelent meg *Renaud de Vilbac* operakomponistától (Ménestrel, 15 l.) és két zongorára nyolc kézre *Ch. Steigertől* (Ménestrel, 13—13 l.). Valamennyi *Liszt* abbénak ajánlva.

Szinte bámulatos az a karrier, amelyet a Rákóczi-úti kis kocsmáros török-magyar indulók megfutott. *Gouzien* és *Munkácsy* bábáskodnak felette, *Massenet* oly hatalmas zenekari művet ír belőle, hogy *Gounod* elragadtatását fejezi ki, megihletli *Lisztet*, aki zongorára átírja, aztán *Soumis*, *Renaud de Vilbac* és *Steiger* dolgozzák át. *Liszt* a «Revive Szegedin!» címet adja neki, de *Gouzien* ezt nem honorálja és így csak utóbb tűnik ki, hogy az a párizsi hangjegy, amely *Liszt* átíratként mint *Marche Hongroise de Szabady* van forgalomban, voltaképpen a mester szándéka szerint az «Újhodj meg Szeged!» címet kellene, hogy viselje. *Liszt* darabja azonban végül mégis csak eljutott Szegedre, abba a városba, amelyre komponálása közben gondolt. A városnak sikerült közvetítésünkkel megszerezni *Göllerichnétől* méltányos árért és mint *Liszt* magyar érzésének egyik beszédes bizonyítéka, ma a Somogyi-Könyvtár anyagát gazdagítja a kultúrpalotában a Tisza partján.

Ami pedig *Liszt Szegedy Csárdását* illeti, *Gárdonyi* szerint (i. m. 22. l.) a weimari *Liszt-Múzeum Ms. Z 12* jelzésű kéziratához tartozó lapok egyikén található, de nem *Liszt* kézírásával. A melódia *Liszt*nél a ki nem adott és korábban 20-iknak számozott rapszódiában fordul elő először, később pedig a XII. magyar rapszódia «*Stretta*» részének 25. és következő ütemeiben. Mindkét feldolgozásban olyan motívumok vannak a téma körül, amelyek «A csikós» című népszínműnek *Szerdahelyi Józseftől* eredő zenéjében (1847) is szerepelnek. Magának a «Szegedy Csárdás»-nak a dallama is megvan, bár nem ezzel a címmel, «A csikós» második felvonásának 12. táncában. *Liszt* a dallamot egyik vázlatkönyvének tanúsága szerint (weimari *Liszt-Múzeum Ms. N 5*, S. 111, «Friska») a cigányok játéka nyomán jegyezte fel először. (*Gárdonyi*, *Liszt*s 20. ungarische Rhapsodie, *Ungarische Jahrbücher* X. k., 1930, 294. l.)

Szegeden, ahol nemrég még azt sem tudták, hogy mily súlyos tízezrekkel sietett *Liszt Ferenc* szerencsétlen honfitársainak segítségére, mindeddig ismeretlen volt, hogy a mester két szerzeményében is örök emléket állított Szeged városának.

AZ ÓRTORONY.

Fejem páncélos sisakját
a jellegek simogatják,

átlátok a sűrű ködön,
gonoszak felett örködöm.

Szemem átszúr az éj bokrán
s a gonoszak vigyáznak rám.

De árva ez a nyakasság
s úgy szédít ez a magasság.

Jobb lenne, ha fejem talán
egy-egy kicsit lehajtanám

és naponként: este, reggel
beszelnék az emberekkel.

Kiss Tamás.

A NÉMA FORRADALOM.

Kovács Imre könyve a Szolgálat és Irás Munkatársaságának sorozatában.

Korunk irodalmi érdeklődése érdekesen és jellemzően oszlik meg két élesen ellentétes műforma között. Az egyik réteg a túlságba vitt fantázia felé hajlik, az E. T. A. Hoffmann és Poe képzeletét erősen és drasztikusan túlszárnyaló képzelet felé, és odaadón olvassa ennek a tizenkilencedik századi fantasztikus és ugyanakkor érzelmes irodalomnak mai olcsóbb változatait, a detektívtörténeteket és színes, érzelmes históriákat. A másik réteg a valóság felé fordul, — elősegítője és érdeklődésével, felvevőképességével szinte pártfogója a valóságos tényeket feldolgozó irodalomnak. Első hajtása ennek a «tény-irodalomnak» a regényes életrajz, az érdekes párbeszédekben, gáláns kulisszatitkokban elmesélt történelmi arckép-irodalom, legtöbbször nagyon ingatag történelmi és még többször kétes irodalmi hitelességgel. Az érdeklődés alapjában tiszteletreméltó, kívánságaiban azonban már kevésbé: ami érdekel, nem egy mélyebb, nevelő történelmi tanulság, hanem a bepillantás történelmi hősök vagy kalandorok intimebb életébe. A tény-irodalom másik hajtása súlyban és jelentőségben elsősorban néhány fejlődött ki az utolsó két évben, — s ez a szociográfia. Nagy Lajos néhány inkább irodalmi kísérlete után Szabó Zoltán emlékezetes Tardi helyzete és Illyés Gyula Puszták népe indította meg az érdeklődést. A «mozgalom» — ha lehet ezt mondani — élén az öreg cserkészek lapjának néhány vezető írója állt, közéjük tartozik Szabó Zoltán és közöttük van még ma is Kovács Imre. A mozgalom megalakította a maga kis körét, a Szolgálat és Irás Munkatársaságát, amely már címében határozottan kijelenti, hogy a szociográfiai irodalom célja kettős: szolgálatot tenni egy megnehezedett időben a magyarságnak és a szolgálatot jelentő irodalomban érvényrejuttatni az írásművészet magasabbrendű eszközeit, finomabb és kevésbé kézenfekvő stílusát. Az első könyv után most megjelent a második: érdemes utánanézni a szolgálatnak, az írásnak egyformán és a mozgalom hibáit és erényeit lemérni. Kovács Imre «Néma forradalma» kitűnő példát nyújt a vizsgálódásra.

A SZOLGÁLAT. — Kovács Imre könyve azokkal a lappangó erőkkel foglalkozik, melyek az ország hárommillió magyarját, legalsóbb rétegét, elviselhetetlen feszültségben tartják. Keresi az okokat, melyek a magyar földmunkásság mostani súlyos és végzetes nyomorúságát előidéztek. Történelmi áttekintést nyújt a jobbágyságról, a magyar paraszt sorsának alakulásáról, s ezzel szinte párhuzamosan foglalkozik azokkal a többé-kevésbé vallási és szociális megmozdulásokkal, melyek forradalmak lettek vagy forradalmak lehettek volna. A vallási-szociális huszita forradalom, a Budai Nagy Antal erdélyi kelyhes mozgalma után legfontosabb forradalma az elnyomott parasztságnak a Dózsa-féle lázadás volt, mely után a Werbőczy-hármaskönyv hosszú, feloldhatatlannak tetsző időre megkötötte a jobbágyság szabadságát, elvonta jogait és megkettőzte kötelességeit. Dózsa után

kisebb lázadások, kisebb elkeseredett forradalmak következtek, míg a tizenkilencedik századi jobbágy-felszabadítás úgy-ahogy meg nem próbálkozott sorsuk megoldásával. A jobbágy-felszabadítás fél munkája azonban a helyzetet továbbra is elviselhetetlennek hagyta meg. A parasztság megpróbálkozott kisebb-nagyobb ellenállással, politikai ellenszegüléssel, az agrárszocialista forrongások a múlt század végén napirenden voltak, míg a Darányi Ignác-adta törvény, a hírhedt «deres-törvény» meg nem kötötte minden szociális és politikai megmozdulás kezét. A parasztságnak ellenszere, kézzelfogható, erős ellenszere így nem maradt — a politikai ellenszegülés zavarosabb jelentkezése a kaszáskeresztes mozgalomban alig számít jobban.

A cselekvő forradalmak után egy másik forradalom lehetősége maradt csak meg: a néma forradalomé. Mi a néma forradalom Kovács Imre szerint? A nemzet életerejét, vitalitását megdönteni akaró morális lázadás. Ez a morális lázadás a századforduló körül először a *kivándorlásban* jelentkezett. Amerika megtelt a magyar földmunkássággal, az ország magyar népessége jelentősen csökkent és a tátongó ürességek pótlására ekkor indult meg a románság határozott betörése Erdélybe. A morális lázadás második fázisa még erősebben tör a nemzet életereje ellen és erősen rontja a születési-halálozási arányszámot: ez az *egyke*, mely különösen a Dunántúl baranyai sarkában és a Tiszántúl egyes protestáns vidékein erős és aggasztó. A morális lázadás újabb, harmadik fázisa: a *szepták*, — a csökevény vallásosság, amely minden biztonnyal igaz hittel fordul a túlvilág felé, szószerint értelmezve a biblia szavait és elfordulva ezzel nemcsak a pozitív hittől, hanem a cselekvéstől, a sors ellen törő emberi lázadástól, ami nem jelentene mást, mint egy határozottabb lelki és szociális aktivitást. Ez a három morális lázadás a néma forradalom talaja. Néma, mert nem szegül ellene cselekvően a sorsnak, — forradalom, mert ha korcs, beteg és kétségbeejtő módon is, de változtatni akar, a nemzet feláldozásával, életén. A néma forradalom alap gondolata az, hogy hagyni kell kihalni, elpusztulni a magyarságot azzal, hogy élte ellen törünk kézzelfoghatóbb lázadással — mint az egyke — egy illuzórikus magyarságot megtartva — mint a kivándorlás — és élet ellen forduló passzív csökevény-vallásossággal — mint a szepták. S ez a némaság nem «veszélyes», nem fölforgató, hanem szomorú és kétségbeejtő: a sírt ássa meg, hol «egy nemzet süllyed el».

Kovács Imre könyvének ez a «szolgálat» része fontos és legjobb időben érkezett: adatainak áttekinthetőségével, állandóan statisztikával és táblázatokkal igazoló módszerével szemléletesen, hidegen tárja elénk a néma forradalom végzetességét, rombolását a nemzet testében. Nem a demagógia beszél belőle, hangja meglepően mérsékelt és súlyos, felelősségtudata tiszteletreméltó és emelkedett, — a ma divatos sok kis-széchenyi között végre egy tényekkel jövő, megoldások kereteit is megrajzoló diagnoszta. A szolgálat második része lenne, ha a megoldással is határozottabban foglalkozna, ha a földreform végrehajtásának módját is körvonalaira s egyáltalában, ha vázolná annak az elkövetkező helyzetnek lehetőségeit, mely éppen a földreform végrehajtása után állna be. A mélyebb jövőbetekintés hiányzik jóslataiból és megoldást jelentő gondolataiból: a gyógyszer megnevezi, de nem mutatja meg a gyógyulás útját. A földreform sok mindent megoldana, a kérdéses tehát nem ennek szükségessége, — a morális elszíntelenedés, lejtőrejutás gyógyítása azonban nem ennyire egyszerű, az anyagi javulás nem jelent feltétlenül morális javulást is. Itt érdekelt volna Kovács Imre

véleménye. Az élet két rétegű: anyagi és szellemi. A szellemi gyógyítás lehetőségeivel pedig éppen azért kellett volna behatóbban foglalkoznia Kovács Imrének, mert könyvének éppen morális felelősségérzete ad egészen egyéni, megbecsültnivaló rangot. Elsőnek foglalkozott a szociográfusok között a vallás, az erkölcs mélyebb szerepével, a vallástalanság és erkölcstelenség — ide sorolja joggal az egyiket — döntő veszélyével. Szemlélete keresztény, néha erősen protestáns színezetű. Kovács Imre könyve valóban jó szolgálat, kisebb említett hiányai kivételével — milyenek most írói értékei?

AZ IRÁS. — A szociografust legtöbbször megzavarja anyagának és vállalkozásának kétfélesége: hatni, kézzelfogható politikai célt elérni és szolgálni az irodalom szebb követelményeit. Szabó Zoltán Tardi helyzetének érdekessége, legfőbb értéke — adatainak megdöbbentő vigasztalanságán túl — az volt, hogy remek stílusban, a legjobb és legvilágosabb szépírói nyelven közölt adatot és nyilvánított véleményt. Kovács Imre kevésbé jól komponál mint Szabó Zoltán. Inkább tudós, mint író, — ahol tudományos anyagot, statisztikákat dolgoz föl, stílusa szűkszavúságával nagyon megfelelő. Ahol az író kíván megszólalni, — egyelőre meglehetősen naivanszépírodalmi a stílusa. A kötet is kétféle anyagú: egyik amolyan szociográfiai kiruccanás, bővebb útleírás, — a másik készenkapott adatok feldolgozása és ellenőrzése személyes értesültséggel. Kovács Imre nem tudja eltalálni a közös stílust, ami megfelelne itt is és ott is. De éppen az útleírás-szerű részekben, nyelvének keresetlen-keresettsége megdöbbentő hatást tud elérni. Kötete világosan mutatja a szociográfiai munkák további fejlődésének útját írói téren: megszabadulni az «írás» rögeszméjétől, amely szépírói mutatóványokra kényszeríti azt is, aki végeredményben messze áll a szépírodalomtól, és kialakítani azt az egyeztető stílust, amely egyenletességével, érett tárgyilagosságával érdekli azt, aki a szociográfiában is írásművet keres elsősorban, de nem zavarja azt sem, akit a tények, a lesújtó valóság érdekel. Kovács Imre ezt a második stílust fogja könyvének tanulságai szerint el-sajátítani, s ezzel a szociográfiát kiemeli a fél-szépírodalomból a magasabb tudományos szint felé. A mai szociográfiai «írás»-mozgalomból pedig kiválik a másik csoport, a Szabó Zoltán Tardi helyzetének nyomán indul, amely a fél-tudományos tény-irodalomból beérkezik a szépírodalomba, a regényig vagy egy alakulóban lévő új műfajig, melyre a legszebb példát Illyés Gyula «Puszták népe» című könyve adta.

Thurzó Gábor.

Kolozsvári G. Emil: Dr. Csibráky szerelmei. (Franklin-Társulat kiadása.)

«Csibráky szakember volt a tépeledésben, néhány óra alatt minden elképzelhető oldalról megmérte a szóbanforgó problémákat, de nem bízott magában s ezért még napok, hetek, sőt hónapok hosszáig kérőzte át ismét és ismét aggályait». Ez a főhős, aki az Adatgyűjtőben hivatalnokoskodik. Élettörténete abból áll, hogy

nem történik vele semmi, mert semmibe sem mer belevágni. Az átlagemberek számára a házasság a legnagyobb vállalkozás, Csibráky is annak tartja. Épp azért, mert fontosnak tartja, nem meri rászálni magát. Lenne több lány is, aki szívesen hozzámenne, de Csibráky nem nyilatkozik. A sor Zsuzsával kezdődik, akit hallatlanul tisztel, ugyanez az érzés fűti Ági iránt érzett szerelmét, akivel viszonyt folytat, majd a leghosszab-

ban elhúzódó szerelmét is ez semmisíti meg. Túlságosan tiszteli a nőket, nem tartja magát méltónak hozzájuk és a nők nem tudnak mit kezdeni ezzel a nagy tisztelettel. A szerelmi eseményeken kívül szinte véletlenül belép egy politikai pártba is, ahol eszméket kap, majd ír egy tervezetet a kapott eszmék alapján, hivatala újjászervezéséről, ami miatt főnöke és társai kinevetik. A csattanó az, hogy a házasságára gyűjtött pénz a kis politikai pártnak adja és boldog lesz, mert valóban szép és önzetlen tettet hajtott végre.

Kolozsvári ezt az alakot kegyetlen jókedvvel szemléli. Ebben a kegyetlenségben benne van a fiatalság fölénye, de benne van a magasabbszemponthoz igazodó ember lenézése is, amit akkor érez, ha szürke emberekkel foglalkozik. Ha a magyar irodalomban kutatunk ősök után, Csokonai pajzán, diákos humoránál kell megállanunk. Kolozsvári gúnyolódásában is van valami kedvesség, mert érzi az olvasó, hogy ártani nem akar, itt a gúny magáért a gúnyért szerepel, ahogy a diákok ok nélkül is tudnak jókedvűek lenni.

Nem sokra becsüli az embereket. Csibrákit sem, meg a többit sem. Minden férfialakjában van valami félszegség, valami színészkedés, valami kicsinyesség és ez elég a szerzőnek ahhoz, hogy bevegje abba a társaságba, amely méltó erre a világszemléletre. A józan ész a nők képviselik; tudják mit akarnak, mit szabad tenniük, mit nem. Biztosak a dolgukban. Ebben is van valami a kamasz jóhiszeműségéből, aki sokra becsüli az inkább ábrándokon keresztül ismert női nemet.

Stílusa alkalmazkodik ehhez az életszemlélethez. A regény apró megfigyelésekből tevődik össze, amelyeket azonban sohasem érez az olvasó fölöslegesnek. Ez az aprólékoság igen jól összeillik a főhős állandó két-

ségeivel (talál-e majd ennyire összeillő stílust, ha másfajta főhőst szerepeltet?). Az aprólékos megfigyeléseket mulatságossá teszi az ötletekben gazdag, szinte állandóan szellemes előadás. (Nem fírad-e majd ki?) Így kezdődik a regény: «Csibrákyt mértéktelen kopasztsága óvta meg attól, hogy elmerüljön a szürke és egyhangú tömegben. Ez tette rendkívüli egyéniséggé. Más ember a lábánál kezdődik s a fejénél bevégeződik. Csibráky tovább nyúlt».

Fiatal szerzőnél szinte aggasztó tünet, amikor mese, stílus, világnézet ennyire egységes, harmónikus. Az ember gondolhat a modern olaszokra, akik szeretnek játszani a szavakkal és az emberekkel és akiket Kolozsvári jól ismer, gondolhat Anatole France-ra, akit a modern olaszok is forgattak és Kolozsvári is aligha kerülte ki. De ez nem fontos. Már most van egyéni íze regényének és ha bele nem téved a zsurnalisztika által oly bőven tenyésztett felületességbe, mélyebb, érettebb alkotásokat is várhatunk tőle, akiben ennyi szellem és a mű épségének ösztöne ily hatékonyan él.

Azt rebesgetik, hogy egyik hivatalunk magára ismert a regényből és szankciókat helyezett kilátásba. Az bizonyos, hogy a szankciók ma divatban vannak, de remélhetőleg a hír nem bizonyul majd igaznak, mert egy régi elv szerint nem érdemes verébre ágyúval löni. Nem a puska por kímélése miatt, hanem azért nem, mert az ágyúlövés nagyobb zajt csinál, mint a veréb halála. A regény, mint irodalmi alkotás ugyan nem veréb, de az esetleges bántalom, még a verébnél is kisebb.

Fábián István.

Thomas Mann: József Egyiptomban. (Athenaeum.) Thomas Mann hatalmas tetralógiájának harmadik kötete József egyiptomi karrierjét

tárgyalja. Az első kötet József ifjúságát mesélte el, a második József és testvéreinek viszonyát és kútbavetetését. A negyedik, befejező kötet megjelenése után még visszatérünk a nagy mű ismertetésére és részletes bírálatára, de már most jelezhetjük, hogy az európai regényirodalom régen látott ily roppant kísérletet a történelmi regény terén. Kétségtelen, hogy napjainkban a történelmi regény divatban van (»történelmi időket élünk«); ennek egyik oka az is lehet, hogy a társadalmi regények írását a politika elhatalmasodása annyira megnehezíti, hogy még a legnagyobb szellemű írók is kénytelenek valamiféle irányregényt írni. Thomas Mann az európai történelem szinte prehisztorikus rétegébe ás le, hogy mintegy metafizikai távlatból mondja el véleményét koráról is, noha a Varázshegy már elég részletes feleletet adott minden kérdésre.

Thomas Mann műve voltaképpen egy ószövegségi történet művészi parafrázisa, egy sui-generis bibliamagyarázat. Bizonyára a leghosszabb és legrészletesebb magyarázat, amit e téziszről tartottak valaha, de a legművészből is. A munka eredetisége már ebben van: e kis téziszben és a nagyarányú feldolgozásban. S tévedés lenne mégis azt hinni, hogy sok szerep jut a külső hitelkeltésnek, vagy a történelmi levegő megteremtésének, mely a romantikus iskolából maradt s oly fontos követelménye volt a naturalista-impreszionista ábrázolásmódnak is. Még a jóhiszemű Mahrholz-féle irodalomtörténet is naturalistának könyveli el Thomas Mannt, pedig éppen itt látszik meg igazán: az impreszionista modor és a komponálástól való irtózás a legtávolabb esik tőle. S mégsem klaszszikusan hideg; az egész roppant anyagot áthevíti a Thomas Mann-i ironia, mely bele-beleszól az eseményekbe és magyarázza. S még inkább:

szeretnők azt mondani, hogy Thomas Mann szellemének bája lengi be e testes köteteket, mely a legmegnyugtatóbb kalauz és vigasztaló e végtelen egyiptomi tájakon és beszélgetéseken át. Sokan nehézkésnek találják e könyveket. Bárcsak sok ilyen »nehéz« könyv gyönyörűségét kellene elszenvédnünk. Félünk azonban, hogy sok ideig kell még e könyv éber emléke elől félretolnunk könnyű és színes történelmi olvasmányokat, melyeknek felelőtlen szövegét oly »nehéz« olvasni.

Füsi József.

S. Kovács Ferenc: Kondor Tamás karrierje. Budapest, 1935. Kosmos.

Vannak regényírók, akik az eszmét, a fogalmat szokták és tudják megtestesíteni, emberiesíteni műveikben. Olyan fogalmakat, mint a rossz, a bűn, a pénz, amik mind közel vannak az emberhez, amelyek igazában sorsának intézői, kicsit talán életgyökök is, mert nem egy emberi élet velük kezdődik és velük végződik. Ezeket az életgyököket próbálja képzeletével felöltöztetni és érdekfeszítő regénnyé formálni, sajnos, balfogású kísérletében az ifjú szerző. A Pénzből szeretett volna élő személyt teremteni. A Pénz tehát bécsi báró lesz, misztikus magyarázatú huszonegyágú koronával, minden tárgyon, ami körülveszi és pénzsárga fakósággal a szeme alatt. Mindenütt ott van, mint valami kulisszák mögül ható, mozgató, folyamatokat összehozó, láthatatlan kéz. Igazában minden, ami Európában történik, — mint okozóra, — őrá mutat vissza és a fantaszta újságíró azt a célt tűzi ki maga elé, hogy minden úttján nyomában járjon és bűneiről felvilágosítsa az embereket. De hiába minden, a Pénz világhatalom, a báró akkor tűnik el, amikor akar, helyesebben el sem kellene tűnnie, hiszen az arany csengése minden ajtót megnyit, minden ajkat elhallgattat. A

Pénznek minden sikerül, csak egy nem — a szerelem. Azt is megveheti, csak amikor kilép az esküvő után a templom küszöbén, az örült, kegyvesztett, pénztelen ember agyonlövi a Pénzt, mert az nem akar többé rámosolyogni.

Végeredményben nem érdektelen a téma és a vérbeli íróművész érzékelteni tudta volna, mennyi mindent jelent az ember életében a pénz, mennyire tőle függ és rajta múlik minden. Ebben a regényben azonban már az első lapok elolvasása után — hogy világosan látjuk a célt — látjuk azt is, hogy semmit sem várhatunk, ami igazi irodalommal, művészettel, filozofikus mélységgel, problémáknak még csak megközelítésig való megoldásával is összefüggene. Nem nagy terjedelmű a regény, mégis türelem kell az elolvasásához. Annyi pszichológiai képesség, indokolatlanság, zűrzavar és — túlzás nélkül írva, — értelmetlenség kapaszkodik egymásba lap-lap után. Példát idézhetnénk, de ha eggyel elkezdzenők, vége nem volna a tévedések és lehetetlenségek felsorolásának. Alakjairól még csak azt sem állíthatjuk, hogy papirosfigurák. Kődökepek. Zűrzavaros lázálmok.

Ezt az írást semmi sem menti. Semmi kétség, mindenkinek meg van a joga ahhoz, hogy írjon. A fiatal szerzőt tehát senki sem vádolja. A kiadóját azonban annál inkább.

Esty Pál.

Keresztury Dezső: Arany János. (Magyar Szemle Társaság Kincses-tára.) A szerző kiindulópontja az Arany-filológia sokat vitatott ellentéte: a klasszikus költőnek, példás erkölcsi egyéniségnek tartott Aranyt újabban szerették az első dekadens költőnek tartani, szívesen foglalkoztak «furcsa» természetével, neuraszténiájával. Ebben egyúttal támadás is volt a konzervatív felfogás ellen:

Aranyt már életében is csak beleszerették a klasszikus pózba, halála után pedig egyenesen szoborrá merevítették az embert. Keresztury Dezső az igazi történelmi felfogásban találta meg Kolumbusz tojását. Arany János népies költő is volt, klasszikus is volt, neuraszténiás is volt fejlődése különböző fokozatain. «A tévedés akkor történt, amikor a költő egy-egy életszakának, kedélye egy-egy hullámhegyének vagy völgyének jegyében magyarították életműve egészét. A teljesebb Arany-hagyomány munkásainak egyre elodázhatatlanabb köteletségük tehát, hogy az egy-egy vonást kiemelő s általánosító jellemképek helyesbítése céljából elkészítsék Arany pályaképet: egyénisége és költészete változásainak s e változások belső összefüggésének megnyugtató rajzát.»

Keresztury végigmegy a költő különböző fejlődési fokozatain. Seholy sem akar túlságosan eredeti lenni, hiszen művének megjelenési helye: a Kincses-tár is kizárja ezt. Felhasználja az eddig elért eredményeket, a megszokott Arany-arcok minden vonását megtalálja az olvasó. Azonban nem elégszük meg a lexikális különbségekkel, amire szintén csábíthatta volna a sorozat, amelyben tanulmányai megjelent. A megszokott vonásokat elmélyíti és ezzel új fényt is ad nekik. Így lesz sokszor, diszkrétén bár, de mégis eredeti. Különösen kellemes és tanulságos olvasmány a «Nagyszalonta» című fejezet, amelyben a fiatal Arany lelki életének kialakulását fejtegeti és rámutat azokra a hatásokra, amelyek egész életében végig kísérik.

A klasszikus Arany kialakulásában Liemeli Csengery nagy szerepét. Keresztury véleménye ezen a téren azért is fontos, mert a magyar klasszicizmus — ahogy Horváth János nevezi ezt a kort — egyik kedvelt kutatási területe. Előbbi tanulmányainak le-

szűrt eredménye az a néhány oldal, amelyen a magyar klasszicizmus tartalmát, formáját, célkitűzését és a külföldi klasszicizmustól való eltéréseit ismerteti.

Mivel néhány részletet így kiemeltem, úgy érzem, azzal tartoznám az igazságnak, hogy az ehhez hasonló, valamiért érdekes, vagy jó részleteket is megemlítssem. Amikor ebből a szempontból végiglapoztam újra a füzetet, láttam, hogy mennyi mindent kellene még megemlítenem. Mivel azonban a bíráló nem lehet tartalmi ismertetés, érjük be azzal, hogy Keresztury Dezső tanulmánya nyeresége a különben is gazdag Arany-filológiának és az adott kereketek között mintaszerűt alkotott.

Fábián István.

Julian Sorrel Huxley: Élet és halál.
Fordította Koronkay István. (Révai-kiadás.)

Amikor a kiadó elérkezettnek látja az időt ahhoz, hogy komolyabb elmélyedést követelő érdeklődést elégítsen ki, az már a béke. A világháború emléke mintha már nem lenne olyan terhes, mintha a lélek már megnyugodott volna s a felejtett irodalom után az oktató s a lélek teljes odaadását követelő tudomány felé fordulna. Történelem és filozófia, szociológia és természettudomány, irodalom, művészet, politika, vallástudomány kap méltó helyet ebben a sorozatban. Kitűnő szerkesztői ötlet volt a biológia csodálatos világát tárni fel mindenekelőtt. Természetes az, hogy ilyen kis kötetben a modern sexual-biológia, a mendelizmus, a halál problémája, a biológia és társadalomtudomány szerves viszonya, mindaz, amit a kötet beígér, a biológiának, mint tudománynak csupán csekély részecskéje. Minden felvetett kérdés körül támadt vita már könyvtárakat tölt meg. A ma rohanó embernek eszébe sem jutna egy-egy kér-

désnél annyi időt eltölteni. S itt érkezőnk el a sorozat jelentőségéhez. A tudományos essay elsősorban azoknak szól, akik minden előtanulmány nélkül bekíváncsiskodnak a tudomány csodálatos világába. Nem is tudnók hirtelenében megmondani, hogy Julian Sorrel Huxley könyve tisztán szórakoztatás-e vagy ismeretterjesztés, miután a tudományosság mellől alig fordul el egy pillanatra, azt is csak a könnyebb megérthetés kedvéért teszi. Természetes, hogy a tudomány szórakoztató formában való közlésénél is szükségesek bizonyos előtanulmányok, melyek azonban azt a látszatot keltik, különösen az első oldalak olvasásánál, hogy a könyv unalmas és száraz. Aki azonban ezeken a látszólag kellemetlen nehézségeken átvergődik, olyan ajándékot kap, amely hosszú időre felejthetetlen élmény marad számára. A hegytetőre felért túrista tiszta öröme ez. Évszázadok kutató munkájának eredménye tárul itt az olvasó szeme elé, a tudományos világ vérnélküli harcainak győzelmi jelentései. Kár, hogy a szerző nem sejteti, milyen időben s milyen úton jutott el a tudomány a könyvben lefejtett tételekhez s ezzel könnyelműen olyan fegyvert dobott el magától, mellyel a tudományos érdeklődésű olvasókat a tudomány becsülése és még távolabbi érdeklődésre felkelthette volna.

Julian Sorrel Huxley angol tudós s mint ilyen, hűvösen szemléli a történeteket. Másként írta volna ezt meg egy francia, másképen az olasz. A biológia talán az egyetlen tudományág, amelyet a fantázia tett naggyá, másrészt az egyetlen tudományág, amelynek közlésénél eltávolodhat az író a valóságtól a nélkül, hogy ezzel annak komolyságát veszélyeztetné. A biológia a tudomány lírája. Julian Sorrel Huxley érzi ezt s a maga módja szerint érzékelteti is. Ott van mindjárt az élet és halál problémája, ahol John

Brown meghal, de egyetlen sejtje továbbél s ezzel halhatatlanná válik. Ez a sejt a készülő új élet első sejtje, amely osztódás útján millió új sejtből felépíti az új, a fiatal John Brown-t. A kötet címéül feltüntetett Élet és halál kérdése bőségesebb foglalkozást is megérdemelt volna. Az Élet hosszúságos tárgyalást nyer, a halál homályba vész. Akár a valóságban. A sexualbiológia újabb kutatásai kárpótolják az olvasót a halál misztériumának elmaradt teóriáiért. Különleges érdeklődésre tart számot a Haladás c. tanulmány. Tagadja, hogy az életet csupán az élan vital viszi előre. Bizonyos biológiai «nyomást» kell szerezni feltételeznünk, amely az élőlények egy részét mindig újabb fejlődési fok felé hajtja. E szerint az ember sem érte még el azt a fejlődési fokot, amelyet elérnie kell. «Az emberi faj még nem tudott alkalmazkodni az értelem és a hagyomány értékeihez és nem tudta a bennük rejlő lehetőségeket kihasználni.» Az emberi haladásával kapcsolatosan nagyon ötletesen és joggal veti fel a kérdést, hogy vajjon ért-e ember, az élő, érző emberi lény ért-e el a tudomány és műveltség fejlődésével valamit, élete nem vált-e ezek révén csak gyorsabbá, bonyolultabbá és nem veszített-e mélységéből, nyugalmából és gondtalanságából?

A fordító áhítatosan és tudományos felkészültséggel készült a mű átültetésére. Bár több ízben adódott a mű fordítása során mód arra, hogy a tudományos tárgyilagosságból kikökenve, könnyedebb hangot üssön meg, a fordító óvatosan tartózkodott tőle s nem élt a szórakoztatás vagy az ötletesség lehetőségével. Ezzel fordítását a tudományos mű közvetlen szomszédságában megtartotta.

Marék Antal.

Tóth Ede O. F. M. : Az eltört hárfá.
(Verseik. *Ferences Ifjúság* kiadása, Szombathely.)

Egy tiszta, halk szívnek a kiáradó szerelme Isten és a csodálatosan szép élet felé, melyet talán éppen azért talál olyan lüktetően csodákkal telinek, mert érzi, hogy korán itt kell hagynia. Alig 25 éves ez a fiatal ferences, mikor kiragadja kezéből a tollat a halál, teljesült vágya, amit egy szép versében irt: «Miért is nem lettem én is harmat, Hogy hajnalán egy fényes napnak Feléd szállhatnék Istenem!» Így szállt el valóban és a fiatalság hamvas bájával átfestett sorait hagyta itt nekünk. Mennyi vers! Mennyi imádság és himnusz! Mennyi nagyot akarás és véres szív! És milyen gyermeki bájjal borul a földi élet minden szépségére, megfűrésztli szívében, aztán fölmutatja Istennek: «Mert minden dalom az Istené». «Kezem támasztom a keresztre.»

Hogy mi lett volna belőle, ha ez a nagy életláz és Istenszerelem egy útba ömölve csendülhetett volna ki soraiból, azt nem tudjuk megmondani. De hogy a líra ilyen gazdag áradása fiatal életében máris titokzatos kegyelem volt, az bizonyos. Az «Ifjúság» büszke lehet, hogy ilyen erős és tiszta egyéniséget nevezhetett magáénak.

Nagy Méda.

Poèmes Hongrois. (Traduits par *Georges Philippe Dhas.* Budapest, 1935.)

Örömmel veszi az ember kezébe ezt a könyvet, amely magyar költőket szólaltat meg francia nyelven s amely arra van hivatva, hogy a francia közönséget egy «terra incognita» számára hódítsa meg, a magyar líra számára. Nem az első ilyen munka ugyan, de mégis meg kell becsülnünk, mert Franciaország igen kevés izelítőt kapott eddig még irodalmunkból. Ennek a nyelvi nehézségeken kívül még más okai is voltak. Német közvetítéssel kezdtek észrevenni bennünket; Musset, Hugo, Coppée egy-egy

verset írnak ugyan rólunk, de irodalmunk felé csak a múlt század vége óta fordult a figyelmük. A gyérszámú Petőfi-fordítás után Ady volt az első, aki sikert aratott; néhány gyűjtemény jelent meg verseiből franciául. A Párizs-rajongó végzetesen magyar, de azért mégis nyugati lelkében rokonra ismertek a franciák. Ady után megtört a jég; ha lassan is, de megindult a magyar irodalom termékeinek a franciára való átplántálása.

Dhas az utolsó száz év liráját igyekszik bemutatni sok-sok szeretettel, mély megértéssel és finom átéléssel. A sort Petőfivel kezdi meg, akinek hat versét hozza, köztük az «Egy gondolat bánt engemet» és a «Szeptember végén» címűeket is. Ez az utóbbi a «Fin de Septembre» cím alatt a kötet egyik legsikerültebb fordítása. Az eredeti zeneiségét nem tudja ugyan kihozni, de Petőfi fájdalom megérzése, szavainak végzetes szépsége így is benne lüktet. A János vitéz fordítása a kötet leg-hosszabb verse, amely nagy művészi feladat, de Dhas derekasan megfelelt neki. Ugyanaz a meseszerű báj, ugyanaz a könnyedség vonul végig rajta, mint az eredetiben. Pedig a Jean Koukouritza-ra igen nehéz ám rimet találni a francia nyelvben!

Aranyt csak egy vers képviseli, a Tetemrehívás. Látszik, hogy a fordító nehezebben férközött hozzá, mint Petőfihez. De ez érthető is; Arany szavainak ízét, zamatát, nyelvének tömörségét és fenséges egyszerűségét nem is igen lehet művészi módon visszaadni. Azért még így is, a drámai lüktetésű szavakon keresztül meg tudja érzékeltetni Arany nagyságát.

Arany után Endrődöt mutatja be egy versén keresztül, azután mindjárt Ady jön hét költeménnyel, igen jó fordításban. Látszik, hogy Dhas mind között őt érzi legközelebb ma-

gához, hogy nála tudott csak teljesen az idegen költő lelkének mélyére szállni. Két párizsi verse, a «L'automne est entré à Paris» és a «A la gare de l'Este», majdnem tökéletesek. A L'or et le Sang az eredeti minden szövegével érez:

*Cela m'est bien indifferant
Que råde la joie ou la peine,
Que parle l'or ou bien le sang.*

Az Ady utáni költőgenerációt Gyóni Géza kettő, Kosztolányi és Babits pedig egy-egy verssel képviselik. Bár a fordítások jók, sem a versek kiválasztását, sem a költők közötti arányt nem tartjuk sikerültnek. Sem Babits, sem Kosztolányi jelentőségét nem lehet egy versen keresztül megérzékelteni, különösen akkor nem, ha a versek nem tartoznak a reprezentáns alkotások közé. Több költőnek a hiányát erősen érezzük: Mécs Lászlót, Tóth Árpádot, Juhász Gyulát (aki a régebbi Jammes-al közeli rokon), Áprily Lajost feltétlenül be kellett volna mutatni. Szerepel még Wlassics Gyula néhány sikerült fordítással képviselve.

Mindent összevéve azonban, Dhas mégis csak eredményes és szép munkát végzett, hiszen magyar költőt fordítani nem tartozik a könnyű feladatok közé. Elismerés illeti úgy őt, mint Kállay Rudolfot, aki az ajánlás szerint a magyar költészet szépségeibe bevezette. Bárcsak minél több ilyen munkát látnánk; nagyobb rés támadna azon a közönyön és nyelvi nehézségeken épült kínai falon, amely a magyar költészetet nyugat elől elzárja.

Galambos G. Ferenc.

Tíz poéta. (Lakos Eta, Mollináry Gizella, Fényes Jenő, Kónya Lajos, Tabán Gyula, Bányász László, Dobai Béla, Kallós Erzsébet, Matusz Gyula és Veöreös Miklós versei.)

Nehéz az ember helyzete, mikor így egyszerre tizen is állnak előtte

várakozón, hogy véleményén keresztül szűrjék meg reményeiket az irodalomtörténeti halhatatlanságra. Nehéz, mondom, mert mindnyájan magyarok, akiket legszívesebben testvéri szívére szeretne ölelni nagyot- és szépetakarásukért, de viszont felelősségérzete és kritikusi hitele éppen az írók érdekében kötelezi őt tárgyilagos hűvösségre. Ha ezen a távolságon itt-ott mégis átsugárzik valami melegség, akkor azért nyugodt lélekkel vállalja még az elfogultság vádját is.

Sokuk között! *Lakos Eta* a legharmonikusabb és megállapodottabb egyéniség: lelkivilága s egyben verselése is nem nagyskalájú, olyan, mint az egyszínű puha selyem, melynek egyhangúságát azonban a gyűrődések és törések fokozatos árnyalatai teszik igen változatosná. Langyos fürdőhöz is hasonlíthatnám, vagy békés családi otthonhoz, melyben szívesen időzik az ember s amelynek emlékét sokáig magával hordja. Fehér sugár, mint ő is állítja magáról, melyet a szerelem talán, «ez a csodaprizma szívárványszínekre bontana lágyan.» Lehetséges, sőt valószínű. Hozzátehetjük azonban azt is, ha sugár, akkor inkább a kandalló fénye, melyben melegít szívének jósága, tisztasága és nemessége is. Ezek olyan értékek, melyek bőségesen kárpótolnak a szívárvány kibomlásának elmaradásáért is. Azonkívül *Lakos Eta* könnyedén is versel, de mindig a változatos forma fegyelmében.

Vele teljesen ellentétes egyéniség *Mollinár Gizella*: diszharmonikus, nyugtalan rajzú imprimé-selyem, melyet szeszélyesen összeszabdal a szabadvers fegyelmetlenségében. Jóval elementárisabb erejű *Lakos Eta*-nál, szinte férfias, a vidék friss levegőjét és mélységes szomorúságát átásztja magából, fantáziája itt-ott gyönyörű képekben csillámlik meg és mégis az *Ami történik* című kötetének

legfőbb hiánya, hogy *Mollinár* sem a földbe, melyen gazdálkodik, sem családi életébe, illetve mint anya gyermekébe, sem mint nő Istenbe nem tud kapaszkodó gyökeret verni. Ez teszi versét nyugtalaná, rapszodikussá. S olvasásakor éppen az jut az ember eszébe, hogy a forma fegyelme mennyit tisztított, emelt, sőt lendített volna nemcsak egyéniségén, hanem költői vergődésén is.

Körülbelül kettejük között áll *Őszi mesék* című kötetével *Fényes Jenő*, mondanivalójának sokrétűségével, bölcselkedő hajlamával és helyenkint elmélyülésével, nemkülönben tisztaságával és melegségével megformatisztelettével. Témaköre jórészt egyezik *Lakos Eta*-éval, de harmóniája már nem olyan zavartalan és verselése is erőltetettebb. Egészen véve kötetét szívesen lapozza az ember még akkor is, ha az az érzése, hogy a szigorúbb rostálás csak hasznára válhatott volna.

Kónya Lajos ötödéves tanítójelölt korában adta ki verseit *Úti sóhaj* címen s hivatása meg életkora, jó értelemben véve, meg is érződik a versein. A leendő magyar tanító ideális lelkülete tükröződik bennük verselőkészségének fogyatékoságával együtt. *Kónya* ugyanis még inkább témákat keres, mint önmagát adja és mondanivalójában is inkább a hatások irányítják, mint az önállósága, így különösen filozófikus természetű verseiben. A rimeknek is rabja még annyira, hogy nem egyszer azok döntik el a sorok tartalmát, ami természetesen, bizonyos határozatlanságra vezet. Tisztasága és emelkedettsége a legnagyobb erényei s annak dacára, hogy a kötetet díszítő saját linoleum-metszeteit művészibbnak tartjuk a verseinél, ezeket is becsüljük annyira, hogy őt további elmélyedésre buzdítsuk.

Tabán Gyula szolnoki poéta *Szalmakoszorú* címen a mai időkben egé-

szen szokatlan költői műfajjal kísérletezik, az epikussal. Szabályosan énekekre osztott, elő- és utóhanggal megfejtelt négyíves hőskölteményt írt az állástalan fiatalemberről, aki elkalódik a semmittevésben és vágyaiban. Tabán tipust rajzolna, de témája annyira szintelen, határozatlan, alakja pedig elmosódott és cselekvéstelenségében olyan kevéssé hős, hogy így semmiképen sem alkalmas epikai feldolgozásra. Képzelete sem szárnyal egy igazi hőshöz és hőskölteményhez méltóan, hangja pedig riporter színezetével közelebb áll a szatirikushoz, mint a komoly elbeszélő költészet hangjához. Rutinos verselésén kívül, sajnos, nem találunk olyan értékeket kis kötetében, melyek kiemelnék őt a nagy átlagból.

A győri fiatalok *Öten* címen jelentkeznek egy kötetben, egyenkint mintegy másfél tucat verssel, ami éppen csak arra elég, hogy a profiljukat megvillantassa előttünk. S ez a profil, ha csak elnagyolt vonásokkal jelenik is meg egyelőre, mégis mindnyájunknál érezteti, hogy gazdjája olyan erők birtokában van, melyekkel idővel valószínűleg markánsabbul is meg fogja rajzolni saját költői arcképét. Az indulók tétovázása és botladozása meglátszik még mindegyikükön, de ha az élet nem sujtja őket, ezeket a gyengeségeket minden bizonynal levetik majd a költői fiatalságokkal együtt. Magyarságával legjellegzetesebb köztük *Veöreös Miklós*, akiben ősi fájdalmak sajognak és merülnek felszínre iskolázottan kifejező formában. Mellette *Bányász László* fejezi ki hasonló határozottsággal a szociális sebek égető gyötrelmét, de szerelmes verseinek érzéki ágaskodása már kevésbé megnyerő. A szociális érzék *Dobai Bélánál* is megmutatkozik, de érettebbek és erővel teljesebbek *Lenauról* és *Rát Mátyásról* írt versei. Legfiatalabb s egyben a legkiforrotlanabb is köztük *Matusz*

Gyula, akinek még hangulatos leírásai a legsikerültebbek, mint az *Este falun* és a *Nagyapám kertje*. Az egyetlen nő pedig, de rangban nem utolsó köztük, *Kallós Erzs*i azokban a verseiben kap meg leginkább, melyekben felparáználkodik szívének melege: *Apám lelke* és *Ki boldogabb*.

Zalai Fodor Gyula.

Molnár Ferenc: Májibaba. (Centrum kiadás.)

A fiatal szerző filmregénynek nevezi művét titokzatos okokból. Talán az első oldalon levő plakát- vagy filmfelirat stílusban írott szöveg miatt. Különbösen rendes regény a könyv, egy kicsit kétségbeejtően rendes. Aranyos, jókedvű kadétek és önkéntesek, helyes és kikapós asszonyok, katonás strammság, melodráma-szentalizmus és felületesség. «A Duna két partján, mint csillogó ékszerek ragyogtak végtelen hosszú sorban az égő vállanylámpák s a királyi palota zöldeskék kupolái szerelmesen kacsintottak át az öreg Citadellára! Tavasz volt!...» Így írja a szerző három ponttal és két felkiáltó jellel. Különbösen megtalálhat az olvasó mindent a regényben, amit egy jól fészült, szimpatikus fiatal embertől joggal elvárhatnak a lányos mamák a jounon elfogyasztott sendwichek és mignonok fejében: kis érzelgős hazaszeretet, könnyed jókedvet, részletes pletykákat, kamaszosan kedves önteltséget és jókora adag erkölcstelenséget. Alapjában véve igen elszomorító jelenség ez a regény, annál elszomorítóbb, mennél nagyobb közönségsikere lesz. Mert könnyen előfordulhat, hogy lesz. Meséje fordulatok, alakjaiban van kedvesség és — sajnos — elterjedt az ilyen Májibaba-szerű világnézet. Az egyik alappillért valamilyen felületes és agresszív katonásdi, a másik a síma modor, a harmadik a színházi lapok erkölcstana.

F. I.

Földes Jolán novelláinak szaga.

Megszoktuk már a rendelésre készített kritikákat. Különösen kitűnik ebben a műfajban az a vállalat, amely napilapjaiban naponta három oldalról bombázza velők a gyanútlan olvasó közönséget. Megszoktuk az ünnepélyes reklámszövegeket, amelyeket kénytelenek aláírni a vállalat jobb sorsra érdemes kritikus alkalmazottai. Az igazi kritikai szellem kipusztításában derekas munkát végeztek ezek az álreklámok, amelyek gyakran egészen harmadrangú kolportázs-regényeket és novellákat szemrebbenés nélkül kiáltanak ki a «magyar szellem csodálatos megnyilatkozásai»-nak. Holott az áruházi szelvényben különböző árcsoportokban kimért könyvek legtöbbször csak a pályaudvaron kiskocsin árusított útravaló olvasmányok színvonaláig érnek; ezek a könyvek pontosan beleférnek a kabát külső zsebébe s kitűnően olvashatók a vonat zakatolása közben, mert mindegy, hol kezdi el az olvasó, s hol hagyja abba. Megérkezés után a könyv nyugodtan kidobható a vonatablakon. Ez az irodalom industrializálódott, nyilvánvaló, hogy iparszerűen kell köréje füstölni a dicsőséget is.

Most aztán ott tartunk, hogy már a kritikai álarcot is kezdik levetni ezek a reklámköltemények, bizonyára belefáradtak már a sivár okoskodásba a vakmerő hasonlításokba, a nagyképű elemzésekbe. Legutóbb Földes Jolán novellagyűjteményéről olvastunk ilyen reklámkritikát. Ez már nem a régi, fáradságos módszert követi, már nem méltatja a «művet», hanem egyszerűen ráaggatja a legrikoltóbb jelzőket; már minden mér-

téket és tapintatot elveszített. Így került a legveszélyesebb útvesztőbe, mert ezek a jelzők: remek, tökéletes, csodálatos, halhatatlan — hamar elkopnak, s fokozni őket nemigen lehet. Az alkalmazott erre nagy kínjában eredeti szeretne lenni, új, friss jelzőket keres az áporodott, ócska írásokra, s ezt írja a taxameter szerint alkotó író novella-gyártmányairól: «szívdobogtatóan világzagú, mint valami óriási pályaudvar». Világzagú novellák «ön- és köz-emigránsok»-kal, amint a kritikus írja. Az író valóban specializálta magát emigránsokban és vonatfűstben. Írása csakugyan olyan, mint a pályaudvar: mindenki keresztülszalad rajta, de senki sem marad benne.

Ez egyszer ráhibázott a lényegre a felfűjt hasonlat: a világzag és a pályaudvar. Üdvözljük a pályaudvar-irodalom új, szerény ibolyáját, akit világzagja is elárul. —**la.**

«FUTBALL-REMEKMŰ».

Ne tessék félreérteni, nem a sport ellen beszélek. Még kevésbé a kitűnő Sárossy Gyurka dr. ellen, aki hét góljával valóban világgraszoló dicsőséget szerzett a magyar sportnak. Magam nem voltam ott a nevezetes szeptembervégi vasárnap délután a Hungáriapálya testi épséget veszélyeztető forgatagában, mindazonáltal a magam csendességében «drukkoltam» én is, s amikor a rádióból hallottam az örvendetes híradást, úgy éreztem én is beletartozom a nézők «huj, huj, hajrá»-zó együttesébe. Nem is erről van szó, hanem az érdemes sporthírlapírókkal szeretnék kicsit vitába szállni. Egyik kitűnő sporttudósítónk ugyanis — valószínűleg a diadal mámorában — azt

vetette papírra a nevezetes mérközésről, hogy «futball-remekmű»... E kifejezésen tagadhatatlanul megütődtem kissé... Régóta figyelem ugyanis a sporthírlapírókat, hogyan frissítik fel rendszeresen frazeológiájukat az irodalom szótárából vett jelzőkkel és kifejezésekkel. Előbb csak «birkózó-lehetőségek»-ről, majd «úszó zsenik»-ről, «vízipóló jenomén»-ről, most már «futball-remekmű»-ről írnak. Hova jutunk így, meddig terjed szuperlatívusokban a magassági rekord.

Elismerem, hogy nem nagy dolog az egész, de tünet, s az ilyesmit éppen az ilyen látszólag csekélységek jellemzik. Készséggel elismerem, hogy a humanista kultúra, az irodalom, művészet értékelése és megbecsülése az átlagos nagyközönség szemében a minimumra csökkent az anyagi civilizáció, a technika, a sport szédületes kultusza mellett. Erről lehet pro és kontra beszélni, de így van, a költészet már nem «közügy», hanem magánügy. A költő, a magasabb kultúráért rajongó egyén már nem kívánja, hogy érdemeiért «eltartásák», kész dolgozni is, csak hagyják békében, hagyják élni. A költő mögött ma már nem állnak mecénások. A nevesebbek is borralalónak is szegyenletes «honoráriumokat» kapnak alkotásukért. De ez már így van, ebbe beletörődtek szegények bölcsen, és nem is sopánkodnak többé. De az már hűsba vág, ha a homlokuk körül keresgélnek, s egyetlen értéküket a meg nem levő, de szimbolikus babérleveleket akarják onnan leszedni s a sporttitánok homlokára illeszteni. Elismerem, hogy maradi ember vagyok, igen tisztelt Szerkesztő úr, de már csak így vélekedem, hogy keresenek más dicsérő jelzőket a futball-csúcsteljesítmények magasztalására, azonban a «remekmű» jelzőt hagyják meg Dantenak, Shakespeare-nak, Molière-nak, Petőfinek, Ady-nak, Munkácsynak és mindazoknak, akiket valóban — illet.

Pasquino.

TANOK ÉS TANÁROK?

Nem tudom, hogy a jótékony ősz behatása alatt omlásnak indult-e már az a Nyári Akadémia, amely egy színházi magazinunk heti hatvanfilleres hasábjain a hirdető plakátok tanúsága szerint számos «danzékre oszlott» (igy!). Volt például Állattan. Ki más adhatta volna elő, mint az életrajz regényciklusok nagytávú magántanára, Harsányi Zsolt. Az Utazástan tudorául Ince Sándor jelentkezett. Újabb amerikai kiruccanásaival szerezte meg rá a habilitációt. A legújabb fejlemények alapján talán ő maga ajánlotta volna fel a tanszéket Erdős Jenőnek, aki a Cobdenben olyan szárnyalón escelelte az utazás némely ágának kultúrjelentőségét. Zágon István az Ismerkedéstant prelegálta. Alighanem csak a nyári ismeretésekre gondoltak, amikor ezt a rendőrileg nem veszélyes «leszólítások» tanszékét megalapították. Stella Adorján a «Strandtan» előadására vállalkozik. Krokijaiból ítélve nem lehet rossz szakértő a pesti műhomok megítélésében. Vadnay László tana a legérdekesebb. A Keep-Smilling-tant adja elő, tekintettel arra, hogy a Hacsek és Sajó emigránsviccein már jóformán mosolyogni sem lehet. Körmenyi Ferenc a Zenetan előadója. Szintén szakértő a könyveit kísérő kritikai zenebona alapján. — Körülbelül így festett a Nyári Akadémia. Volt néhány magántanár is. Babay Józsefpedig a kiskocsmantant adta elő, az eddig már kiivott nem csekélyszámú kiskocsmák előtanulmánya alapján. Csak sajnálni lehet, hogy egynémely tan a pad alatt maradt a sok szék között. Teszem azt a «Társadalmi tévtan», amelyet bárki előadhatott volna a sok avatott közül. Sajnos, a nyárnak már vége s így önkénytelen elakad a nyári akadémia. Képzelnék, milyen tantaluzsi kinokkal várja a magazin hű olvasótábor a legközelebbi nyarat az új tanokkal, amikorra tán a Bártant is bevezeti majd ez a szikrázó szellemű ötlet-barbarizmus. dr.

A vigéc szociográfiájához.

Bocsássa meg a Cobden, hogy nem állunk a Kereskedelmi utazó figurája előtt áhítatosan, levett kalappal s Erdős Jenő ünnepi beszédét, amely Szociográfia a kereskedelmi utazóról címmel hangzott el a Cobden augusztusi számában, kényszeredett türelemmel szenvedtük végig. A kereskedelmi utazót a népharag «vigéc» szóval fémljezte. Ennek oka nem a hála, amely a «gyarmatok népét» a kultúra egyetlen és valódi hordozója iránt eltöltötte, hanem az, hogy a falu népe ezekben a kis üzletekben számtalanszor becsapódott. De egyébként is, ugyan melyiküket vezette pillanatig is nemes szándék, melyikük gondolt «hivatásra», «elhivatottságra», mely őt a kultúra terjesztésére a decivilizált vidék szalmafedeles, piros tetős házaiba ellenállhatatlan erővel űzte volna? A három-hatszobás terézvárosi lakás s a zugligeti villa, amely ez «áldozatos», öntudatos és «abszolút tiszta» szándékú és eszközű mozgókereskedelem e nemes lovagjait várja, a muszájból elfogadott, de a nemes szándék révületében megvetett filléreiből épült?

E nemes kisereskedelmi profil benünket, a betű szerelmeseit, a betű miatt érdekel. Erdős szerint olcsó és jó könyveket visznek vásárra, Molnárt, Mórát és Hunyadyt kölcsönöznek (esetleg ajándékoznak) s ezzel «a hisztériás, vén tanítókisasszonyokat s egyéb falusi «emberroncokat» magasabb irodalom élvezetére kaptatnak.» Milyen naivság a kereskedelmi utazót

elképzelni, ahogyan könyvet ajándékoz, béres gyereket polgári demokráciára oktat, vén és hisztériás tanítónő kezéből az eszme és megszállottság szent hevületében kitépi Courthts Mahlert s rábeszéli, hogy Molnárt olvassa! S látni őt, a kor kultúrhősét, ahogy e fárasztó munka után emelt fővel, hóna alatt Máraival, visszatér a fővárosba. Ó, meghatódunk hirtelen, elhessegetjük kellemetlen kalandjaink emlékét a könyvügnőkkel, ellentétes véleményünket a molnárférfes és lengyelmenyhérties irodalomról, hogy levette minden sallangot, mely az ünneplésre váró lélek szárnyalását gátolja, teljes csodálatunkkal és hálánkkal fordulhassunk a könyvügnők nemes, szoborbakívánczó alakja felé.

Szerényen bátorokunk megjegyezni, hogy a vén és hisztériás tanítónők, jegyzők, papok, doktorok könyvszekrényeiben láttuk — vagy csak a szemünk káprázott? — Herczeg, Tormay, Szabó Dezső, Tamási, Móra, Nyirő köteteket s a külföldiek közül: Thomas Mann, Julian Huxley, Papini, Wells, Fallada, Sinclair Lewis, Jack London, Knut Hamsun könyveit. S ha találunk is néhány kötetet, amely a mult századvég s a századelő családiai irodalmának a háború óta túlhaladott termékeit megőrzi, ezért nem tartjuk szánandó emberroncoknak őket. E szemlélet ragaszkodás egy boldogabb Magyarországi irodalmi és erkölcsi hagyományaihoz. Molnár Ferencet olvasni és meghalni — bocsásson meg Erdős Jenő — még nem lett szállóige az európai közvéleményben.

m. a.

S Z I N H Á Z.

A NEMZETI SZINHÁZ ÜNNEPÉN.

Augusztusban, a színházavatás napjának századik évfordulóján, kegyeletes házi ünneppel adóztak az emlékezetnek; évadnyitáskor díszelőadás vezette be a jubileumi játékrendet; most, a főidény küszöbén pedig egész közműveltségi életünk bevonásával üli meg a Nemzeti Színház a maga küzdelmekben és eredményekben egyaránt gazdag életének nevezetes örömnapját.

A szeretetnek, a szinte családias együttérzésnek és féltő gondnak melege, mely évszázados működését híven végigkísérte, fordul most is ez intézmény felé, melynek kultúrai nagy rendeltetése a magyarság köztudatában fennállása óta soha el nem homályosult.

Ötven esztendeje, amikor félszázad munkavégzése állt mögötte, a Vasárnapi Ujság ünnepi cikkének írója valóban a lényegre tapintott rá evvel a mondatával: «Másutt nem értenék meg, miként lehetne egy egyszerű komédiának egy nemzet kultúrájában ilyen szerepe».

Ez az egyszerű komédiához küldetését vállalt magára, s virágzása, tekintélye mindenkor attól függött, hogy küldetésének tudatát mily mértékben ápolta és szolgálta. A nyelv és nemzetiség védelme szólította életre, de ezt a hivatását bizonyára nagyon gyatrán vagy éppen nem tölthette volna be, ha művészet dolgában is nyomban működésének megindulásától fogva méltó, rátartós és becsvágyó igényeket nem szab önmaga elé. Az önkényuralom leg-sötétebb és legszörnyűbb időszakában, amikor a színházat legtöbben valóban csak a magyar nyelv mentsvárának és a magyar érzés és hit ébrentartójának szánták, nagy színbírálóink, Gyulai Pál és Salamon Ferenc, meg nem szűntek a színházvezetés állandó éberségét és lankadatlan erőfeszítését művészi vonatkozásban is keményen számonkérni.

Nem gondolom, hogy egy teljes évszázad lezárultával a színháznak akár nyelvtisztasági és nyelvnevesítő, akár pedig a magyar lélek megerősítésére irányuló igyekezete idejétmúlta vagy célját veszítette volna; ha a zsarnokság alatt nyögő magyar oltalmat várt tőle legféltettebb kincsei részére: a «boldog birtoklók» könnyelműségében és nemtörődömségében még mindig elég a veszedelem, ami ellen szakadatlanul résen kell állnunk, ha keservesen megszerzett javainkat kockára tenni nem akarjuk. De hazafias céljainak teljesítésén túl a Nemzeti Színháznak a maga nemzetnevelő szerepét kényes és emelkedett művészi ízlés szolgálatával is be kell töltenie. Ha közönségét e részben elhanyagolja vagy aláüllyesztí, a tulajdon alapjait ingatja meg, önként válva megalázó és reménytelen vetélytársi szerepet a közönségkegy üzleti lehetőségeit hasznosító magánszínházakkal.

Ez az a pont, amelyre nézve a becsület és meg nem alkuvó bírálat fel-fogásának ötven, száz vagy százötven évnyi fordulónál rendületlenül ugyanannak kell maradnia.

Bölcsebbet, idősebbet valóban nem mondhatnék ma sem annál, amit

kerek nyolevan esztendővel ezelőtt mindnyájunk mestere és eszményképe, Gyulai Pál, márványbavésésre méltón így fogalmazott meg: «Most sok van a hátunk megett; kimerültség és csalódás nyomják a kedélyt. Kétkedni tanultunk és hidegebbek vagyunk. Mélán tekintünk a multba s mintha félnénk a jövőtől, meg-megrendül önbizalmunk. Érezzük, hogy az időben sok a bomlasztó, s kevés az alakító erő. Azonban mindez nem fásultság, se tehetetlenség. Eltűnt előlünk sok bolygófény, melyeket csillagoknak hittünk, de sarkcsillagunk a homályon is átrezeg hozzánk. Szívünk nem égett ki, s ha mélyen sebzett is, van erőnk önismeretre törekedve tájékozni magunkat s igyekezvén megtartani, amink volt, a további fejlődhetés útját egyengetni».

A peleskei nótárius.

Gaal József bohózatának felújítása a Nemzeti Színházban.

Igen jó gondolat volt a jubileumi évad beköszöntőjéül ezt a kilencvenkilenc éves darabot előrebocsátani, a színház első eredeti nagy újdonság-sikerét, mely csak ezen a színpadon is megért másfélszáz előadást, egyebütt pedig ennek sokszorosát. Ügyét már Vörösmarty nagyon szívéen viselte, remekműnek nem tartotta, de érezte, hogy üdvös, egészséges irányban mutat ösvényt, Még a darab szerkezetébe is jótékonyan beleavatkozott, a tündéries keret az ő tanácsára nyert szervezesebb összefüggést a Gvadányiból merített történettel, melynek drámaiatisában Gaal eljutott mintájának tüzes hazafiságán túl a valódi magyar jellemrajzig. A pusztai élet képe fogad itt minket abból az időből, amikor Petőfi még csak tizenöt éves volt, s a régi Pesté, azokból a napokból, amikor az egy esztendeje működő állandó magyar színház keresgélte a maga hangját és rendeltetését. A színház is szerephez jut a darabban, benne élénk kerül *Othello* végjelenete, akkor, amikor a tragédia ezen a színpadon még meg sem fordult, s Lendvayné csak percekre jelenhetett meg Desdemona jelmezében, mit később annyiszor magára öltött.

Első közönsége mohón élvezte, hogy az egészből magyar lélek szól hozzá, a népdalok új varázsával nem

bírt betelni, a juhásznóta — «Hortobágyi pusztán fúj a szél» — mindgyárt leverte a színpadon addig annyira kelendő, jobbára német dallamú énekbetéteket, s a jó színpadi érzékű Szigligeti itt eszmélhetett rá először: honnan «fúj a szél»... A színészek pedig egyszerűen rátaláltak legsajátabb, legmagyarabb hangjukra.

Galamb Sándor most elég gyökeresen átdolgozta a szöveget. Bizvást megtehetette, maga Gaal is javítgatta, 1861-ben szinte újjáírta. Mai színpadi érzékünknek Galamb főleg élenkítéssel, fordulatossabbá tétellel tett engedményt, azonfelül az előzményektől meglehetősen elszabaduló befejező szakaszt készítette elő jobban néhány ügyes, stílusos mozzanat beiktatásával a fővárosi rész elején. Munkája sehohsem bontja meg sem a cselekvénybeli, sem a hangulati egységet. Vitéz Zsombory József színpadképei is kedvesek, s régi emlékeket idéző, *kulisszás* megoldásukkal különösen vonzóak.

A játékba a rendező némi perszifláló árnyalatot vitt bele, de csak módjával, mintegy kezdő színésztünk hangnemének felidézésére. Az együttes ezt a szándékot kitűnően, izléssel és tapintattal szolgálta. Belőle egy egész fejfel kimagaslik a Kiss Ferenc emlékszámába menő nótáriusa. Minden torzítás nélküli meleg humora, a legrikítóbb helyzetekben is megőrzött «magisztratuális» méltósága, az egész lényéből áradó joviáliság és izesség nemcsak az előadásnak

nagy értéke, hanem az ünnepi fordulón annak is örvendetes bizony-sága, hogy a Megyeri-féle örökség nagy és nekünk oly drága hagyománya ezeken a deszkákon — hála a Gondviselésnek — máig elevenen megőrződött s rendre újabb meg újabb hivatott folytatójára lel. Lehotay Baczúr Gazsiját egy kissé még darabosabbnak kívántuk volna. Gózon serfőzője karikatúrájának igen jó, de valamivel melegebb humor órá is ráférne. Olthy Magda és Uray ket-tőse friss, kedves, fúrge és őszintén játékoskedvű. Az együttes két no-veciája : Lukács Margit és Szelezcky Zita nem egészen kielégítő, amaz híján van a bohózati helyzetek elle-nére is itt határozottan megkíván-tató súlynak és tekintélynek, emeb-ből az önkéntelen, benső lendület hiányzik : szerelmes süldőlánycát játszik, de nem érezni, hogy való-ban az.

A jeles rendező az ünnepi alka-lomra utójátékot is írt a darabhoz, afféle irodalmi csemegét, aminőnek Molière *Nők iskolájának bírálata* a halhatatlan mintaképe. Felvonul-tatja az egész egykorú irodalmi vilá-got s kezdő színészetünk egész csillag-táborát, mindazokat, akik a *Peleskei nótárius* bemutatóelőadásának részei voltak. Összezsapnak a vélemé-nyek, célzások esnek mult és jövő felé, s minden szóból a magyar lélek-ben és tehetségben való izzó hit csap felénk. Mindez szép és lelkes fordula-tokban kerül elénk, de a nagy tájé-kozottságú és gyöngéd ízlésű szerző sem lesz egészen úrrá az ilyen iroda-lomtörténeti megjelenítésekből múl-hatatlanul adódó nehézségeken : a szereplők egy kissé 'felmondják' ön-magukat, a maszkok pedig — kivált ily nagy számban — valami panopti-kumszerűséget varázsolnak a szín-padra. Kiss Ferenc azonban Megyeri szerepében alkalmat lelt rá, hogy néhányperces izelítőt adhasson Shy-

lock-elgondolásából. Maszk nélkül, pusztán egyéni sugallatosságból me-ritve, olyan megkapó érzelmi légkört teremtett maga körül, hogy ennyi is méltán fölébreszthette bennünk a kí-váncsiságot és kívánczóságot az — egész után.

Medici Katalin.

Rino Alessi történelmi színműve a Nemzeti Színházban.

Nem igazi dráma, csakugyan : «tör-ténelmi színmű», ha ezen többet nem értünk, mint a történelem dramati-zálását. Becsületes színpadi munka, gondosan megírt párbeszédekben, sza-bályszerű felszolgálásban, melyből még a kötelező balletbetét sem hiány-zik. Érdekessége is van, már amilyen értelemben a történelemnek ádáz és véres fordulatai önmagukban is érde-kesek. De a lelkek mélyén lezajló, igazi drámából keveset kapunk. A francia trón nagytervű olasz asszo-nya szövi előttünk a borzalmas gobe-lint (maga említi, hogy családjában az uralkodás főfeltételének a *szövés* mesterségének tökéletes elsajátítását tekintették), s a dráma végéig el is készül a véres panneau : a Bertalan-éjszakai itéletnapja. S mindezek elle-nére csak azt érezzük, hogy a szerep-lőknek legfeljebb hatalmi esélyei mó-dosulnak : emberi és drámai valójuk alig színeződik, mindvégig fogalmak megtestesítői maradnak, hóhérok és áldozatok egyaránt. Péterfy szava cseng a fülünkbe : «E tekintetben igazán vészes dolog Shakespearét utá-nozni ; nemcsak oly hatalmas drá-mát írni, hanem gyilkolni sem tudunk már oly jól, mint ő».

A színészeknek ilyen drámákban nehéz a feladatuk, valódibb jellem-rajzra a szerzőtől alkalmat nem nyer-vén, egy kicsit rájuk hárul, hogy fel-lépésükbe, arcjátékukba csempésszék bele mindazt, amivel a rájuk bízott alakokat — ha már igazi drámai

élethez nem is — legalább színpadi plasztikához segítsék. Az együttes ezúttal egészen sikerrel vállalta és oldotta meg ezt a feladatot. Mátrai Erzsi hihetetlenül bőszavú, de alapjában eléggé egyszínű szerepébe bele-vitt annyi árnyalatot, amennyit csak az alak megbír, különösen a sakk-játékos-szenvedély vakmerő kocká-zatvállalásában kereste meg helyes érzékkel a jellemrajz kulcsát. De a hamar forró és vészhozóan csomósodó Medici-vér alapjában idegen az ő művészegyéniségétől. Az első felvo-násban, a spanyol követtel való el-szánt szembeszállás jelenetében volt alakításában legtöbbször a nagyság igé-zetéből. Viszont gyönyörű, mintá-szerűen tiszta szóejtését most is na-gyon ki kell emelni, ez valóban nem-zeti színházi, a szó legszebb értelmé-ben. A fiatal Várkonyi Zoltán rokonszenves mértéktartással rajzolta meg az esendő kis király tétova lobogású jellemét. Már Ungváry piperkőc An-jou hercege egy kissé színészileg is «tükör előtt» készült: túlságosan ki-rakat számára. Szörényi Éva igyeke-zett Valois Margitjában az «anya vére» vonásokat is megéreztetni, de ezt az alakot az író nagyon mostohán bocsátja a színpadra, inkább csak olyan hotlatóknak. Gál baljós olasz csillagfejtője előkelő színészi alkotás, Táray higgadt fanatizmusú, férfias Coligny marsallja pedig maga a meg-tesztelt hugenotta-eszménykép.

Abonyi Tivadar játékmesteri gon-dosságát, Varga Mátyás jó stílus-érzékű díszleteit dicséret illeti, de a Millos Aurél táncjelenete ezúttal va-lamelyest vontatott és fantáziátlan.

Victoria Regina.

Laurence Housman színjátéka a Vig-színházban.

Mi keresnivalója lehet drámai kri-tikusnak ilyen történelmi ismétlő-tanfolyamon, hol hatvan esztendőt

vonultatnak el szeme előtt, főleg díszletekkel és jelmezekkel érzékel-tetve a «korok lelkét» s rövid dialógu-sokra bízva egy trónon — még pedig a világ leghatalmasabb trónusán — eltöltött élet magánjellegű mozzana-tainak felidézését? Anglia «victoriá-nus» korának jelentősége és jellege-zetessége éppen drámaiatlanságában rejlik, a bölcs összhang és egyszűly hatalmas s ily huzamosan igen ritkán érvényesülő erejében. S a nagy ural-kodónő józanul romantikus szerelme és családi élete is inkább a polgári biztosság és nyugalom talaja, sem-mint szenvedélyeké és drámai for-dulatoké. De a szerző megelégszik azzal, hogy gondos munkájú, néhol finom rajzú s mindig ízléses színezésű Leporello-képeskönyvet tereget ki elének, számítva a «régii jó idők», az uralkodók magánélete s általában «a történelem árnyékában» lezajló meghitt részletek iránt mindig éber tömegérdeklődésre; ugyanarra, amire a filmművészet is vállalkozásai-nak jelentékeny részét építi.

Ismerjük el az író rokonszenves hangját, tisztelettudó magatartását, érzelmes lelkületét, s tegyük le a bírálókat minden olyan eszközéről, melyeket drámák boncolgatására szoktunk élesíteni.

Az előadókön se követeljük drá-mai feladatok megoldását. A fősze-replők — a királynő s Albert, a Prince Consort — a színpadi meg-öregedés bravúrkalkulációhoz jutnak s Bulla Elma meg Páger a fokozatos áthasonulásnak, másrészt a válto-zatokon át a vérmérséklet és kedély egységének valóban szép és gondos színészi ábrázolásával örvendeztet-nek meg. Mindkettejük munkája az értelem és ítélet erejének is derekasan megállt próbája. Bulla Elma alkotá-sát talán éppen a tudatosságnak né-hol túlságosan is megérezhető irányító szerepe fosztja meg a közvetlenség varázsától. Itt némi veszedelem ki-

sértget a — modorosság felé, melyről egyik jeles színészeti írónk nagyon jól állapította meg, hogy «nem egyéb, mint az elhanyagolt tehetség mankója». E nagytehetségű művésznőt benső feszültségű, drámai feladatokra kell fogni, hogy képességeit valóban kibányászhatta.

E két szerep mellett a többi mind epizód. A Vígszínház előadása — Hegedüs Tibor pompás rendezésében — kitűnő erőket állít az átfutó jelenetek szolgálatába. Ajtay, Dénes György, Ladomerszky Margit, Beregi, Bihari különösen is magukra vonják a figyelmet, csupa aprószeres remekléssel. Ezek a kövecskék mind többet érnek, mint maga a mozaikkép, amit a szerző kirak belőlük.

Delila.

Molnár Ferenc vígjátéka a Pesti Színházban.

Sokszor felrótta a kritika Molnárnak, hogy körmönfont ötletre épít, komolyabb mondanivalóit is a *trükk* teherbírására bízta. Ezúttal szinte dacosan lemondott minden efféléiről, most mintha semmi áldozatot nem akarna hozni a világsikernek, szinte tüntet az eszköztelenséggel és igénytelenséggel. Mindamellett éppen nem érezzük lehetetlennek, hogy így is meglegli útját a közönség kegyéhez, a magunkéhoz csakúgy, mint a külföldéhez. Mert szeretettel, igazi írói együttérzéssel figyel két emberi szív dobbanására, amelyek közül az egyik (természetesen a férfié) tétova «arythmiá»-ba téved egy kései érzéki felárgolásban, a másik (épolj természetesen az asszonyé) ugyanakkor szinte az anyai ösztön alvajáró biztosságával vívja ki mindkettejük nyugalmát, a megbolygatott világrend helyreözkenését.

Egyszerű embereket léptet fel, egyszerű indulatokkal, átlátszó fifi-

kával. Már az előkészítő mozzanatokkal is nemcsak a fejleményeket készíti elő, hanem a közönséget is a szinte óraműpontossággal bekövetkező fejleményekre. Nem is izgathat itt senkit, hogy hova fogunk elérkezni, csak az, hogy hogyan. Ezért lett az egészről igazi kamarajáték, hol a közreműködőknek a hangszín finomságán és tisztaságán kívül egyébel nem lehet hatniok. Molnár eredendő élcelő szenvedélye szinte teljesen az epizódba húzódik vissza, a fődolgokban csak igen ritkán kísért fel, ilyenkor egy-egy pillanatra kelletlenül meg is bontja az összhangot, figyelmeztetve az ősi igazságra: az üres élc a vígjátéknak épügy megölő betűje, mint az üres pátosz a tragédiának. De a kedves, meglelelkű vígjáték egésze most szerencsére nem is ebből táplálkozik, hanem jobbára a humor zavartalan tisztaságú forrásából.

Ebből a kitűnő előadás is. A Vígszínház művészei az együttes munka remekét szolgáltatják; s a közös igyekezet — mint mindig — csak annál jobban emeli az egyes teljesítmények hatását. Darvas Lili finom, okos, tartózkodó játéka a kamarastilus valódi eszményképe. Bársonyos hangjának cirógató árnyaltóságával valóban suggestóan áll helyt a szelídség leigázó erejének meggyőző voltáért. Somlay megható gyámoltalansággal legénykedik, az oroszlánbőr alól lépten-nyomon elővillantva Gyalu asztalos szepegő ábrázatát. Muráti Lili egy-egy pillanatra még kívül kerül a szerepén, melyhez pedig pompás színei, friss és egyéni hangjai vannak. Báthly először nyert alkalmat meglepő jellemzőképességének megmutatására, Mály Gerő pedig annak a meggyőződésünknek táplálására, hogy színpadunknak ma ő egyik legkülönb humoristája. Tarnay Ernő rendezése finomérzkű, hibátlan munka.

A 101 éves asszony.

Mazo de la Roche színműve a Magyar Színházban.

Nadányi Zoltán *Piripócsi képei* közül az egyik egy vidéki öreg nénikéről szól, ki újra meg újra végiglátogatja atyafiságát s azután hazatérve, aszerint, hogy hol milyen kedvesek voltak hozzá: változtat végrendeletén. A kanadai író nő majdnem ugyanerről írt regényt, nála egy női Mathuzsálem szerepel, egy százegy esztendő nagymama, kinek valamennyi leszármazója egy kicsit önmagának szánja a várható, igen tekintélyes örökséget. Ennek a hosszú emberéletnek végső szakát beszéli el a regény, apróra megismertetve a kanadai Piripócscon élő család viszonyait, s ugyanezt kapjuk meg a színházban is, aprólékos környezetrajzot, néhol finom lélektani árnyalással, de tökéletes híjával bármiféle drámaibb fordulathoz. Végül a józan család egyetlen nyugtalan lelkű, művésztörő sarja, a rokonszenves kamaszfiú lesz általános örökössé, ami megint csak a családtagokra nézve meglepetés, ránk egyáltalán nem, hiszen mi tanui vagyunk, hogy nagy-

mama és unoka az egész család háta mögött hogyan cimboráskodik egymással már akkor, amikor a többiek a tehetséges süvölvényt afféle «családunk szégyenének» hajlandók tekinteni.

Ennyi az egész regénykivonat, — mert drámának igazán bajos mondani. Színpadon is a nagymama alakja kerül a középpontba, parádés szerep lesz belőle, Hevesi Sándor — a mű kitűnő fordítója — nyilván szintén Vaszary Piroskára gondolt, amikor a darab útját a színpad felé egyengette. Ez az alakítás valóban a kísértetieségig hiteles is, remek tanulmány, csak drámai fejlődés, érlelődés nincs benne, amint különben ez hiányzik az egész színműből. Finom részletmunkával gyönyörködtetnek a többiek is, főleg Törzs, Kabos, Földényi és Péchy Blanka. Az egyetlen Frednek — az elnyomott művésztelenségnek — alakjában van némi belső mozgalmasság és lendület, s ezt a fiatal Haller László gróf valóban megnyerően és biztatóan érzékelteti. Bródy Pál rendezése igen helyesen a légkör megteremtésére törekszik, az elérhető legszebb eredménnyel.

Rédey Tivadar.

SZINHÁZAK ÉS KÖNYVEK A KIÁLLÍTÁS NYÁRI PÁRIZSÁBAN.

Párizs, augusztus.

A párizsi nyár olyan fogalom, mint a párizsi eső. Egyetlen világvárosból nem menekülnek úgy el állandó lakói július közepe után — az iskolai esztendő végeztével —, mint Párizsból. Pedig nincs melegebb, mint másutt a *mi Európánkban*. Csak éppen más ez a meleg. Olyan, mintha élne, teste volna, mintha nem is a levegőben, a város felett áradna szét. Óriási test, mely befészkel magát a kövek közé és most mintha két hatalmas, láthatatlan könyök szét akarná feszíteni a házsorokat. Majdnem kézzel kitapintható ez a párisi meleg, melynek lehelletére kidagadnak az erek az ember testén és reggel fáradtabban kél, mint éjtszaka volt, amikor a meleg «nyugovóra tért» néhány órára. Ezekben a hónapokban fut innen mindenki, akit nem köt ide okvetlenül a kenyér, hiszen kétórás vonatozással elérheti az igazi tengert, az Óceánt és valamivel távolabb már a nagy hegyeket mászhatja. S jönnek az idegenek, akik csak nyáron utazhatnak; ezek a mindenre kész, hősiek frankofilek, — ők az élményért, a változásért még a párisi meleget is boldogan tűrik. Kedvükért egy-két jóindulatú — vagy éppen nagyon rászoruló — színigazgató nyitvatartja színházát, de ez csak olyan tessék-lássék színjátszás, ami nyáron folyik Párizsban. A művészet, az irodalom vidékre szökött a meleg elől.

Az idei nyár egészen más volt Párisban. Nem, nem volt kevésbé meleg. Sőt! . . . De a Világkiállítás egyszer újra megszakította az annyira tisztelt hagyomány fonalát. Még a sznobok sem maradhattak egész nyáron távol, — nekik is kötelességeik voltak, mint a hivatalosoknak. S ami talán még sohasem — vagy nagyon is megszámlálhatóan — fordult elő a francia színjátszás történetében, a nagy színházaknak sorra premiére-jük volt, többek között a Mogadorban Mistinguette-premiére.

Gréban passiója.

Azért a nagy művészi élményt nem a színpalak között kaphatta az ember, hanem a szabadban. A Notre Dame előtt lévő térségen, a francia hit és a történelem közös szimbolumának felejthetetlen hátterével. Néhány esztendő kísérlete az *igazi passió* szabadtéri színrehozásával végre meghozta a döntő sikert. Vajjon álmódott-e a XV. században a jó Arnould Gréban mester a fény, a hang, a szín, a mozgás és nem utolsó sorban a játék ez összetett csodájáról, amit itt öt század multával az ámuló nézőközönségnek adott a rendező Pierre Aldebert?! 1050 szereplő, 800 táncos, 200 énekes és 50 ló, — micsoda gazdag színpadi élet töltötte be a teret! A Fakereszt-ről nevezett Kis Énekesek kórusa énekelt — ajkukon a XV. század motívumai és milyen végtelen tisztaság és a lélek ártatlan derüje a hangjukban. Igen, énekükre a középkor áhítatos hangulata teljes. A bevezetőnek szánt vásári jelenet a maga valóságizével is meglepő, szimbolikájával itt a szürkés párizsi ég alatt a megelevenedett történelem — az, amelyikről a könyvek

csak ritkán szólnak — a nép történelme, a névtelen, de örök emberé. S az élményt csak fokozza, hogy e bevezető szövegét valamikor talán a nagy kópé Ruteboeuf írta. Aztán következik az igazi passió és a mai ember benultan és megfélemlítve hallgatja a patinás szöveget, annyira neki, annyira róla szól a mese. S cseng a roueni harangjáték s bűg a Notre Dame mérhetetlen orgonája, hogy amikor elér a megbékélés tételéig, minden reflektor rávetítse fényét a katedrális homlokzatára s a koronázás pompájára szánt, királyi falak között az ezerszínű csodás rozetta ebben a tiszta, ezüstös fényben gloriolája legyen a megtisztulásnak. A reklám nem csalta meg a nézőt, a rendezés mindent adott, amit ígért. Egyedül Louis Vierre hiányzott, akit a passió orgonistájának hirdettek. De a Notre Dame vak orgonistáját már semmiféle rendezés nem kötelezhette a játékra. Louis Vierre néhány hete halott. Widor előbb és most Vierre, — két pótolhatatlan vesztesége a mai francia zenének. César Franckot követték, de mintha Vierre inkább tudott volna szabadulni az iskolától. Annyi bizonyos, hogy mester volt ő is. Aki csak egyetlen egyszer is hallotta improvizálását, elfelejteni nem tudja többé. Kamarazenéiben, orgonaműveiben azonban van valami különösség. Mélységes áhítatuk mellett is bennük vad harmóniak kergetőznek, amelyeket ma már nem értünk. Vagy ma még nem értjük azokat. De hogy nagy volt Louis Vierre, az kétségtelen.

A forradalmi Comédie.

Sokan gondolják azt — és némi joggal —, hogy a francia színjátszás történetében új fejezet következik. A háborúságok a rendezők között napirenden vannak s nem az új harcol a régi ellen, nem az avant-garde áll szemben az akadémiával, hanem az új az újjal, az avant-garde az avant-garde-dal. Antoine legutóbbi éles cikke a Nouvelles Littéraires-ben egyenesen meglepő. A Comédie Française-t támadja, de nem azért, mert a hagyományok és a tiszteletreméltó francia retorika öre, hanem, mert túlságosan modern, szélsőségesen avant-garde. Copeau Misanthrope- és Bajazet-rendezését veszi célba és szavaival szívesen lőné pozdorjává e két érdekes játékot, ha tudná. Azt hiányolja éppen, amit kritikusan hajdan az ő művészetében is hiába kerestek, — a realitást. Túlzottnak találja a szimbolumot, a játékot a színjátszásban. S ezt épp Antoine írja, a Théâtre Libre alapítója. De az ilyesfajta cikkek megjelenése napirenden van, hogy az ellenfelek hadakozásából talán-talán megszülessék végre a XX. század valódi színházművészete. Az alapelve minden pártnak helyes: igazságát nem a mai darabgyárosok munkáin bizonyíthatja be, hanem a klasszikusokon, vagy legalább is a színház kipróbált művein. A rendezők tehát *adaptálnak*. Ez az, amit már Reinhardt is megkísérelt. Keze alatt Shakespearenek épügy kellett engedelmessékednie, mint Kotzebuenak. Mindegyiket reformálta, megfejelte, a végén bizonyára nem ismertek volna önmagukra. Szabad volt-e ez Reinhardt-nak? — e pillanatban nem ez a kérdés. Annyi azonban bizonyos, hogy a bátorítást a franciák tőle kaphatták, körülbelül abban az időben, amikor Reinhardt Párizsban a Denevér-t vitte színre — mozgó spirállépcsőkkel és lélekzetet elállító színpadi trükkökkel. Csak éppen Bécs huncut strausi bája felejtődött ki a Denevér-ből.

S most Gaston Baty Goethét temeti el újra a Faust adaptált színrehozásával. Bírálatnak szerény az a megállapítás, hogy ez az előadás még-csak nem is emlékeztet az igazi Faustra, mert itt nem a gall szellem és a

germán lélek ellentétéből folyó, szükségszerű összeütközéséről van szó, hanem az adaptáló rendezőnek arról az önkényéről, mellyel azt hiszi — neki minden szabad. Még a teljes meghamisítás is. A technikai felkészültség pedig nem kápráztat el annyira, hogy kárpótoljon a valódi mű elsikkasztásáért.

Bármennyire kárhózzatja is Antoine a Comédie Française adaptálásait, Gaston Baty túlkapásaival — szerencsére — még nem találkozhatunk Molière szépen restaurált színházában. Edouard Bourdet, az új igazgató, a magasabb elküldetés hangját hallja, amikor Copeaut és a többieket hívja munkatársaiul. Azokat, akik művészek és a ma szíve verése fölé tudnak hajolni, — értik korukat. Ők talán át tudják fogalmazni a színház örök műveit a ma tempójában. Mert a hagyományok helyes őrzése ezt jelenti: minden korban maivá kell avatnunk a klasszikusokat és hozzáértő kézzel vernünk le az elmúlt idők izlésének porát. S vajjon a valódi Molière, Corneille és Racine szólal-e meg most a Comédie Française adaptálásaiban? Azt kell felelnünk: Majdnem! Hiszen ezek is csak kísérletek. De a kibontakozás előtt izgatóan érdekesek ezek a kísérletek.

Igen, a végső kibontakozás nem késlekedhetik sokáig s a döntő lépést, mint már annyiszor, úgy ezúttal is az egészen fiatalok teszik majd meg. Ki hitte volna, hogy éppen a Comédie des Champs Elysées kicsi kísérleti színpadáról kaphatja az ember a biztató jelet és megpillanthatja azt a bizonyos szikrát, amelyből hamarosan felszakad a nagy láng?! Ezen az apró színpadon mindenki fiatal; majdnem kezdők, nevük is alig van még. S amit adnak, az olyan meghatóan szép, — tetszetős, megindító játék. Játék! S vajjon mi volna más a színház célja?!

Ők is adaptálnak. Carlo Gozzit keltik életre, aki az Accademia dei Granelleschi tagjaként szállt szembe Goldonival, hogy kioktassa az igazi színdarabírás felől. A játék — ez az, ami tetszik a közönségnek. S igazsága volt, — népmesedramáit önfeledten tapsolták a XVIII. században. S a tréfás velencei grófnak most újra sikere van. Il Re ervo — a fülnek milyen kellemes zene ezen a kifinomult mai francia nyelven. Alchimia és bűvészkedés, a rejtelmes szavak, az embernek és világának megannyi szimboluma, Pantalone, Tartaglia, Truffaldino — örök emberi figurák —, íme, ez a művészet és az embernek könnyű szökik a szemébe, amikor a főmágus-csodamádár levonja a tanulságot: Mert másban, mint Istenben, hinned, testvér, nem szabad! Szívárványos kis könnyezés ez a megbékélés mosolyával. S amikor a színnek változnia kell, a függöny nem gördül le, a vadászok megfogják a fákat és szépen kiviszik. Ez a játék bája s mennyivel inkább kelti az illúziót ez a színház, mint a meiningeniek szegényszag-ábrázolása, hazug valóság-hajhászása!

Az Approbanist sikere.

Ennek a nyárnak is megvolt a maga könyvsikere. Nem ez a hangoskodó, «hírhedt» siker volt ez, mint tavaly Montherlant regényének, írója sem a «divatos» szerző. Máról holnapra került André Billy az érdeklődés középpontjába L'Approbaniste című regényével, amelyről méltán írta valaki, hogy az intellektüelek gyönyörűsége. Ez a problémákat feldobó, különös lelkiségeket vázoló könyv az érett sikert szerezte meg írójának. A kamasz, a fejlődő ifjú rajza — s olvastára az ember szexuális kérdésekre, a gyermeki bűnök újabb kipellengézésére gondolna. Pedig egészen másról van szó. Az approbanistáról, a missziós szerzetesnek szánt ifjúról beszél nekünk

André Billy, aki kikövetkeztethetőleg maga is növendéke volt valamikor a jezsuiták ez «apostoli iskolájának». Guillaume Feuvének hívják ezt az ifjút, akit a missziós hivatásra az özvegy édesanya szegénysége, anyagi gondja, a jezsuiták szerető gondoskodása s a még gyermeki bizonytalankodás, az élet és a nehézségek nemismerése szán, — nem pedig a hivatás. S ez az ifjú, aki csak álmodozó és nem a tettek és elszánások eljegyzettje, csak költői lélek, de nem zseniális alkotó, költő, aki előtt nincs akadály, mit a félelmetesen szilárd akarat el ne tudna seperi, a kezdet kezdetén megtorpan és a kavicsban is megbotlik: hős sem tud lenni, de megrendelésre sem tud alkalmi költeményt írni. Mi lesz az ilyen félúton megálló lélekből? ! A foglalkozása is szimbolum: ujságíró. Máról holnapra él és a ma is ezért érdekli csupán, mert valahogy csak elmúlik és holnap lesz belőle. Igen, sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak. Az Études jezsuita cikkírója hosszú tanulmányában nem hallgathatja el André Billy kimagasló írói érdemeit, de elfogultnak, legalább is egyoldalúnak tartja azt a képet, mit a szerző az apostoli iskoláról fest. S joggal, hiszen a cikkíró el is végezte ott tanulmányait. Ő ráismer az ábrázolt jezsuita nevelés két végétének képviselőjében, P. Pétrusban és P. de Maulnyban azok állítólagos mintáira. S azt hiszi, hogy André Billy téved. Valóban kevesen vannak a választottak, de akik azok, a P. Pétrusokban és a P. de Maulnykban nagy-nagy támaszokra találnak. S azontúl, hogy a legszilárdabb lélekben is feltámad néha a kétely, vajjon helyes úton jár-e az Isten terveinek megvalósításában, vagy sem, ez olyan magától értetődő. Hiszen neki is csak ember a neve. Ez az érdeemes hozzászólás csak bizonyysága annak, milyen értékes — és eleitől végig lebilincselően érdekes — maga a könyv.

A másik könyvsiker magyar dicsőség is. Két fiatal leány itt Budapesten lefordította Prohászka Elmélkedéseit. A francia nyelv szelleme éppen úgy nem sikkad el fordításukban, mint Prohászka imádságos lelke. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy erről a fordításról ma már mindenütt beszélnek, ahol figyelnek a *lélek* rezdüléseire. Buzgó örömmel fedezték fel Prohászka-t, — könyve felett ma már ezer templomban elmélkednek reggelenként Párizsban s szerte Franciaországban. Vajjon nem ez az első igazi magyar siker? !

Dénes Tibor.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

MAGYAR MŰVÉSZET A PÁRIZSI VILÁGKIÁLLÍTÁS MAGYAR PAVILLONJÁBAN.

A párizsi világkiállításon a nemzetek nagy versenyében a kis magyar pavillon a legjobb fémjelzésűek sorába került és méltó versenytársa volt, ha nem is a kiállított anyag változatosságával, de az egésznek zavartalan összhangjával és magas művészi színvonalával a nagy nemzetek legszebb pavillonjainak. Külföldi műértők elragadtatva beszéltek róla. És Györgyi Dénes tornya, amely főképp az esti kivilágítás elragadó képében tündöklök messze különös színű neonfényeivel, méltán csalta magához a látogatók százezreit.

A magyar pavillon azzal érte el ezt az egyetemes elismerést, hogy a legteljesebben beilleszkedett az 1937-es párizsi világkiállítás szellemébe, amely az architektúra az alkotó és alkalmazott művészetek teljes összehangolását tűzte ki főcéljául. Ez a kiállítás volt az, amelyen a legkisebb részletekig már a kiforrottság bizonyos fokán érvényesült a modern stílus. Amelyik nemzet kiállítási épülete igazán sikerült, abban mindennek a legigényesebb művészet jegyét kellett viselnie, még pedig a korszerűség szellemében. Itt nem vásári tömeg árut láthattunk igen iparművészeti remeknek készült vitrinben, vagy ormótlan múzeumi üvegdobozokban gyöngéd kézzel formált finom műalkotást. (Volt ugyan olyan pavillon is, ahol mégis szomorúan kellett ilyesmit is tapasztalni.) De a kiállítás legmegragadóbb csarnokai azok voltak, amelyekben épület, termék, freskók, képek, színes üveglablakok, faliszőnyegek és kárpitok, az enteriőröket díszítő szobrok és domborművek, a tárgyak elhelyezésére szolgáló vitrinek, állványok, maguk a kiállított iparművészeti tárgyak is, sőt az egyszerű iparcikkek és grafikonok is igazi művészek ihletéből fakadtak és a legnemesebb művészi izlésnek kellett az elrendezésben, a dolgok tárlásában is érvényesülni.

A magyar pavillon nagyon kevesedmagával hibátlanul kiállta ebből a szempontból a próbát. A magyar pavillon aránylag kis helyen igen sokat adott. Mint egy fantasztikus panorámában odavillantotta történelmünk nagy mozzanatait, különös hangsúlyt adva a magyar-francia kultúrkapcsolatoknak. Odasugározta a világ elé a magyar föld termőbőségének pompásan összefoglalt szimbolumait és allegóriáit. S izléses, nemes méltósággal tudott hangot adni Trianon fájaldalmának is. Abanovák Vilmos, Molnár C. Pál, Szőnyi István és Medvezky Jenő faliképei és Kontuly Béla ipari apoteozisa a világkiállítás legszebb és legmonumentálisabb alkotásaihoz tartoznak. Egészen kivételes mély benyomást tettek Franciaországban, a színes ablak klasszikus hazájában Árkayné Stehlo Lili üvegfestményei. A plasztikai részben kiemelkedő alkotások Erdey Dezsőnek Horthy Miklós kormányzót ábrázoló portréja, Pátzay Pál, Ohmann Béla, Vastagh György, Pásztor János, Borberek Zoltán és Kisfaludi Stróbl Zsigmond plasztikai művei. Ezen a helyen a részletekbe nem bocsátkozhatunk, de külön ki kell emelni az egész elrendezésnek művészi harmoniáját is, amely igazán szép dolgokat

mutatott be méltó keretben. Voltak hiányok is, tagadhatatlan és ennek két oka van; kevés volt a rendelkezésre álló hely és kevés a rendelkezésre álló idő. A helykérdés természetesen pénzkérdésnek is tekinthető. Azonban így is bizonyos, hogy a kis Magyarország megállta helyét a nagy nemzetek versenyében. Nem volt szegényes, nem kellett szegyenkeznie. Ami keveset adott az szép volt, korszerű volt és magas művészi színvonalú. Csarnokunk igen népszerű és látogatott ma is a kiállításon és nagy művészi lendületét mindenki elismeri.

PAUL VALÉRY MAGYARORSZÁGRÓL.

A kiállítás magyar pavillonja különben igazi magyar kultúrpropaganda központ. Mindjárt a megnyitást követő második héten igen magas színvonalú, művészi hatásokban gazdag estet rendeztek ott a francia írók közreműködésével. A rendezés élén Paul Valéry, a legnagyobb élő francia lírikus és essayista állt. Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc verseit mutatták itt be kitűnő francia fordításokban. A magyar zenét Liszt, Bartók, Kodály és Dohnányi művei képviselték művészi előadásban. Az est után, amelyen a párizsi élet kiválóságai nagy számmal jelentek meg s Paul Valéry vezetésével a legkiválóbb francia írók is résztvettek, gróf Khuen Héderváry Károly párizsi magyar követ, aki a művész estet rövid, de igen hatásos megnyitóval be is vezette, vendégül látta a megjelenteket a kiállítás nagy csarnokában, ahol a párizsi magyar egyesület tagjai dekoratív magyar és népi táncokat mutattak be magyar viseletben.

Paul Valéry, aki a rendezésnek igazi lelke volt, a legőszintébb barátunkká vált, amióta a Szellemi Együttműködés Bizottságának Entretienje» alkalmából Budapestre ellátogatott. Barátságát mutatják azok a sorok is, amelyeket a kiállítás magyar pavillonjának «Arany könyvébe» írt be a világhírű író. Ezeket a nekünk feledhetetlen sorokat a 709-ik oldalon facsimilében közöljük.

A francia sorok magyar fordítása a következő:

«Nem tudom, arra szolgál-e egy Arany könyv, hogy igazságokat és mély gondolatokat írjanak bele?

Ami engem illet én egy benyomásomnak bizonyosságát írom bele s egy emlékem tartósságáról teszek tanúságot.

A múlt év folyamán néhány napot töltöttem Budapesten s ez mint emlékezetemnek ékszere él bennem, mint hálától bearanyozott drágaság, multannak egy kis csodája.

Valami különös kedvességet találtam ebben az országban, amely nekem teljesen ismeretlen volt. Olyan udvarias és elbájoló férfiakat és nőket, akik ritkaságszámba mennek a mai világban. Anyanyelvemet elegánsan beszélték, legcsekélyebb kívánságomat félszóból megértették és a legtökéletesebben kielégítettek. Választékos kultúrát találtam ott és főképp és mindenütt a Költészetnek olyan tiszteletét, szeretetét sőt szükségérzetét, amelyhez foghatót sehol másutt nem találni.

Soha a földnek egyetlen zugát sem hagytam ott olyan nehezen, mint a szép Budapestet, hatalmas folyamát, élő vizeit, bájos légkörét és mind-

azokat, akik ott engem azzal a közvetlenséggel fogadtak, amely a költőnek a Költészetért jár ki.

Paul Valéry.

Je ne sais si un Livre d'or est fait pour qu'on y
inscrive des vérités et des pensées profondes?

Quant à moi, j'y écrirai la certitude d'une impression
et j'y témoignerai de la durée d'un souvenir.

Celui des quelques jours passés à Budapest, l'an dernier,
demeure en moi comme un joyau de ma mémoire,
un objet précieux, doré de gratitude, une petite merveille
de mon passé.

J'ai trouvé une douceur extrême dans ce pays qui m'était
tout à fait inconnu. Des hommes et des femmes d'une
courtoisie et d'une grâce qui se font rares dans le monde
d'aujourd'hui. Ma langue élégamment parlée; mes moindres
desirs entendus à demi, et parfaitement exaucés; une
culture raffinée; et surtout, et partout, un respect, un
amour, un besoin de la Poésie, comme on n'en trouve
nulle part ailleurs.

Je n'ai jamais quitté un coin de la terre avec plus de
regret que je n'ai fait cette belle Budapest, son fleuve,
ses eaux vivantes, son atmosphère charmante, et toutes
ces personnes qui m'y ont accueilli avec cette amitié
immédiate qui adopte le Poète... à cause de la Poésie.

avril 1937

Paul Valéry

Nekünk magyaroknak aranynál drágábbak a nagy költőnek ezek az Arany Könyvbe írt sorai.

Hongrije. Het lied van den Donau.

Frans Schneiders, a kiváló hollandi katolikus író és publicista, akinek felesége magyar asszony, itt járt Budapesten, beutazta országunkat, azután gyönyörű könyvben számolt be magyarországi élményeiről és tapasztalatairól. Könyve egy széles horizontú, kitűnő ízlésű szellem elragadó csevegése Magyarországról. Csupa szín, csupa lebilincselő melegség és csillogó stílusművészet. A magyar tájnak, a magyar jellemnek, a magyar kultúrának s a magyar népi erőnek igazi szeretete árad belőle. A jelentősebb fejezetek címei a kötetben: Duna, Emberek, Lovagiasság (ez különösen szép és hozzánk igen kedves fejezet), továbbá Buda, Pest, Csárdás és Romantika a falun. A kötetet a Hágában élő kiváló festőművész, Ébneht Lajos rajzai díszítik. Maga a kötet igazi remeke az ízléses és elismert színvonalú hollandi könyvművészetnek. Igazi díszalbum Magyarországról. De a díszalbumok felületessége nélkül. A díszalbum szó csak a külsőt jellemzi, mert a könyv tartalmát az elmélyedő olvasásra szánt és meggyőző erejű könyvek minden bensősége és komolysága jellemzi.

Découverte de la Hongrie.

Magyarország felfedezése. —

A. Sauvageot könyve.

Magyarországról az utóbbi években számos könyv jelent meg a külföldi sajtóban. Mintha csak előző hosszú évek mulasztását akarnák most egycsapásra pótolni. A nyugat közvéleménye fokozott kíváncsisággal fordul e felé az ismeretlen föld felé, amelyet eddig igazságtalanul hanyagolt el. A sok könyv után lehet mintha kissé késetten hatna Sauvageot legutóbb megjelent könyvének

címe: Magyarország felfedezése. És mégis mindenben igaz. Magyarország annyira ismeretlen volt és ismeretlen még ma is számos vonatkozásában a külföld előtt, hogy csakugyan újra, meg újra fel kell fedezni. De emellett Sauvageot könyve az első, amely kimerítő részletességgel, tudományos rendszerezettséggel és alapossgal foglalkozik Magyarországgal, intézményeivel és népével. Az angol Macartny könyve történelmi, politikai és szociálpolitikai szempontokat tart csak szem előtt. Sauvageot az egész magyar élet teljességére kitér. Igazi, modern értelemben vett teljes képet adó szociográfiát írt rólunk tudományos gonddal és elmélyedéssel, de egyben a legkönynyedébb, szinte a szépiró finomságait csillogtató stílusban. Még a száraz statisztikai adatok feldolgozásában is kedves ötletességet mutat.

Amint Sauvageot előszavában elmondja, minden könyv, amelyet eddig Magyarországról francia nyelven írtak, meglehetősen felületes ismeretek alapján készült. Íróik, akik nyelvünket nem beszélték, néhány napig csak kívülről szemlélték a magyar életet. Nem éltek tartósan magyarok között. Adataikat nem személyes tapasztalatból, hanem csak külső információkból merítették. Sauvageot éveket töltött itt mint Jérôme Tharaud utóda az Eötvös-kollégiumban és ő az első, a köztünk élő franciák között, aki jól megtanulta nyelvünket.

Ez meg is látszik a könyvén, amelynek megfigyelései közvetlenek, alaposak és egyéniek. Adatai mindig az első forrásból valók s emellett meg van az az előnyük, hogy nem magyar felfogást adnak tovább francia nyelven, hanem valóban francia szemmel nézik és a francia lelken át szűrjük a magyar viszonyokat.

Sauvageot arra is ügyel, hogy lehetőleg áttekinthető és teljes képet

adjon az egész mai magyar életről. Külön foglalkozik a közélettel, külön a magánélettel. Megismerteti Magyarországot földrajzi, politikai és történelmi helyzetét, népének faji összetételét, földjét és éghajlati viszonyait, a város és falu alakulását. Behatón foglalkozik társadalmi rétegződésével és szociális problémáival. Az állami és gazdasági élet minden részletét feltárja. Odáig megy, hogy még az étkezés és ruházkodás apró részletekérdéseit is megtárgyalja. Széles, nagy vonalakban ismerteti egész kulturális életünket. Végül pompás jellemképet fest a magyar egyéniségről.

Könyvének főérdeme az, hogy nemcsak idegen olvasónak érdekes, hanem a magyarnak is. Sőt annak talán még inkább az. Egészen különös érzés nekünk saját magunkat ebben az idegen tükörben szemlélni. Lehet, hogy nem is értünk mindenben egyet Sauvageot megállapításaival. De egy tény, hogy valamennyit az alapos megfigyelés és az igazság őszinte keresése sugalta. Az is meglehet, hogy olykor a tévesnek tartott megállapítás az igaz s a külföldi szabadabban tudja megítélni, amit mi eleve némi elfogultsággal szemlélünk.

Mindenesetre nagy hálával tartozunk Sauvageot tanárnak remek könyvéért, amelynek hitelességét az is emeli, hogy az előkelő Alcan kiadónál jelent meg.

Vinti e vincitori nell'Europa Danubiana.

Luciano Berra a dunavölgyi államokról.

Luciano Berra, a kiváló olasz író és publicista, a Milánóban megjelenő nagy katolikus napilap, az Italia szerkesztője évek hosszú sora óta tanulmányutakon járja Európa nagy centrumait. Legutóbb beutazta a Dunavölgy országait is és a múlt év

folyamán hosszabb időt töltött nálunk Magyarországon is. Tanulmányairól, most vaskos kötetben számol be, amelyben «Legyőzöttek és győztesek a dunai Európában» címen összefoglalja a Dunavölgyében keletkezett új helyzetet. Részletesen ismerteti az utódállamok helyzetét, gazdasági, népi és politikai erőit és felveti az összes dunavölgyi problémákat, megoldást keresve erre az egész Európát nyugtalanító kérdésre. A dunavölgyi kérdéssel kapcsolatban kitért arra a súlyos fenyegetésre, amely Oroszország és a szovjet részéről veszélyezteti Közép-Európa békéjét és így könyve közvetve Lengyelországot is érdekli, amellyel közvetlenül nem foglalkozik.

Legrészletesebb és legbehatóbb vizsgálat alá veszi a könyv a Csehszlovák államot, mert ez a legtörékenyebb földrajzi és nemzetiségi konstrukciójában az utódállamok közt és mert az orosz bolsevizmus veszedelme is rajta keresztül ékelődik be Közép-Európa testébe. Rólunk Magyarország megpróbáltatásai és reményei címen négy tanulmányt közöl. Ismerteti a szentistváni birodalom eszméjét egész történelmi fejlődésében s a szent korona közjogi tanát. Azután egész terjedelmében tárgyalás alá veszi a Magyarországgal történt igazságtalanságot, a revízió gondolatát és problémáit és kitér a problémák megoldásának szükségességére és lehetőségeire. Harmadik nagy tanulmánya Magyarország és Olaszország viszonyát ismerteti a dunavölgyi kérdés szempontjából. Az utolsó tanulmány az ország mai államjogi helyzetével s Horthy Miklós kormányzó személyével s a jogfolytonosságnak általa történt felvételével foglalkozik. A közel négyszáz oldalas kötet kitűnő tájékoztató Közép-Kelet-Európa mai bonyolult problematikájának megismerésére.

Magyar est a belga rádióban. Szent István ünnepe alkalmából augusztus 21-ikén este 6 órakor a Radio Belge magyar műsort adott. A műsoron magyar népdalok szerepeltek Bartók, Dohnányi és Kodály feldolgozásban. Magyar költemények francia fordítását adták elő. A műsort Ambrózy Ferenc brüsszeli magyar ügyvivő tízperces konferansza vezette be.

Rio de Janeiro magyar rádióestje. Ugyancsak magyar esti műsort adott Brazília legnagyobb rádiója, a rio de janeirói Sociedade Radio Nacional. Az estély műsorán Ladányiné Tóth Gizella magyar énekszámai szerepeltek lemezeken.

Francia lap a budapesti cigány-olimpiászról. A Monde Illustré című francia képeslap június 26-iki száma igen érdekes és színes cikket közöl a Budapesten megtartott úgynevezett cigány Olimpiászról, amelyen az ország minden részéből összesereglett 1000 cigányprimás adott monstrehangversenyt. Az eredeti riport ismerteti a magyar cigányok történetét Zsigmond királytól kezdve, aki igen kedvelte zenéjüket és bebocsátotta őket az országba. A cikk megállapítja, hogy a magyar cigánynak vérében van a zene sokkal inkább, mint akár a németeknek, akár az olaszoknak. Érdekesen ír a romantikus Cinka Pannáról, Rákóczi híres cigányáról. Megemlíti, milyen népszerűségnek örvendett az 1878-as

párisi kiállításon Berkes Béla, a ki-tűnő magyar cigányprimás.

Mihály László írói sikerei Olaszországban.

Mihály László, a Napkelet munkatársa most tért vissza Olaszországból, ahol, mint ismeretes, az olasz állam 4000 lírás ösztöndíjával volt tanulmányúton. A fiatal költő, akinek a neve az olasz szellemi körökben sem ismeretlen, június tizedikén önálló előadóstén mutatkozott be a római közönségnek. Olasz nyelvű előadást tartott a magyar irodalomról, s több költeményét és egy novelláját mutatta be olasz fordításban. Az előadóstén, amely a Palazzo Giacomíniben zajlott le nagy sikerrel, az olasz irodalom számos képviselője is megjelent. Ugyancsak a *Quadrivio* című előkelő római irodalmi hetilap május másodiki száma Mihály László két költeményét («Il barbaro si prostra» és «Sera di Ostia») közölte meleg, bevezető sorok kíséretében. A *Tevere* c. tekintélyes római lap pedig vezető helyen Mihály hosszú, több hasábos cikkét közli az újabb magyar irodalomról, amely szintén igen nagy feltűnést keltett olasz irodalmi körökben. Mihály cikke keretében jelentős és előnyös hely jutott a «Napkelet»-nek is, mint az olasz-magyar szellemi kapcsolatokat előmozdító reprezentáns irodalmi és kritikai orgánumnak.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.
